

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

A model of mixed plantation farm development of farmers
in Phetchabun Province

โดย

พระนพดล สุทธิธมโม (มุลทาดิ) และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

พุทธศักราช ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช महाराज รัชกาลที่ ๙ พระองค์ทรงตระหนักถึงปัญหาทุกข์สุขของพสกนิกรชาวไทยเหล่านี้ดี พระองค์จึงทรงงานหนักตรากตรำเพื่อความผาสุกและประโยชน์สุขแห่งปวงพสกนิกรมาโดยตลอด ทรงอุทิศพระวรกาย พระสติปัญญาและในบางโอกาสได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นับได้กว่า ๔,๐๐๐ โครงการ โดยองค์ความรู้ที่เกิดจากโครงการเหล่านี้ รวมแล้วเรียกว่าศาสตร์ของพระราชา ซึ่งโครงการต่างๆ เหล่านี้ ตั้งอยู่บนหลักของความพออยู่ พอกินและความมีชีวิตอยู่ที่สมณะพอเพียง รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับธรรมชาติและใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ทำลายเบียดเบียนทั้งมนุษย์และธรรมชาติโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของการส่งเสริมปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ดิน น้ำ ที่ทำกิน ทุน ความรู้พื้นฐานด้านการเกษตรกรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับปัจเจกบุคคลและสังคมและการสร้างความเข้มแข็งให้กับจิตใจ^๑

ปัญหาสำคัญของชาวเกษตรกรคือ การขาดความมั่นคงในชีวิต ไม่มีระบบสวัสดิการ ไม่มีหลักประกันในชีวิต บางคนมีลูกหลานได้พอพึ่งพิงอาศัยได้ แต่หลายคนต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดายเผชิญกับชีวิตที่โหดร้ายตามลำพัง ชีวิตในชุมชนซึ่งเคยพึ่งพาอาศัยกัน ก็เปลี่ยนไปเป็นคนต่างอยู่ต่างคนต่างดิ้นรน ปากกัดตีนถีบเพื่อแก้ปัญหาการทำมาหากิน ปัญหานี้สิน ชีวิตปราศจากระบบระเบียบอะไร มากกว่าการหาเงิน และพากันแยกย้ายเข้าสู่ตัวเมือง ไปต่างที่ต่างถิ่นพ่อแม่ลูกต้องแยกกันอยู่แยกกันเดิน จึงเป็นชีวิตที่ขาดภูมิคุ้มกันเมื่อสังคมเปลี่ยนไป

^๑มัญญ มุกข์ประดิษฐ์, จิตวิทยาตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร: คณะจิตวิทยาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

เศรษฐกิจพอเพียงในครัวเรือน คุณลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้จำแนกไว้ ๓ คุณลักษณะคือ

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องของตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานกล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทนมีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต^๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาปรับแก้ไขพระราชทานและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ได้ตั้งนั้น การจัดทำแผนส่งเสริมงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔) จึงจัดทำให้มีความสอดคล้องกับทิศทางแผนส่งเสริมฯ ฉบับที่ ๘ ซึ่งเน้นให้คนทุกคนโดยเฉพาะกลุ่มด้อยโอกาส ตั้งแต่เกิดจนตายได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มศักยภาพ รวมทั้งการส่งเสริมครอบครัว ชุมชน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการส่งเสริมคนและสังคม โดยกำหนดประเภทและกลุ่มเป้าหมายในความรับผิดชอบของงานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ไว้อย่างเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็น

^๒ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียง : ภูมิปัญญาชาติไทย, อ่างใน พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ), การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

ปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการส่งเสริมและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่ถูกหล่อหลอมมาจากความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ ที่มนุษย์ทุกคนต้องศึกษาให้เข้าใจ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงวางแผนไว้ให้ชาวไทยนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ โดยอาศัยความพอประมาณ และความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หลักเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้พอมีพอกิน ปลูกไม้ผลไว้หลังบ้าน ๒-๓ ต้น พอที่จะมีไว้กินเองในครัวเรือนเหลือจึงขายไป การพออยู่พอใช้ทำให้บ้านน่าอยู่ ปราศจากสารเคมีกลิ่นเหม็น ใช้แต่ของที่ เป็นธรรมชาติ (ใช้จุลินทรีย์ผสมน้ำดูพื้นบ้านจะสะอาดกว่าใช้น้ำยาเคมี) รายจ่ายลดลง สุขภาพจะดีขึ้น (ประหยัดค่ารักษาพยาบาล) และการพอออกพอใจ เราต้องรู้จักพอ รู้จักประมาณตน ไม่ใคร่อยากใคร่มีเช่นผู้อื่น เพราะเราจะหลงติดกับวัตถุ ปัญญาจะไม่เกิดแก่ตนเองและส่วนรวม^๓

จากสภาพปัญหาของเกษตร จึงทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกัน เช่น การเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี บทเรียนและร่วมมือกันส่งเสริมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร และธุรกิจต่างๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ที่สุดในที่สุด การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในระยะยาวต่อไปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ จึงเป็นการนำเสนอทางออกให้กับสังคมปัจจุบัน ที่จะช่วยสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามวิถีของชาวตะวันออกและวิถีพุทธ ซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลัก จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่างๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ

^๓สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (สำนักงานกปร.), **จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๒๖.

หลักคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้วเป็นหลักของการยึดเหนี่ยวจิตใจของมวลมนุษยทั้งหลาย พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักแห่งการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงชีวิตตนเองของชาวเกษตรกรไว้ว่าต้องรู้จักใช้จ่ายอย่างพอประมาณ ไม่ให้มากจนเกินไป ไม่ให้น้อยจนผิดเคือง ให้รู้จักประมาณการในการใช้จ่าย เพราะการใช้จ่ายมีความสัมพันธ์กับการผลิตการบริโภค และการแสวงหาการรู้จักพอประมาณ คือรู้จักพอดีในการใช้ชีวิต การรู้จักพอประมาณในการจ่ายทรัพย์ การดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญาพิจารณาถึงการดำเนินชีวิตในแต่ละวันไม่ใช้จ่ายตามแพชั่น ค่านิยม เห็นเขามีรถคันใหม่ก็อยากได้ตามเขาทั้งที่เรามีรายได้หรือเงินน้อยกว่าเขา เห็นเขาสร้างบ้านหลังใหญ่โต ก็อยากสร้างอย่างเขาทั้งที่เราไม่มีความจำเป็นในการสร้างบ้านหลังใหญ่โตอย่างนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการรู้จักพอประมาณหรือการใช้จ่ายอย่างพอดีในการใช้ปัจจัยสี่ในการดำเนินชีวิตไว้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้จักประมาณในการรับจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัย เกษัชชะบริขารหากภิกษุไม่รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัย เกษัชชะบริขารเราไม่พึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู ในที่นี้แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาตเสนาสนะและคิลานะปัจจัย เกษัชชะบริขารฉะนั้นเราจึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู^๔ สังคมไทยในปัจจุบันจะอยู่ได้จากการมีหลักคุณธรรม ซึ่งเป็นคุณลักษณะของความพอเพียงในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสามส่วนจะมีความคล้ายคลึงกันจนแยกไม่ออกแล้วส่วนที่เป็นเงื่อนไขในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย เงื่อนไขความรู้ ได้แก่ รอบรู้ มีสติ และปัญญา กับเงื่อนไขคุณธรรม ได้แก่ ซื่อสัตย์สุจริต อุดมดี มีความเพียร และรอบคอบระมัดระวังนั้น แท้ที่จริงคือ ปัจจัยซึ่งทำหน้าที่เป็นสาเหตุ ให้การกระทำหรือพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างถูกต้องดีงามหรือเรียกว่าเป็น “สัมมา” กระบวนการซึ่งหากเปรียบเทียบกับองค์ธรรมที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่าหากพิจารณาองค์ธรรมฝ่ายศีลเป็นหลัก จะมีองค์ธรรมรองคือ องค์ธรรมฝ่ายสมาธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ กับองค์ธรรมฝ่ายปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ที่เป็นเรื่องของการใช้ปัญญาและการเห็นความจริงเป็นเครื่องเกื้อหนุน เช่นเดียวกับความพอเพียงที่มีเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมเป็นเครื่องอาศัยให้เกิดขึ้นนั่นเอง

จากปัญหาข้างต้นผู้วิจัยได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาบูรณาการเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร จะมีการดำเนินการด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก่อให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติตามเงื่อนไขและวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่สร้างความขัดแย้งและความแตกต่างทางวัฒนธรรม พระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงว่า “ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เองอย่าง

^๔อง.สศตคก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๔.

นั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไรไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์” ได้เล็งเห็นว่าการศึกษาวិเคราะห์เจาะลึกถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เกิดความกระจ่างแจ้ง สามารถนำไปเป็นเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทยให้ดีขึ้นได้จริง โดยการนำเอาทฤษฎีใหม่ของศาสตร์แห่งพระราชทานเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางที่สอดคล้องกับกระบวนการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตลอดถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ อันจะเป็นแนวทางสำคัญสำหรับยึดเหนี่ยวระบอบจิตใจให้อยู่หนทางแห่งความดีงาม ด้วยปัญญารู้เท่าทันโลก มีคุณภาพและความมั่นคงในชีวิต มีความสุข ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยไม่เบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ภายใต้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการพัฒนาารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ในจังหวัดเพชรบูรณ์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักคุณธรรมเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ในจังหวัดเพชรบูรณ์

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ในจังหวัดเพชรบูรณ์

๑.๓ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Document Analysis) นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์พร้อมกับการศึกษาภาคสนาม (Field Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มเฉพาะย่อย (Focus Group Discussion) จำนวน ๑๘ รูป/คน

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีกระบวนการดำเนินการดังนี้ ๑) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ๒) ศึกษาหลักคุณธรรมเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ๓) เพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ส่วนนี้ได้มีกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างข้อคำถามสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ในจังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ผู้วิจัยได้ทำการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรวิจัยเรื่องนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริม สนับสนุน ข้อโต้แย้งต่างๆ และให้ความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ รวมทั้งการให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้งหรือเห็นสมควรเพิ่มเติมความรู้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ด้านการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็นกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้ ๓ กลุ่ม โดยมีรายละเอียดและจำนวนดังนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาการพัฒนารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร ๑) มีประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกร จำนวน ๒ หมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาหลักคุณธรรมเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร มีผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ (Interview) ได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกรในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน ๒ หมู่บ้าน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อศึกษาหลักคุณธรรมเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร

ขั้นตอนที่ ๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร มีผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกรในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน ๒ หมู่บ้าน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร

๑.๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ตารางที่ ๓.๑ กลุ่มที่ ๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

ลำดับ	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	นายถวิล ยวงเงิน	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๒	นายดาวอุทัย ใจพรม	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๒ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๓	นายวิศรุต ตระกรุดแจ่ม	เกษตรกรหมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก

๔	นายวิชาญ วิสาระโกชน์	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๕	นางรุ่งนภา หงส์ลอยลม	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๖	นายสมชาย เคนยา	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๗	นางสมร ละดาดก	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๘	ว่าที่ รต.วสันต์ สท้านหล้า	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๑๕ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๙	ว่าที่ รต.วิทยา ตาระอุประ	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๑๕ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๐	นายสนั่น โกหนองแขง	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๑	นายประกอบ คงสมบูรณ์	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๒	นายธนากร แสงเพชร	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๓	นางสาวบุญช่วย หงส์บุญมี	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๔ ตำบลหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๔	นายประดิษฐ์ อารมณดี	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก

ตารางที่ ๓.๒ กลุ่มที่ ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์

ด้านพระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอหล่มสัก		
๑๕	พระครูพัชรปัญญาวุฒิ	เจ้าคณะตำบลบ้านโสก เจ้าอาวาสวัดศรีชะเกตุ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๖	พระอธิการจำลอง ธมมรกขิโต	เจ้าอาวาสวัดโสมนัส ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๗	พระครูโพธิพัชรบวร	เจ้าคณะตำบลบ้านหวาย ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๘	พระอธิการลีราช ธีรวโร	เจ้าอาวาสวัดโคกเจริญ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก

กลุ่มที่ ๓ ผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจพอเพียง

๑๙	นายสมใจ ชื่นชม	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๒๐	นางสาวสุธาสิณี สกุลโสตาพันธุ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๒๑	นางนิภาพร เพชรดี	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๙ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๒๒	นายผดุง หมวดสันเทียะ	เกษตรกรรมหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนารูปแบบ^๕ หมายถึง การทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง การกระทำหรือการดำเนินการ อย่างใดอย่างหนึ่งดีขึ้นมีคุณภาพมากขึ้นโดยผ่านกระบวนการ วิธีการและเทคนิคที่เป็นระบบและ ต่อเนื่องอันมีผลทำให้การกระทำหรือการดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ทำให้ผลหรือ ผลผลิต มีคุณภาพเป็นที่น่าพึงพอใจมากขึ้น

เศรษฐกิจพอเพียง^๖ หมายถึง การพอมีพอกินไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ แม้ บางอย่างอาจดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำสมควรที่จะปฏิบัติ

๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๕.๑ ทำให้ทราบการพัฒนารูปแบบการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๕.๒ ทำให้ทราบหลักคุณธรรมเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร

๑.๕.๓ ทำให้ทราบแนวทางการดำเนินปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการทำไร่นาสวนผสมของเกษตรกร

^๕ ประจวบ หนูเลี้ยง และคณะ,การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดพัทลุง ,วารสารปริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๕๘-มีนาคม ๒๕๕๙)

^๖พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต, (สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ และมูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยได้ ศึกษาและค้นคว้ารายละเอียดของแนวคิด ทฤษฎีของหลักคุณธรรมที่ส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ได้แก่ความหมาย หลักการแนวคิด ขั้นตอนวิธีการดำเนินการ คุณประโยชน์ปัญหาและอุปสรรคของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ข้อควรระมัดระวังสำหรับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรตัวอย่างที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และกรอบแนวคิดการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๒ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๓ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีของเกษตรทฤษฎีใหม่

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

๒.๖ หลักคุณธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๑.๑ เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้พลกนิกรชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิตและเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการส่งเสริมที่ยั่งยืนทฤษฎีนี้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตซึ่งอยู่ระหว่างสังคมระดับท้องถิ่นและตลาดระดับสากล จุดเด่นของแนวปรัชญานี้คือ แนวทางที่สมดุลโดยชาติสามารถทันสมัย และก้าวสู่ความเป็นสากลได้ โดยปราศจากการต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๐ เมื่อปีที่ประเทศไทยต้องการรักษาความมั่นคงและเสถียรภาพเพื่อที่จะยืนหยัดในการพึ่งตนเอง และส่งเสริมนโยบายที่สำคัญเพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยการสร้างแนวคิดเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ซึ่ง

คนไทยจะสามารถเลี้ยงชีพโดยอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำริว่า มันไม่ได้มีความจำเป็นที่เราจะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NIC) พระองค์ได้ทรงอธิบายว่า ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง คือทางสายกลางที่จะป้องกันการเปลี่ยนแปลงความไม่มั่นคงของประเทศได้ เศรษฐกิจพอเพียง เชื่อว่าจะสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมของชุมชนให้ดีขึ้นโดยมีปัจจัย ๒ อย่างคือ การผลิตจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างปริมาณผลผลิตและการบริโภค ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ผลที่เกิดขึ้นคือเศรษฐกิจพอเพียงสามารถที่จะคงไว้ซึ่งขนาดของประชากรที่ได้สัดส่วน ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม รักษาสมดุลของระบบนิเวศ และปราศจากการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก ปัจจุบันแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการนำไปใช้เป็นนโยบายของรัฐบาล และปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ได้รับการเชิดชูสูงสุด จากสหประชาชาติ (UN) โดยนายโคฟี อันนัน ในฐานะเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล The Human Development Lifetime Achievement Award แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เมื่อ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๙ และได้มีปาฐกถาถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาที่สามารถเริ่มได้จากการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเองสู่หมู่บ้าน และสู่เศรษฐกิจในวงกว้างขึ้นในที่สุด เป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ โดยที่องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนให้ประเทศต่างๆ ที่เป็นสมาชิก ๑๖๖ ประเทศยึดเป็นแนวทางสู่การส่งเสริมประเทศแบบยั่งยืน

การส่งเสริมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการส่งเสริมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ ๕ ส่วน ดังนี้

กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาบูรณาการได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการส่งเสริม

คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาบูรณาการกับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการส่งเสริมอย่างเป็นขั้นตอน

ค่านิยม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัย ทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการ คือ การส่งเสริมที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมความรู้และเทคโนโลยี^๑

ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล เรียกสิ่งนี้ว่า วิฤตเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความไม่รู้ว่าจะนำปรัชญานี้ไปใช้ทำอะไร กลายเป็นว่าผู้นำสังคมทุกคน ทั้งนักการเมืองและรัฐบาลใช้คำว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นข้ออ้างในการทำกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้รู้สึกว่าได้สนองพระราชดำริสและให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดี หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ เศรษฐกิจพอเพียง ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือเพื่อตัวเอง ซึ่งความไม่เข้าใจนี้อาจเกิดจากการสับสนว่าเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน ทำให้มีความเข้าใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงการปฏิเสธอุตสาหกรรมแล้วกลับไปสู่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นความ

^๑สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.), พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒, **ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://sufficiencyeconomy.panyathai.or.th/_\[๒๑\]กันยายน ๒๕๖๖](http://sufficiencyeconomy.panyathai.or.th/_[๒๑]กันยายน ๒๕๖๖)].

เข้าใจที่ผิด หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขาจะว่าเมืองไทยล้ำสมัยว่าเมืองไทยเซย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งใหม่ แต่เราอยู่อย่างพอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ ช่วยกันรักษาส่วนร่วมให้อยู่ที่พอสมควร พออยู่พอกิน มีความสงบไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้ไปจากเรา

พระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่เฝ้าฯเข้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแต่พระพุทธรักษา ๒๕๑๗ “การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน และมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน พอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” พระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียง” พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวถึงระดับรัฐบาล ทั้งในการส่งเสริมและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ รอบคอบและระมัดระวังในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูงสุด

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ทรงปรับปรุงพระราชทานเป็นที่มาของ นิยาม “๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข” “ที่คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านช่องทางต่างๆ ในปัจจุบันซึ่งประกอบด้วย ความ “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” บนเงื่อนไข “ความรู้และคุณธรรม”

อภิชัย พันธเสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม ได้จัดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็น “ข้อเสนอในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง” ทั้งนี้เนื่องจากพระราดำรัสหนึ่ง ได้ให้คำอธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่า “คือความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น” ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินให้ได้มาอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้น โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือ ก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน (ปัจจัยเสริมในที่นี้เช่น ท่องเที่ยว ความบันเทิง เป็นต้น)

แนวทางการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง^๒ ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมทุนนิยมในปัจจุบันได้ถูกปลุกฝัง สร้าง หรือกระตุ้น ให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกินกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น การบริโภคเกินตัว ความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ ความสวยความงาม การแต่งตัวตามแฟชั่น การพนันหรือการเสี่ยงโชค เป็นต้น จนทำให้ไม่มีเงินพอเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ส่งผลให้เกิดการกู้หนี้ยืมสิน เกิดเป็นวัฏจักรที่บุคคลหนึ่งไม่สามารถหลุดออกมาได้ ถ้าไม่เปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิต

สรุป แนวคิด ทฤษฎีของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือการนำเอาแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่ผู้มีความรู้และประสบการณ์ ซึ่งมีผลงานที่ประจักษ์ หรือผลสำเร็จของผู้นำทฤษฎีของแต่ละท่าน นำไปใช้ให้เป็นรูปธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีหลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เตรียมความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆ จากเงื่อนไขของความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาในการวางแผน แล้วนำไปปฏิบัติให้เกิดคุณค่าเป็นคุณธรรมประจำใจ โดยยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๒.๑.๒ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ทำให้ทราบถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานพระราชดำรัสเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ดังนี้เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอมีพอกินไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำสมควรที่จะปฏิบัติ^๓

^๒สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.), พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒, **ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://sufficiencyeconomy.panyathai.or.th/>. [๒๑ กันยายน ๒๕๖๖].

^๓พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, **คำพ่อสอนประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต**, (สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

อำพน กิตติอำพน ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก^๔

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง การมีจิตใจที่พอเพียง มีความวิริยะพอเพียง มีปัญญาพอเพียง มีวัฒนธรรมที่พอเพียง มีสิ่งแวดล้อมที่พอเพียงและมีความเอื้ออาทรต่อกัน หลักของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ก็คือเศรษฐกิจที่บูรณาการได้ดุลยภาพ มีความเป็นปกติยั่งยืน^๕

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองให้อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพ และฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองได้ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้^๖

ถวัลย์ มาศจรัส ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน โดยที่จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ รวมถึงความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาบูรณาการ^๗

สุรีพร เอี้ยวถาวร ได้ให้ความหมายของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติตนตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำรัสชี้แนะพสกนิกรชาวไทย เป็นการส่งเสริมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจให้มีสำนึกในคุณธรรม ความ

^๔อำพน กิตติอำพน, **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง** กังสังคมไทย, (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ: บริษัทเพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^๕ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^๖สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘๖.

^๗ถวัลย์ มาศจรัส, **นโยบาย ครม. ๗** ผู้เฝ้าแน่นคืบสู่ภูมิปัญญาของมาตุภูมิ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คุณธรรม ความโปร่งใส”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปริทัศน์การศึกษาไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๖ – ๑๔.

ชื่อเสียงให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำรงชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน^๘

ปรียานุช พิบูลสรารุช ได้กล่าวถึง ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเองตลอดจนใช้ความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤติและให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ^๙

เกษม วัฒนชัย ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการส่งเสริมอย่างยั่งยืนสำหรับทุกประเทศในโลก โดยเฉพาะการสร้าง ความเข้มแข็งเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์^{๑๐}

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักการดำเนินชีวิตที่มีฐานอยู่บนหลักเกณฑ์ทางศีลธรรม ซึ่งทำให้รากฐานของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมั่นคงสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อนอยู่อย่างพอประมาณตนตามฐานะ มีความพออยู่พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความพอดี มีความพอเพียงตามอัตภาพ ไม่หลงไหลไปตามกระแสของสังคมวัตถุนิยม จนสามารถปรับตัวเองให้สมดุลกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมบนพื้นฐานแห่งความมั่นคง และยั่งยืนของตนเอง และสิ่งแวดล้อม

๒.๒ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๒.๑ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง

ในด้านเศรษฐกิจทางเลือกในประเทศไทยนั้นมีมานานมากแล้วเช่น เศรษฐศาสตร์ เชิงพุทธ เศรษฐศาสตร์สีเขียว เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจเกษตรกร ที่ต้องอยู่บนหลักของการพึ่งตนเอง รวมถึงการมีอาชีพที่อยู่นอกกระแสการตลาดอย่างเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน แต่ ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นก็อยู่ในลักษณะที่กระจัดกระจาย ไม่ได้ได้รับการยอมรับมากนัก จากผลพวงของวิกฤติ

^๘สุรพร เอี้ยวถาวร, “การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้ : กรณีศึกษาโรงเรียนนวมินทราชูทิศหอวัง นนทบุรี”, ปริญญาานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^๙ปรียานุช พิบูลสรารุช, การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๐}เกษม วัฒนชัย, การปฏิรูปการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

“เศรษฐกิจพอเพียง” ทำให้แนวทางการคิดเรื่อง “การส่งเสริมที่ยั่งยืน” และ “แนวทางการคิดการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง” ได้รับความสนใจและนำมาพิจารณาวิเคราะห์กันอย่างจริงจังมากขึ้น เนื่องจากมีข้อสรุปตรงกันเป็น ส่วนใหญ่จากนักคิด นักวางแผน นักส่งเสริม ฯลฯ ว่าการส่งเสริมเท่าที่ผ่านมานั้น ยังไม่ประสบความสำเร็จและคงจะดำเนินการอย่างที่เคยปฏิบัติมาไม่ได้อีกต่อไปแล้ว จึงน่าจะมี “ทางเลือก” ที่มั่นคงกว่าเหมาะสมกว่าและปลอดภัยกว่าสำหรับอนาคตของประเทศชาติและทุกคนในชาติเป็น ส่วนรวม “การส่งเสริมที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) และ “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ จึงเป็นสดมภ์หลักของแนวทางการคิดการส่งเสริมประเทศเป็นต้นมา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ จะได้ทรงใช้หลักการนี้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินานเกือบจะเท่ากับเวลาของการส่งเสริมประเทศที่ผ่านมาเลยทีเดียว และ ไม่เพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แม้แต่คนสำคัญในสถาบันการเงินของโลกก็ได้แสดงความวิตกกังวล ไว้เช่นกันดังที่ มิสเตอร์เจมส์. ดี. วูล์ฟเพนสัน (Mr. James D. Wolfenson) ได้กล่าวไว้ในคำปราศรัย ในการประชุมร่วมกันระหว่างธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๑ ว่า^{๑๑}

“เราได้รู้แล้วว่า เราตอบไม่ได้ทุกคำถามในวิกฤติการณ์ของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในโลกที่ส่งเสริมแล้ว และไม่อาจป้องกันตัวเองได้วิกฤติการณ์ของมนุษยชาติจะไม่อาจเยียวยาได้หากเราไม่นำเอาแนวทางทางแบบองค์รวมมาใช้ในการส่งเสริม และรับมือกับวิกฤติโดยมองภาพของ การเงิน สังคม การเมืองระบบสถาบันวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของสังคมไปพร้อม ๆ กัน”และความเติบโตทาง เศรษฐกิจแม้จะเป็นเรื่องจำเป็น แต่ก็ไม่ใช่สิ่งเดียวที่จะลดความยากจนได้ การส่งเสริมจะต้องวางคนด้อย โอกาสไว้เบื้องหน้าและเป็นจุดศูนย์กลาง” จากบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับจากผลของการส่งเสริมประเทศในสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมประเทศกันอย่างขนานใหญ่ โดยมีการอัญเชิญพระราชกระแส เรื่องปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาเป็นปรัชญาและวิสัยทัศน์นำ ในแผนส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ ๙ โดยนายสิปนนท์ เกตุทัต ประธานคณะกรรมการส่งเสริมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๒ กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม อัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางทางในการกำหนดนโยบายวางแผนและทำ แผนปฏิบัติการในทุกๆระดับเพื่อให้ประเทศชาติรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจตลอดจนเป็น แนวทางทางในการดำรงชีวิตที่ดีของคนในชาติได้

^{๑๑} ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, วิชาการการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ใน *ห้าทศวรรษ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๗๗.

อย่างยั่งยืนและมั่นคงต่อไปและในการนี้ได้ระบุไว้ใน ความนำของแผนส่งเสริมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) ด้วยว่าแผนส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ มาเป็นปรัชญานำทาง ในการส่งเสริมและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตสามารถดำรงอยู่ได้อย่าง มั่นคงและนำไปสู่การส่งเสริมที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงต่างๆ^{๑๒} เหตุผลสำคัญที่ได้มีการอัญเชิญ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ มาเป็นหลักและวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและเป็นแนวทางทางส่งเสริม ประเทศในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อและเป็นจุดหักเหที่สำคัญในประวัติศาสตร์การส่งเสริมประเทศไทย ก็เนื่องมาจากมีการยอมรับว่า ทฤษฎีและกรอบแนวทางการส่งเสริมประเทศโดยการอาศัยแนวทางการคิด และทฤษฎีทุนนิยมตามแบบตะวันตกนั้นไม่สามารถทำให้ประเทศชาติและประชาชน ก้าวหน้าอย่างมั่นคงและอยู่ดีมีสุขได้ดังที่แผนส่งเสริมฯ ฉบับที่ ๘ ก็ได้ชี้ถึงผลสรุปของการส่งเสริมที่ผ่านมาว่า “เศรษฐกิจดีสังคมมีปัญหา การส่งเสริมไม่ยั่งยืน” และในแผนส่งเสริมฉบับที่ ๙ ก็ได้วิเคราะห์และระบุไว้ในแผนฯ เช่นเดียวกันว่า “จากการประเมินผลการส่งเสริมในช่วง ๔ ทศวรรษ ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงการส่งเสริมที่ขาดสมดุลโดยประสบความสำเร็จเฉพาะใน เชิงปริมาณ แต่ขาดความสมดุลในด้านคุณภาพ “จุดอ่อน” ของการบริหาร ทางเศรษฐกิจ การเมือง และราชการยังเป็นการ รวมศูนย์อำนาจ และขาดประสิทธิภาพ”^{๑๓}

ดังนั้นวิสัยทัศน์ของการส่งเสริมประเทศไทยในอนาคต ๒๐ ปีข้างหน้า จึงมีจุดมุ่งหมายเน้นการแก้ปัญหาความยากจน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคน ส่วนใหญ่ของประเทศให้เกิด “การส่งเสริมที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย” และสร้างค่านิยมร่วม ให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นและการปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดทัศนคติและกระบวนการ ทำงานโดยยึด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบ การบริหารจัดการประเทศ แนวทางใหม่ที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพและคุณภาพและก้าวตามโลกได้อย่างรู้ทันวิสัยทัศน์ของการส่งเสริมประเทศไทย ในระยะ ๒๐ ปีในอนาคตจึงสามารถสรุปเนื้อหาสาระโดยย่อว่า วิสัยทัศน์การส่งเสริมประเทศในสองทศวรรษข้างหน้า จะมีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เป็นปรัชญานำโดยจะส่งเสริมประเทศไปในทางสายกลาง เพื่อให้เกิดมีความสมดุลและมี

^{๑๒} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๖๐), หน้า ๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

คุณภาพของการส่งเสริมไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง พร้อมกับการสร้างภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก มีอิสรภาพในการที่จะไม่ตกอยู่ในความครอบงำ ของกระแสวัตถุนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์บางด้านที่ไม่พึงปรารถนา และไม่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่พึงประสงค์คือ การเป็นสังคมคุณภาพสังคมภูมิปัญญา และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทร ที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้มีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๗ เน้นการส่งเสริมประเทศที่ต้องสร้าง พื้นฐานความพหิมิติพหุโพธิ์ โพธิ์ใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยเน้นความหมายของการ พหิมิติพหุโพธิ์ ซึ่งปรากฏอีกครั้งในพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต อันถือเป็นจุดเริ่มต้นของข้อเสนอ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ชัดเจนในเวลาต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระแสพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงพระราชทานอย่างชัดเจนเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต ซึ่งอธิบายว่า “พอเพียง” คือ ๑) พอประมาณ ๒) ซื่อตรง ๓) ไม่โลภมาก และ ๔) ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อเสนอในการดำเนินการทาง เศรษฐกิจตามแนวทางทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง โดยที่พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติตามแนวทางคิดดังกล่าว อย่างเป็นรูปธรรมมาก่อนหน้าที่จะมีพระราชดำรัสในปีพ.ศ. ๒๕๑๗ แล้วภายหลังจากที่พระราชดำรัส มิได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลในยุคนั้นเท่าที่ควร พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าหารูปธรรมของ รูปแบบที่ปฏิบัติได้จริง รูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ และได้

นำเสนอรูปแบบดังกล่าวต่อพสกนิกรของพระองค์เป็นครั้งแรก เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต หลังจากนั้นได้รับสั่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกันนี้ ต่อเนื่องติดต่อกันทุกปีจนล่าสุดเมื่อ วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ก็ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เรื่องดังกล่าว อันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศตามพุทธธรรม^{๑๔}

พระราชดำรัสที่ ๕ ตรัสถึงแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ทรงพระราชทานเป็นครั้งแรกแก่นิสิตจาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย มีข้อความสำคัญว่า “การส่งเสริมประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความ

^{๑๔} อภิชาติ พันธเสน, “พุทธเศรษฐศาสตร์”, ในการสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน ครั้งที่ ๓ เรื่อง ฐานปัญญาไทยในโลกสากล, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๖.

พอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชน โดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้”^{๑๕}

นอกจากนี้ยังมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์พระราชทานแก่ผู้ทั่วไป เข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิตเมื่อ วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ความว่า “คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชยว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกินและให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอ อยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกอยู่ พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรื่องอย่างยอด แต่ว่าจะมีความอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอกอยู่ พอกินนี้ได้เราก็จะยอดเยี่ยมยิ่งยวดได้”

ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่เริ่มงานส่งเสริมเมื่อ ๕๐ กว่าปีที่แล้ว และทรงยึดมั่นหลักการนี้มาโดยตลอด โดยเฉพาะด้านการเกษตร เราเน้นการผลิตสินค้าเพื่อส่งออกเป็นเชิงพาณิชย์เช่น เมื่อปลูกข้าวก็นำไปขายและนำเงินไปซื้อข้าว เมื่อเงินหมดก็ไปกู้เป็นอย่างนี้มาโดยตลอด จนกระทั่งชาวนาไทยตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้สิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงตระหนักถึงปัญหาด้านนี้จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือขึ้นเพื่อช่วยเหลือราษฎร นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่ง ที่มาของเศรษฐกิจพอเพียงโครงการแรกๆ ของพระองค์ได้ทรงกำชับหน่วยราชการมิให้นำเครื่องมือกล นักเข้าไปทำงาน ทรงรับสั่งว่าหากนำเข้าไปเร็วนัก ชาวบ้านจะละทิ้งจอบ เสียม และในอนาคตจะ ช่วยตัวเองไม่ได้ซึ่งก็เป็นจริงในปัจจุบัน นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชดำริวิธีการที่จะช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตร โดยได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ โครงการส่งเสริมพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดสระบุรีเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับ การทำการเกษตรให้แก่ราษฎร

^{๑๕} พระบรมราโชวาท, “๑๖๘ องค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช”, จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

๒.๒.๒ การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ

สังคมไทยจะยั่งยืนได้ด้วยการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างถูกต้องและนำไปปฏิบัติได้อย่างแพร่หลายและกว้างขวาง นอกจากนี้แนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังก่อให้เกิดการส่งเสริมสังคมในหลากหลายมิติแบบบูรณาการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเงินของตนเอง ความมีจริยธรรม โลกาภิวัตน์และการบริหารประเทศ ซึ่งล้วนเกี่ยวกับการตัดสินใจในทุกระดับ ในทุกภาคส่วนเกษตรกร ประชาชน ธุรกิจเอกชน ภาควิชาการและการเมืองให้ถูกทิศถูกทาง อันจะนำไปสู่ส่งเสริมการอย่างยั่งยืนในระยะยาวต่อไป^{๑๖}

นักวิชาการได้เปรียบเทียบสาระสำคัญของการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งตนเองกับการค้าเสรี/ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ดังนี้^{๑๗} ตารางที่ ๒.๑

ตารางที่ ๒.๑ การเปรียบเทียบสาระสำคัญของแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับทุนนิยม

ประเด็นการส่งเสริม	เศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งตนเอง	เศรษฐกิจการค้าเสรี/ทุนนิยมโลก
(๑) เป้าหมายหลัก	เน้นการพึ่งตนเองได้ การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม	เน้นประสิทธิภาพความเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจ
(๒) วิธีการ	เน้นกลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ เศรษฐกิจ เกษตรกร	เน้นความเป็นปัจเจกบุคคล ทุนเอกชน องค์กรธุรกิจ
(๓) ค่านิยม	เน้นการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมมือกัน	เน้นการแข่งขันแบบแพ้คัดออก ปลาใหญ่กินปลาเล็ก
(๔) แรงจูงใจ	เน้นสำนึกสาธารณะ จิตใจต่อส่วนรวม ความสัมพันธ์ที่ดีในเกษตรกร พึ่งพาอาศัยกัน	เน้นกำไรบริษัท วัตถุนิยม บริโภคนิยม
(๕) ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม	เน้นความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ ชีวิต สังคม กับระบบนิเวศ	เน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรม นำหน้าสิ่งแวดล้อม
(๖) เทคโนโลยี	เน้นเทคโนโลยีชั้นกลาง ภูมิปัญญาที่รับใช้เกษตรกร	เน้นไฮเทค เทคโนโลยีราคาแพง ภูมิปัญญาตะวันตก
(๗) โลกาภิวัตน์	เน้นความแข็งแกร่งของโครงสร้างระบบ ควบคู่กับการเข้าสู่ โลกาภิวัตน์	เป็นเสรีเต็มที่สุดโลกาภิวัตน์

^{๑๖} ปรียานุช พิบูลยแสรราชู, เศรษฐกิจพอเพียงกับการส่งเสริมด้านการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๑๗} วิวัฒน์ชัย อรรถจักร, ยุทธศาสตร์ใหม่ของชาติกับเศรษฐกิจการเมืองภาคประชาชนในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ ๑๔ ตุลา, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๙.

จากการศึกษาหลักการสำคัญของการจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงใน
เกษตรกร จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และ
จากแผนส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้ประมวลและสรุปสาระสำคัญเป็นหลักการสำคัญ
ของการบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงในเกษตรกร ๘ ประการ^{๑๘} ได้แก่

๑. ความพอเพียง หมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร เน้นการผลิตและบริโภคโดยยึด
หลักทางสายกลาง ความพอประมาณ และความพอดีในเวลาเดียวกัน และก้าวให้ทันในโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่ง
หมายความรวมถึงความพอเพียงในด้านต่าง ๆ คือ

๑.๑ ด้านจิตใจ คือรู้จักพอ พอประมาณ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ยึดมั่นในทางสาย กลาง

๑.๒ ด้านสังคม คือการมุ่งให้เกิดความสงบสุข ประชาชนมีเมตตา เอื้ออาทร ช่วยเหลือ
ซึ่งกันและกัน สามัคคีร่วมมือเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันโดยปราศจากการเบียดเบียนเอาัดเอา เปรียบ

๑.๓ ด้านวัฒนธรรม คือการสนับสนุนให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อด ออม
มีชีวิตที่เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ตกเป็นทาสของอบายสุข และบริโภคนิยม

๑.๔ ด้านเศรษฐกิจ สนับสนุนให้ประชาชนในเกษตรกร มีความขยันหมั่นเพียรในการ
ประกอบสัมมาอาชีพ พึ่งตนเองได้ พ้นจากความยากจน มีรายได้เพิ่มสูงขึ้น และพ้นจากการเป็นหนี้สิน

๑.๕ ด้านเทคโนโลยี หมายถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพของตนเอง และ
เกษตรกร

๑.๖ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ
มากเกินไป การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรอย่างพอดีคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมกับ
อนุรักษ์และส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การที่ประชาชนและเกษตรกร ตัดสินใจและลงมือปฏิบัติ
กิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ
ปัจจัยที่ เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ ตลอดจน
อาศัยทั้ง ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจปฏิบัติและประเมินผล ด้วยความซื่อสัตย์
สุจริต อดทน ความเพียร และสติปัญญา

^{๑๘} กาญจนา บุญยัง และคณะ, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**ในองค์การบริหารส่วนตำบล,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

๓. การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การที่ประชาชนและเกษตรกร มีการเตรียมความพร้อมรู้เท่าทัน ต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว มีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน

๔. การพึ่งตนเอง หมายถึงประชาชนและเกษตรกร สนับสนุนระบบเศรษฐกิจของเกษตรกร ที่อยู่ได้ด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นจนเกินจำเป็น โดยเน้นความสามารถของประชาชนและเกษตรกร ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อเลี้ยงประชาชนหรือเกษตรกรนั้นๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ประชาชน หรือเกษตรกร ไม่ได้เป็นเจ้าของ กล่าวคือ

๔.๑ ด้านจิตใจ คือการทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี มีจิตเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๔.๒ ด้านสังคม พิจารณาถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของแต่ละเกษตรกร เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเกษตรกร ที่แข็งแรงและเป็นอิสระ

๔.๓ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนในเกษตรกร อย่างฉลาด และหาทางเพิ่มมูลค่าโดยยึดหลักการของความยั่งยืน

๔.๔ ด้านเทคโนโลยี จะพิจารณาถึงการเลือกใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านความต้องการ และสภาพแวดล้อมของเกษตรกร รวมทั้งควรส่งเสริมเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของตนเอง

๔.๕ ด้านเศรษฐกิจ คือการสนับสนุนระบบเศรษฐกิจของเกษตรกร โดยยึดถือหลักการ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน มุ่งเน้นการผลิตที่เพียงพอกับความต้องการบริโภคหากเหลือจึงจำหน่าย ทั้งนี้ จะต้องมีการประหยัด ลดค่าใช้จ่ายยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ และสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในเกษตรกรของตนเอง

๕. การเสริมสร้างคุณภาพคน หมายถึงการเสริมสร้างจิตใจของประชาชน และเกษตรกร ใน ระดับชาติ เช่นการมีคุณธรรม การละความชั่วและการทำความดี การไม่เบียดเบียน มีความ รับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเพียร ความอดทน ความรอบคอบ เป็นต้นเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ของเกษตรกรที่ได้กำหนดไว้

๖. การรวมกลุ่มหมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม เพื่อให้มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ และนำมาซึ่งการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

๗. การสร้างเครือข่าย หมายถึงประชาชนและเกษตรกร ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเพื่อให้มีการเจริญเติบโตอย่างเป็นระบบและร่วมมือกันเพื่อประโยชน์ต่อเกษตรกร โดยอาศัยหลักการ เชื่อมโยงที่ไม่เบียดเบียน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๘. ความสมดุลและการส่งเสริมที่ยั่งยืน หมายถึงการสนับสนุนให้ประชาชนและเกษตรกร ยึดถือการส่งเสริมอย่างเป็นองค์รวม มีสมดุลระหว่างกระแสการแข่งขันจากโลกาภิวัตน์และการแสวงหาถิ่นนิยม มีความหลากหลายในโครงสร้างการผลิต มีการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่ดำรง^{๑๙}

การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่าง ๆ คือ

๑. ระดับปัจเจกบุคคล/เกษตรกร ด้วยการใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขและความพอใจ ในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง และส่งเสริมตนเองอยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถอยู่อย่างพอเพียง ได้ในทุกสถานการณ์

๒. ระดับเกษตรกร ต้องอาศัยความพอเพียงในระดับครอบครัวเป็นพื้นฐาน แล้วสมาชิกร่วมกัน หลักเศรษฐกิจพอเพียงมาขยายผลในทางปฏิบัติไปสู่ระดับเกษตรกร มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถที่มีอยู่เป็นพื้นฐานประกอบการดำเนินชีวิต มีการช่วยเหลือแบ่งปันกัน มีการรวมกลุ่มและสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกัน จนนำไปสู่ความ เป็นอยู่ที่พอเพียงของเกษตรกรโดยรวม

๓. ระดับรัฐ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรหลายๆ แห่ง ที่มีความพอเพียง มาร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์และร่วมมือกันสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ด้วยหลักการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นสังคม แห่งความพอเพียง และสามารถวางนโยบายและกลยุทธ์การส่งเสริมให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้อย่าง สมดุลและยั่งยืน^{๒๐}

การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียง ในระดับบุคคลและครอบครัว คือการที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่นความต้องการในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัว ได้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและ

^{๑๙} วิรัช นิภาวรรณ, การบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน, (รัฐสภาสาร, ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๔, ๒๕๕๐) : ๒๑-๖๐.

^{๒๐} สรรเสริญ วงศ์ช่อม, เศรษฐกิจพอเพียง : พื้นฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

กัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ

เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียง ในระดับกลุ่มหรือองค์กร คือเมื่อบุคคล/ครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้วจะรวมพลังกัน ในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความ เป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง หน่วยงานราชการ มูลนิธิ และเอกชน

เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียง ในระดับเครือข่าย คือเมื่อกลุ่มหรือองค์กร มีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับกลุ่มการเงินและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่ายและการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนาให้ได้ ประโยชน์ร่วมกัน

การจำแนกเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง ๓ ระดับ แสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาส่งเสริม โดยเริ่มจากหลักการของการพึ่งตนเอง เปลี่ยนจากการพึ่งพาตนเองไม่ได้หรือต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา (Dependent) เป็นการส่งเสริมตนเอง ให้มีความเข้มแข็งเป็นอิสระ แล้วจึงส่งเสริมขึ้นเป็นการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพากันสงเคราะห์เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกลับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^{๒๑} รูปแบบการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาคประชาชน เกษตรกร เอกชน และภาครัฐ

สรุปได้ดังนี้ การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาคประชาชน ส่งเสริมได้ในด้านความพอประมาณ คือเน้นลงทุนตามกำลังความสามารถ ด้านความมีเหตุผล คือรู้จักใช้จ่ายประหยัด อดออม ด้านการมีภูมิคุ้มกัน คือการสร้างวินัยทางการเงิน จัดทำบัญชีครัวเรือน ด้านความรู้ นั้น เป็นการส่งเสริมตนเองตลอดเวลา ส่วนด้านคุณธรรมเป็นการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันทางสังคม โดยการเอื้อเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในภาคเกษตรกร เกษตรกรมีการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างหลากหลาย โดยยึดหลักความพอประมาณซึ่งกำหนดให้การเติบโตของเกษตรกร เกิดสมดุล

^{๒๑} สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, เศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบัน, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

ส่งเสริมไปสู่การพึ่งพาตนเอง ใช้ทรัพยากรและปัจจัยในท้องถิ่น ใช้หลักความมีเหตุผลในการ ตัดสินใจ ในประเด็นการส่งเสริมเกษตรกร โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณี กฎหมาย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างภูมิคุ้มกันโดยมีระบบการผลิต และ การตลาดที่หลากหลาย มีแผนเกษตรกร ที่คำนึงถึงการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรของเกษตรกร เสริมสร้างประเพณีวัฒนธรรมของเกษตรกร ให้เข้มแข็งและจัดให้มีสวัสดิการสังคม การออม ประกัน สุขภาพ ขณะเดียวกันมีการส่งเสริมแนวทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการศึกษาทั้งในและนอกระบบ โรงเรียน จัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ควบคู่ไปกับการ เสริมสร้างคุณธรรม ความรู้รักสามัคคีในเกษตรกร เน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม ความขยัน ซื่อสัตย์ อดทน แบ่งปันสร้างผู้นำความคิดที่เป็นแบบอย่างที่ดี

การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาคเอกชน การส่งเสริม ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงของภาคเอกชนให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง การสร้างเครือข่ายและ การดูแล พนักงาน ด้านความพอประมาณ เป็นการเน้นการเติบโตขององค์กรอย่างมีศักยภาพ ประกอบธุรกิจที่ มีความชำนาญ ด้านความมีเหตุผล เป็นการลงทุนที่คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของ เกษตรกร ท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของพนักงาน จ้างพนักงานที่เป็นคนในพื้นที่ ขณะเดียวกันก็สร้างภูมิคุ้มกันโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างนวัตกรรม มีกิจกรรมการผลิตที่ หลากหลาย สร้างเครือข่ายพันธมิตร พร้อมทั้งกับการส่งเสริมความรู้ข้อมูลข่าวสาร อบรมถ่ายทอด ความรู้ให้กับพนักงาน และยึดหลักคุณธรรมจริยธรรม โดยการดูแลสวัสดิการของพนักงาน อยู่ร่วมกัน ฉันทันพี่น้องซื่อสัตย์และไม่เอาเปรียบพนักงานหรือลูกค้า และรักษาสภาพแวดล้อมของเกษตรกร ท้องถิ่น

การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาครัฐในด้านความพอประมาณ คือ การเน้นการจัดทำแผนงานหรือโครงการภายใต้งบประมาณที่มีอยู่ พิจารณาจัดสรรรายจ่ายให้ สอดคล้องกับรายรับและจัดสรรงบประมาณในการบริหารทรัพยากรขององค์กรเท่าที่จำเป็น ด้านมี ความมีเหตุผล เป็นการเน้นการใช้งบประมาณตามวัตถุประสงค์ กระบวนการคิด การตัดสินใจ ต้องมี ความเชื่อมโยงอย่างเป็นเหตุเป็นผล ด้านการมีภูมิคุ้มกันเป็นการจัดให้มีระบบการตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และมีแผนการบริหารความเสี่ยง ด้านความรู้เน้นเป็นการให้ความสำคัญกับการถ่ายทอด ความรู้ สร้างองค์กรเรียนรู้และเชื่อมโยงตามหลักวิชาชีพและคำนึงถึงหลักวิทยาศาสตร์ ส่วนด้าน คุณธรรม เป็นการจัดทำแผนงานโครงการที่ก่อประโยชน์แก่กลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง มีความเท่าเทียม และเป็นธรรม ยึดมั่นความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีวินัย ขยัน อดทน พากเพียรและมีคุณธรรม ความรู้ให้กับพนักงาน และยึดหลักคุณธรรมจริยธรรม

โดยการดูแลสวัสดิการของพนักงาน อยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้องซื่อสัตย์และไม่เอาเปรียบ พนักงานหรือลูกค้า และรักษาสภาพแวดล้อมของเกษตรกรท้องถิ่น การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาครัฐในด้านความพอประมาณ คือการเน้นการจัดทำแผนงานหรือโครงการ ภายใต้งบประมาณที่มีอยู่ พิจารณาจัดสรรรายจ่ายให้ สอดคล้องกับรายรับและจัดสรรงบประมาณในการบริหารทรัพยากรขององค์กรเท่าที่จำเป็น ด้านมีความมีเหตุผล เป็นการเน้นการใช้งบประมาณตามวัตถุประสงค์ กระบวนการคิดการตัดสินใจ ต้องมีความเชื่อมโยงอย่างเป็นเหตุเป็นผล ด้านการมีภูมิคุ้มกัน เป็นการจัดให้มีระบบการตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และมีแผนการบริหารความเสี่ยง ด้านความรู้ นั้น เป็นการให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้ สร้างองค์กรเรียนรู้และเชื่อมโยงตามหลักวิชาชีพและคำนึงถึงหลักวิทยาศาสตร์ ส่วนด้านคุณธรรม เป็นการจัดทำแผนงานโครงการที่ก่อประโยชน์แก่กลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง มีความเท่าเทียมและเป็นธรรม ยึดมั่นความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีวินัย ขยัน อดทน พากเพียรและมีคุณธรรม^{๒๒}

กล่าวโดยสรุปว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางคิดชี้แนะการปฏิบัติที่ประชาชน รวมถึงองค์กรทุกระดับ สามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้หลักการพึ่งพาตนเองและส่งเสริมระดับขั้นการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งจำแนกได้ ๓ ระดับ คือระดับการพึ่งพาตนเองได้ ระดับการรวมกลุ่มภายในชุมชน และระดับการเชื่อมโยงเครือข่ายกับภายนอก โดยอาศัยความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีความรู้ สติปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคีเป็นแนวทางปฏิบัติ

เงื่อนไขความสำเร็จของเกษตรกรที่นำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ได้สรุปปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ในการน้อมรับแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ดังนี้

๑. การรู้จักตนเอง ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเอง รู้จักส่งเสริมตนเองด้วยการพยายามทำ จิตใจให้ผ่องใส มีจิตใจเข้มแข็งมีจิตสำนึกที่ดี มีจิตใจเอื้ออาทร รวมทั้งมีความเจริญและมีความเย็นใน จิตใจอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

๒. พึ่งพาตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คือเมื่อมีปัญหาจาก การดำเนินชีวิต ก็ให้ใช้สติปัญญาไตร่ตรองหาสาเหตุของปัญหาและแก้ไขไปตามเหตุและปัจจัย ด้วย ความสามารถและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ ก่อนที่จะคิดถึงผู้อื่นและมีการปรึกษาหารือที่ถ้อยถ้อย อาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเกษตรกร

^{๒๒} วรวิทย์ อวิรุทธ์แวรกุล, “รูปแบบการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาค ประชาชน ชุมชน เอกชนและภาครัฐ”, วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๒๒-๓๒.

๓. การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักลดกิเลสและลดความต้องการของตนเองลง เพื่อให้เหลือแรงและเวลาในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากขึ้น

๔. พลังเศรษฐกิจพอเพียงเกิดได้ถ้ามีพลัง ต้องยอมรับว่างานเกษตรนั้นเป็นงานที่ต้องใช้ ระยะเวลา และบางกิจกรรมจำเป็นต้องใช้ความพิถีพิถันจึงจะเห็นผล ดังนั้นคนที่อยู่ในอาชีพนี้จึงต้องมี ความอดทน และความพยายามค่อนข้างสูง จึงจะประสบความสำเร็จในอาชีพ จากแง่มุมดังกล่าวของ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงจำเป็นต้องมีเกษตรกร และ เครือข่ายที่มีความต้องการและความเห็นที่ไปในทิศทางเดียวกันตามหลัก “ทฤษฎีสามัญญาตา” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ตลอดทั้งการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้คนในเกษตรกร ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทบทวนกิจกรรมที่ตนเองได้ทำมา เพื่อสร้างเป็นชุดความรู้สำหรับเป็นแนวทาง ปฏิบัติของเกษตรกร ต่อไป

๕. การเรียนรู้ตลอดเวลา การส่งเสริมอาชีพให้ประสบความสำเร็จ ความรู้نب่ว่าเป็นพื้นฐานของการนำไปสู่ความสำเร็จ มีผู้รู้ (ปราชญ์ชาวบ้าน) หลายท่านกล่าวว่า “การที่เกษตรกรล้มเหลว ไม่ประสบความสำเร็จในอาชีพเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ไม่พอใช้ เนื่องจากเกษตรกรไม่ยอมเรียนรู้ ส่วนใหญ่มีแต่เปลี่ยนรู้ (คัดลอก) โดยไม่ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล สุดท้ายจึงขาดความรู้และต้องประสบกับความล้มเหลวในอาชีพ” ดังนั้นเกษตรกรที่ทำเศรษฐกิจพอเพียงให้ประสบผลสำเร็จต้องรู้จักเรียนรู้ ต้องส่งเสริมตนเอง รู้จักรากเหง้ารู้อดีต และรู้จักอนาคต โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติและประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเองและผู้อื่นรวมกัน มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืนตามแนวทางทางเศรษฐกิจ พอเพียงโดยให้คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำ โดยไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวตั้ง^{๒๓}

๒.๓ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

ความพอเพียง คือการบริโภคและการผลิต อยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ และเหตุผล ไม่ขัดสนแต่ไม่ฟุ่มเฟือย สมดุล คือการส่งเสริมอย่างเป็นองค์รวม มีความสมดุลระหว่างโลกาภิวัตน์ (globalization) กับอภีวัฒน์ท้องถิ่น (localization) มีความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจกับการเงินและภาคคน กับสังคมมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โครงสร้างการผลิตที่สมดุลมีการผลิตหลากหลายใช้ทรัพยากรที่มี อยู่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ยั่งยืน คือพอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความ

^{๒๓} คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, การส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

ยึดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อ กระแสโลกาภิวัตน์ตลอดจนปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก การบริหารจัดการที่ดีซึ่งสามารถป้องกันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (วิกฤต) ได้ คุณภาพคน มีพื้นฐานจิตใจ มีความสำนึกในคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีไมตรี มีความเมตตาหวังดีให้กันและกัน หลักการดำเนินชีวิตมีความอดทนมีความเพียร ใช้สติปัญญาคิดอย่างรอบคอบก่อนทำ มีวินัย ภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต มีสุขภาพดีและมีศักยภาพ ทักษะและความรอบรู้ที่เหมาะสม ในการประกอบอาชีพและหารายได้อย่างมั่นคงและส่งเสริมตนเองให้ก้าวหน้าได้อย่างต่อเนื่อง^{๒๔}

สรุปการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตนี้นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่จะมีการประเมินภาครัฐว่าได้ดำเนินการส่งเสริมตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียง หรือไม่ โดยการสร้างดัชนีในระดับมหภาคในมิติต่างๆ ประกอบด้วย เศรษฐกิจ จริยธรรมและ วัฒนธรรม สังคม การศึกษา การบริหารจัดการของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อกำหนดเป็นตัวชี้วัด ในเชิงปริมาณที่สะท้อนคุณภาพของ การเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วย การมีความรู้คู่คุณธรรมเพื่อดำเนินกิจกรรมทุกชนิดบน เงื่อนไขของความมีเหตุผล ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกัน เพื่อการส่งเสริมทุกด้านไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืน เพื่อความสุขของหน่วยในการวิเคราะห์หรือหน่วยที่ปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๓.๑ การสร้างมิติให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง

๑. มิติเศรษฐกิจ หมายถึงการสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจกับการส่งเสริมด้านต่างๆ โดยมุ่งเน้นการผลิตและบริโภคในระดับที่เหมาะสม ไม่ก่อหนี้จนเกินระดับรายได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ตลอดจนส่งเสริมการใช้ทรัพยากรและปัจจัยการผลิตอย่างสมเหตุสมผล มีการบริหารจัดการที่ประสิทธิภาพ และมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ บนฐานของความรู้และคุณธรรม โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจาก ความสมดุลของการส่งเสริม ความมีเหตุผล มีประสิทธิภาพ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมบนฐานความรู้ และระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม

๒. มิติจริยธรรมและวัฒนธรรม หมายถึงการดำรงรักษาและสืบสานไว้ซึ่งค่านิยม ความเชื่อ หลักคำสอนทางศาสนา รวมทั้งวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามตลอดจน ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบไทยให้มีความเข้มแข็งสามารถสร้างเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี เพื่อพร้อมรับ

^{๒๔} พิมพิมล แก้วมณี, “การประเมินตนเองของวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง”, การค้นคว้าแบบอิสระ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

กับกระแส การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้ สะท้อนได้จากพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในเรื่องของความซื่อสัตย์สุจริต ความมีระเบียบวินัยในตนเอง ความมีสติสัมปชัญญะ ความอดทน ความเพียรและความกตัญญูกตเวที แต่เนื่องจากข้อมูลลักษณะดังกล่าวไม่มีการจัดเก็บมาก่อน ข้อมูลที่สะท้อนจริยธรรมและ วัฒนธรรม จึงพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้น อันได้แก่ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การมี ภูมิคุ้มกันทางอารมณ์ จิตใจ การสืบสานวัฒนธรรมและการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา

- ความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง (การไม่ประพฤติปฏิบัติต่อต้านสังคม หรือทำความเดือดร้อนสร้างความเสียหายให้กับสังคม)
- การมีภูมิคุ้มกันทางกาย อารมณ์ จิตใจ (ความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม)
- ความยึดมั่นในหลักศาสนธรรมและวัฒนธรรมที่ดั่งามของชาติ (การสืบสานวัฒนธรรมไทย ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และการส่งเสริมความรู้คู่คุณธรรม)

๓. มิติทางสังคม หมายถึงการเสริมสร้างสังคมที่มีความมั่นคงของมนุษย์และความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยมุ่งเน้นการเสียสละแบ่งปันและช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกัน มีความรักสามัคคี ร่วมมือร่วมใจทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสังคมส่วนรวม ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมืองที่ดีของประเทศ โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจาก การเข้าถึงบริการสาธารณะและสวัสดิการทางสังคม การแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี และความรับผิดชอบต่อสังคม

๔. มิติทางการศึกษา หมายถึงระบบการจัดการศึกษาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และความสามารถในการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจากกระบวนการและผลผลิตที่ช่วยให้พึ่งตนเองได้บนพื้นฐานของความมีเหตุผลการมีภูมิคุ้มกัน โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจากการเป็นสังคมแห่งฐานความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ความเสมอภาคในการเข้าถึงความรู้ และการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

๕. มิติด้านการบริหารและการจัดการภาครัฐและเอกชน หมายถึงการเสริมสร้างความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ขององค์กรทั้งภาครัฐและธุรกิจ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจากความโปร่งใส ความสามารถในการตรวจสอบภาครัฐ การมีส่วนร่วมทางการเมือง การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การมีการบริหารที่มีประสิทธิภาพของภาคธุรกิจเอกชน และการมีสำนึกพร้อมรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจและเอกชน

๖. มิติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หมายถึงการเสริมสร้างและส่งเสริมศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเหมาะสม

รวมทั้งการส่งเสริมเทคโนโลยีใหม่ที่ต่อยอดจากภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระยะยาว โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจาก การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการส่งเสริมมนุษย์ การส่งเสริมขีดความสามารถด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีภายในประเทศ การส่งเสริมเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระยะยาว และความเหมาะสมของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมกับบริบทของประเทศไทยและท้องถิ่น

๗. มิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมายถึงการรู้จักใช้และสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีสติปัญญาและภูมิปัญญาตามหลักของ “ความมีเหตุผล” และ “ความพอประมาณ” รวมถึง “ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี” เพื่อลดความเสี่ยงและพึ่งพาตนเองให้ได้มากที่สุด ภายใต้เงื่อนไขของการมีคุณธรรมที่มีความเกื้อกูลช่วยเหลือกันและคำนึงถึงส่วนรวม โดยส่งเสริมดัชนีที่สะท้อนจาก การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีเหตุผลและพอประมาณ การสงวนรักษาคุณภาพและความหลากหลาย และเพิ่มคุณค่าทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๒๕} อย่างไรก็ตาม การจัดทำดัชนีวัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้มีการดำเนินการอยู่นี้ จัดไว้ว่าเป็นความพยายามในขั้นแรก ซึ่งอาจจะมีข้อผิดพลาดและข้อบกพร่องที่จำเป็นจะต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง

สรุปว่า การสร้างมิติให้สอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เราสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงต่อสถานการณ์โลกในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านจริยธรรมและวัฒนธรรม ด้านสังคม ด้านการศึกษา การบริหารและการจัดการทั้งภาครัฐและเอกชน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นการพึ่งตนเองโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผลมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี บนเงื่อนไขมีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ก้าวหน้าอย่างสมดุล มั่นคงและยั่งยืน

๒.๓.๒ การบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียง

การบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงแนวทางทางการดำเนินงานหรือ ระเบียบปฏิบัติงานที่บุคคลหรือหน่วยงานนำมาใช้ในการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมหรือสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข อย่างมั่นคงและยั่งยืนให้แก่ประชาชน เกษตรกร สังคมและประเทศชาติ โดยเนื้อแท้แล้ว แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนี้น่าจะยกย่องเลื่อมใสศรัทธาท่านองเดียวกับหลักธรรมคำสั่งสอน

^{๒๕} อภิชัย พันธเสน, โครงการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำดัชนีวัดภาวะเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๕-๗๖.

ของพระพุทธเจ้าใน เรื่องทางสายกลาง กล่าวคือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้ส่งเสริมให้ประชาชน และเกษตรกรทุกระดับ ยึดถือในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุด คือประเทศชาติและ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข แนวทางดังกล่าวนี้มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ตั้งอยู่บน พื้นฐานของทางสาย กลางที่คำนึงถึงหลักการสำคัญ คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมี ภูมิคุ้มกัน นอกจากนี้ยังอาศัยหลักการพึ่งตนเอง การเสริมสร้างคุณภาพคนให้มีทั้งความรู้และ คุณธรรมควบคู่กัน การรวมกลุ่มการสร้างเครือข่าย ตลอดจนความสมดุลและการส่งเสริมที่ยั่งยืนอีก ด้วย คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้น อาจเทียบเคียงได้กับคำว่า เศรษฐกิจทางสายกลาง เศรษฐกิจของ ความพอดี เศรษฐกิจ สมดุล เศรษฐกิจชาวพุทธ เศรษฐกิจพออยู่พอกิน และเศรษฐกิจอย่างมีสติตนเอง จุดเด่นของการบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญ คือ^{๒๖}

๑. มีพื้นฐานมาจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ของ สังคมหรือเกษตรกรไทย

๒. ชี้แนะแนวทางทางการปฏิบัติตน การดำรงชีวิต และการปฏิบัติงานของประชาชน และ เกษตรกร ในทิศทางที่ควรจะเป็นเพื่อให้ประชาชนและเกษตรกร มีความสุขพ้นจากปัญหาและ วิกฤตต่างๆ อย่างมั่นคงและยั่งยืน

๓. เป็นแนวทางทางปฏิบัติที่เป็นระบบมีขั้นตอนและไม่ได้เจาะจงเฉพาะกลุ่มเกษตรกร หรือ เฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงประชาชนและเกษตรกร ทั้งในภาครัฐและภาค ธุรกิจเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๔. นำไปส่งเสริมได้ในทุกเกษตรกร ตลอดเวลา

การบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงในเกษตรกร เกี่ยวข้องกับเกษตรกร อย่างแยกไม่ออก เห็นได้จาก

๑. เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นบุคคล ครอบครัว หมู่บ้านเกษตรกร สังคม ประเทศหรือรัฐ และประชาคมโลก เป็นต้น

๒. มุ่งส่งเสริมหรือส่งเสริมเกษตรกร หรือประชาชนในเกษตรกร ให้เป็นจุดศูนย์กลาง ของการส่งเสริม

^{๒๖} ธัญญารัตน์ นันติกา, “บทบาทของผู้นำชุมชนต่อโครงการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านป่าไผ่ อำเภออดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตร์ มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

๓. ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในเกษตรกร
 ๔. ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองของประชาชนในเกษตรกร อยู่ได้ด้วยตนเองและไม่
ต้องพึ่งพาพึ่งพิงคนอื่นหรือเกษตรกรอื่น
 ๕. เน้นเศรษฐกิจของประชาชนในเกษตรกร
 ๖. เน้นเศรษฐกิจที่มุ่งสร้างเกษตรกรให้เข้มแข็งเพื่อให้มีเกษตรกร ที่เข้มแข็งเป็น
พื้นฐานของเศรษฐกิจ
 ๗. เน้นการรวมกลุ่มของประชาชนในเกษตรกร เช่นกลุ่มอาชีพเกษตรกรผสมผสาน กลุ่ม
หัตถกรรม กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มธุรกิจเกษตรกรและกลุ่มกองทุนเกษตรกร
 ๘. ดำเนินการในรูปของเครือข่ายเกษตรกร ทุกระดับอย่างเป็นระบบ โดยประสานงาน
และร่วมมือกับภาคธุรกิจ ภาคองค์กรส่งเสริมเอกชน และภาครัฐในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต
การบริหารจัดการ และข้อมูลข่าวสาร
 ๙. ให้ความสำคัญกับการผสมผสานหรือบูรณาการความเข้มแข็งของเกษตรกร พร้อม
กันทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนวัฒนธรรม
 ๑๐. เป็นการบริหารจัดการของเกษตรกร หรือประชาชนในเกษตรกรเอง เศรษฐกิจ
พอเพียงเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระบรมราโชวาท และพระ
ราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่ประชาชนไทยโดยตลอดมากกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิด
วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นจาก
สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ
- สรุป การบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงสามารถส่งเสริมเป็นพื้นฐาน
ของการส่งเสริม ประเทศชาติได้ในทุกภาคการผลิต รวมทั้งเป็นแนวทางทางในการดำรงชีวิตและ
ปฏิบัติงานของประชาชนไทยในทุกระดับ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว เกษตรกร สังคมจนถึงระดับรัฐ
ในทิศทางที่ต้องการให้การ ส่งเสริมและการบริหารจัดการประเทศดำเนินไปในทางสายกลาง
โดยเฉพาะการส่งเสริมเศรษฐกิจ พระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจเพียงนี้ พระองค์ท่านได้ให้ไว้อย่าง
ครอบคลุม รวมทั้งทรงมีพระราชวินิจฉัยไว้ด้วยว่าสาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากความโลภเป็น
หลัก ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่เบียดเบียนและเดือดร้อนกันไปทั่ว

๒.๓.๓ หลักการบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และจากแผนส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา สามารถประมวลและสรุปสาระสำคัญเป็นประเด็นได้ดังนี้

ประการที่ ๑ ความพอประมาณ หมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร เน้นการผลิตและบริโภคโดยยึดหลักทางสายกลาง ความพอเพียงและความพอดี ในเวลาเดียวกันก็ก้าวให้ทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ด้วย^{๒๗}

- ความพอประมาณในระดับบุคคล เช่น เน้นการผลิต การบริโภค และการดำรงชีวิต อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด

- ความพอประมาณในระดับเกษตรกร เช่น เน้นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่ส่งเสริมให้เกษตรกร และเครือข่ายสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆ ในประเทศ เช่น บริษัท ขนาดใหญ่ ธนาคารสถาบันวิจัย เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญาของเกษตรกร เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี ประสบการณ์

การแบ่งปันและการช่วยเหลือกัน หากพิจารณาความพอประมาณโดยแบ่งเป็น ๖ ด้าน คือ ด้านจิตใจ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้ว่า

๑. ความพอประมาณด้านจิตใจ เน้นจิตใจให้ประชาชนในเกษตรกร รู้จักพอ รู้จักประมาณ และพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ยึดมั่นในทางสายกลาง

๒. ความพอประมาณด้านสังคม มุ่งให้เกิดสังคมที่มีความสงบสุข ประชาชนมีเมตตา เอื้อ อาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามัคคีร่วมมือกันเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันโดยปราศจากการเบียดเบียน และเอาัดเอาเปรียบกันในเกษตรกร

๓. ความพอประมาณด้านวัฒนธรรม สนับสนุนให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อุดม มีชีวิตที่เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นทาสของอบายมุข วัตถุนิยมและบริโภคนิยม

^{๒๗} ธัญญารัตน์ นันตिका, “บทบาทของผู้นำชุมชนต่อโครงการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านป่าไผ่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

๔. ความพอประมาณด้านเศรษฐกิจ สนับสนุนให้ประชาชนในเกษตรกร มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ พึ่งตนเองได้ พ้นจากความยากจนมีรายได้เพิ่มพูนขึ้น และพ้นจากการเป็นหนี้สิน

๕. ความพอประมาณด้านเทคโนโลยี หมายถึงใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพของตนเองและเกษตรกร

๖. ความพอประมาณด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมายถึงการไม่เบียดเบียนธรรมชาติจนเกินไป การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอดี ใช้อย่างคุ้มค่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมกับการอนุรักษ์และส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย^{๒๘}

ประการที่ ๒ ความมีเหตุผล หมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร ตัดสินใจและลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น อย่างรอบคอบ

ประการที่ ๓ การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรในการเตรียมความพร้อม รู้เท่าทันต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว มีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน

ประการที่ ๔ การพึ่งตนเอง หมายถึงประชาชนและเกษตรกร สนับสนุนระบบเศรษฐกิจของเกษตรกร ที่อยู่ได้ด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาคนอื่นจนเกินความจำเป็น โดยเน้นความสามารถของประชาชน และเกษตรกร ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงประชาชนหรือเกษตรกรนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ประชาชนหรือชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของ

- การพึ่งตนเองในระดับบุคคล เช่นประชาชนในเกษตรกร มีการพึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดีเพื่อตนเอง เกษตรกร และประเทศชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

^{๒๘} มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

- การพึ่งตนเองในระดับเกษตรกร เช่นแต่ละเกษตรกรช่วยเหลือเกื้อกูลกันเชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายเกษตรกร ที่แข็งแรงเป็นอิสระ มีเกียรติและมีความภาคภูมิใจว่ายืนได้ด้วยขาของตนเอง หากจัดแบ่งเป็นการพึ่งตนเองในด้านต่างๆ จะเห็นได้ดังนี้

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติ โดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๒. ด้านสังคม แต่ละเกษตรกรต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เกษตรกร ที่ แข็งแรงและเป็นอิสระ

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประชาชนในเกษตรกรใช้และจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเกษตรกรอย่างฉลาด และหาหนทางเพิ่มมูลค่าโดยยึดหลักของ ความยั่งยืน

๔. ด้านเทคโนโลยี เลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่สอดคล้องกับพื้นฐานของภูมิปัญญา ชาวบ้านความต้องการและสภาพแวดล้อมของเกษตรกร รวมทั้งควรส่งเสริมเทคโนโลยีจากภูมิปัญญา ของ เกษตรกรเอง

๕. ด้านเศรษฐกิจ สนับสนุนระบบเศรษฐกิจของทุกเกษตรกรให้ยึดหลักการ “ตนเป็นที่พึ่ง แห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับ แรกเมื่อเหลือจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกิน ที่ออกสู่ตลาดก็จะเป็นกำไรของประชาชนหรือเกษตรกร ในภาพการณ์เช่นนี้ประชาชนหรือแต่ละ เกษตรกร จะกลายเป็นสถานะเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำ ต่อตลาดแทนที่ตลาดจะเป็นตัวกระทำ หรือเป็น ตัวกำหนดดังที่เคยเป็นอยู่ ทั้งนี้ จะต้องมีการประหยัด ลดค่าใช้จ่ายหรือลดรายจ่ายยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ และสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในพื้นที่หรือเกษตรกร ของตนเอง เช่นข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล และพืชผักด้วย^{๒๙}

ประการที่ ๕ การเสริมสร้างคุณภาพคนให้มีทั้งความรู้และคุณธรรมควบคู่กัน หมายถึง การเสริมสร้างคุณภาพของคนหรือประชาชนทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ ด้านวัตถุครอบคลุมถึงการ ส่งเสริมให้คนมีความรู้ มีวิชาการ มีความรอบรู้ มีความรอบคอบ และมีความระมัดระวัง ส่วนด้าน จิตใจ ครอบคลุมถึงการส่งเสริมให้คนมีคุณธรรม คือคิดและทำคุณงามความดีเป็นประจำเพื่อ

^{๒๙} มุลินิชชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ผลประโยชน์ของส่วนรวม รวมทั้งส่งเสริมให้ละความชั่วและทำความดี ไม่เบียดเบียน มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร มีความอดทน มีความรอบคอบ มีความประหยัด มีความเมตตา มีความเอื้ออาทร และมีความสามัคคี เพื่อร่วมแรงร่วมใจกันประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงมิได้หมายถึงรายได้เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในด้านอื่นๆ ด้วย เช่นการสร้างความมั่นคงในสถาบันครอบครัว สถาบันเกษตรกร ความสามารถในการอนุรักษ์และส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของเกษตรกร ไทยให้คงอยู่ตลอดไป การเสริมสร้างคุณภาพคนที่เน้นด้านจิตใจโดยการละความชั่วและทำความดี เช่นการปฏิบัติตนในแนวทางทางที่ละความชั่วและทำความดี ไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตนเองและทำลายผู้อื่น ในเวลาเดียวกันควรพยายามสร้างความดีให้แก่ตัวเองอยู่เสมอ และการไม่เบียดเบียน เช่นละ เลิกการแก่งแย่งและเบียดบังผลประโยชน์รวมทั้งการแข่งขันกันในทางการค้าขายและประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันรุนแรง โดยประชาชนและเกษตรกรควรประกอบอาชีพด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ

ประการที่ ๖ การรวมกลุ่มหมายถึงการที่ประชาชนและเกษตรกร ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มโดยประชาชนหรือองค์กรในเกษตรกร จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจการค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับเกษตรกร เมื่อประชาชนหรือองค์กรในเกษตรกร ได้รับการส่งเสริมให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว ประชาชนในเกษตรกร ก็จะได้รับดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อมๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้นด้วย

ประการที่ ๗ การสร้างเครือข่าย หมายถึงประชาชนและเกษตรกร ร่วมมือกันสร้างเครือข่าย อย่างเป็นระบบที่เชื่อมโยงกันและร่วมมือกันเพื่อประโยชน์ต่อเกษตรกร เช่นในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ การบริหารจัดการ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการส่งเสริม ทำให้เกิดเครือข่าย เกษตรกร ที่ยึดการบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ในที่สุด การสร้างเครือข่ายอย่างเป็นระบบนั้นควร จะมีความเชื่อมโยงกันของเกษตรกร ทุกระดับ ตั้งแต่ บุคคล ครอบครัว หมู่บ้านเกษตรกรสังคม ประเทศหรือรัฐและประชาคมโลก

ประการที่ ๘ ความสมดุลและการส่งเสริมที่ยั่งยืน หมายถึงการสนับสนุนให้ประชาชนและเกษตรกร ยึดถือการส่งเสริมอย่างเป็นองค์รวม มีสมดุลระหว่างกระแสการแข่งขันจากโลกาภิวัตน์และ

กระแสท้องถิ่นนิยม มีความหลากหลายในโครงสร้างการผลิต มีการใช้ทุนที่มีอยู่ในสังคมให้มีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่ดีงาม

กล่าวโดยสรุปว่า การบริหารจัดการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่สำคัญในการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริม หรือสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขอย่างมั่นคงและยั่งยืนให้แก่ประชาชน เกษตรกร มีส่วนช่วยป้องกันมิให้ประชาชนในเกษตรกร ถูกกลืนกินโดยกระแสโลกทุนนิยมที่แผ่ขยายและมีอิทธิพลไปทั่วโลก สร้างและป้องกันจิตใจของประชาชนให้เข้มแข็งมั่นคงยั่งยืนและมีกำลังใจเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการยึดทางสายกลางที่รู้จักพออย่างมีสติและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา

สรุป การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงสามารถส่งเสริมเป็นพื้นฐานของการส่งเสริมประเทศชาติได้ในทุกภาคการผลิต รวมทั้งเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและปฏิบัติงานของประชาชน ไทยในทุกระดับ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว เกษตรกร สังคมจนถึงระดับรัฐในทิศทางที่ต้องการให้การ ส่งเสริมและการบริหารจัดการประเทศดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการส่งเสริมเศรษฐกิจ พระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจเพียงนี้ พระองค์ท่านได้ให้ไว้อย่างครอบคลุมรวมทั้งทรงมีพระราช วินิจฉัยไว้ด้วยว่าสาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากความโลภเป็นหลัก ทำให้เกิดความคิดและการ กระทำที่เบียดเบียนและเดือดร้อนกันไปทั่ว

๒.๓.๔ การส่งเสริมเกษตรกรตามแนวพระราชดำริ

การที่พระองค์ทรงมุ่งช่วยเหลือส่งเสริม คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก กิจกรรมและโครงการตามแนวทางพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทั้งสิ้นในการส่งเสริมทั้งด้านอาชีพและส่งเสริมการเกษตร ให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่นนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงดำเนินการแนะนำสาธิตให้ประชาชนดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทเป็นไปตามหลักการส่งเสริมสังคมเกษตรกรอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทรงมุ่งช่วยเหลือส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก

ดังนั้น การที่ราษฎรในชนบทสามารถพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้นนั้น สืบเนื่องจากแนวทางพระราชดำริด้านการส่งเสริมที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานแก่เกษตรกรทั้งหลายประการ^{๓๐}

๑. ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเป็นการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงใจ ดังพระราชดำริสความตอนหนึ่งว่า ดำริ คือ ความเห็นที่จะทำ ไม่ใช่คำสั่งแต่เป็นความเห็น มีทฤษฎีอะไรต้องบอกออกมา ฟังได้ฟัง ชอบใจก็เอาไปได้ ใครไม่ชอบก็ไม่ใช่ไร

๒. ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มักจะทรงทำหน้าที่กระตุ้นให้เกษตรกรทั้งหลายคิดหาหนทางที่จะช่วยตนเองพึ่งตนเองโดยไม่มี การบังคับการแสวงหาความร่วมมือจากภายนอกต้องกระทำเมื่อจำเป็นจริงๆ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า “คนทุกคนไม่ว่าชาวกรุงหรือเกษตรกรไม่ว่ามีการศึกษามากหรือน้อยอย่างไร ย่อมมีจิตใจเป็นอิสระ มีความคิดเห็น มีความพอใจ เป็นของตนเอง ไม่ชอบการบังคับ นอกจากนั้นยังมีขนบธรรมเนียม มีแบบแผนเฉพาะเหล่ากันอีกด้วย”

๓. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นจุดหลักสำคัญในการส่งเสริมตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้วยการดำเนินการเช่นนั้น จักช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด ดังเคยมีพระราชดำรัสในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ กับประชาชนชาวไทยทั้งหลายว่า

“ภาระในการบริหารนั้นจะประสบผลด้วยดีย่อมต้องอาศัยความรักชาติ ความซื่อสัตย์ สุจริต ความสมัครสมานกลมเกลียวกัน ประกอบกับการร่วมมือของประชาชนพลเมืองทั่วไป ข้าพเจ้าจึงหวังว่าท่านทั้งหลายคงจะพยายามปฏิบัติกรณียกิจในส่วนของแต่ละท่านด้วยใจบริสุทธิ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อได้มาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทั่วไปอันเป็นยอดปรารถนาด้วยกันทั้งสิ้น”

๔. หลักสำคัญอีกประการหนึ่ง ในการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ เห็นได้ชัดเจนในทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชนและเกษตรกรร้องทุกข์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น หากเจ้าหน้าที่

^{๓๐} มุลินธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการ กราบบังคมทูลแล้วก็ทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็นกลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่ กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้ แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่างบเงินที่ลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล ที่ ๙ ก็ทรงให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ เห็นได้ชัดเจนจากพระราชดำรัสศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอัน เนื่องมาจากพระราชดำริว่า^{๓๑}

“เป็นสถานที่ที่ผู้ทำงานในด้านส่งเสริมจะไปทำอะไรอย่างที่เราเรียกว่าทดลองก็ได้ และเมื่อ ทดลองแล้วจะทำให้ผู้อื่นที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญในวิชานั้น สามารถเข้าใจว่าเขาทำกันอย่างไรเขาทำอะไร กันได้พระราชทานพระราชานิยามเพิ่มเติมอีกว่า ฉะนั้นศูนย์ศึกษาการส่งเสริมนี้ ถ้าทำอะไรล้มเหลว ต้องไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องถูกลงโทษ แต่เป็นสิ่งที่แสดงว่าทำอย่างนั้นไม่เกิดผล”

๕. ทรงยึดหลักสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามโครงการอัน เนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี ของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพราะทรงตระหนักดีว่าการเปลี่ยนแปลงใด ที่ดำเนินการโดยฉับพลันอาจก่อผลกระทบต่อค่านิยม ความคุ้นเคยและการดำรงชีพในวิถีประชา เหล่านั้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงพระราชทานแนวทางคิดเรื่องนี้ว่า “การส่งเสริมจะต้องเป็นไปตามภูมิ ประเทศของภูมิภาค และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศของสังคมวิทยา คือ นิสัยใจของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้วเราเข้าไปดูว่า เขาต้องการ อะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการส่งเสริมก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง”

๖. พระราชดำริที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสร้างความแข็งแกร่งให้เกษตรกร ด้วยการ สร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะ ยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คือ แหล่งน้ำเพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้อง พึ่งพาอาศัยน้ำฝนจักได้มีโอกาสที่จะมีผลิตผลได้ตลอดปี ซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้ เกษตรกร พึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารได้ระดับหนึ่ง และเมื่อเกษตรกร แข็งแรงพร้อมดีแล้ว ก็อาจจะมี การสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของเกษตรกร เช่น เส้นทางคมนาคม ฯลฯ ซึ่งการส่งเสริมในลักษณะที่เป็นการมุ่งเตรียมเกษตรกร ให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลก ภายนอกอย่างเป็นขั้นตอนนี้ทรงเรียกว่า การระเบิดจากข้างในซึ่งเรื่องนี้พระองค์ทรงอธิบายว่า “การ ส่งเสริมประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมือ พอกิน พอใช้ ของ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

^{๓๑} มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ”

วิธีการส่งเสริมเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้นี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงชี้แนะว่าควรจะต้องค่อยๆ กระทำตามลำดับขั้นตอนต่อไป ไม่ควรกระทำด้วยความเร่งรีบซึ่งอาจเกิดความเสียหายได้ ดังที่รับสั่งกับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่า “ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กทีละน้อยให้เป็นลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไป และปรับปรุงไปไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งใหม่แท้ๆ นั้น ไม่มีสิ่งใหม่ทั้งปวงยอมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่าและต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า”

พร้อมกันนี้ในเรื่องเดียวกัน ทรงมีรับสั่งกับบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ ว่า “เมื่อมีพื้นฐานหนาแน่นบริบูรณ์พร้อมแล้ว ก็ตั้งตนส่งเสริมงานต่อไป ให้เป็นการทำไปส่งเสริมไปและปรับปรุงไป”

๒.๓.๕ การส่งเสริมเกษตรกรที่ขาดแคลนตามแนวพระราชดำริ

๑. การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่เกษตรกรขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ด้านต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงตระหนักว่าเกษตรกรควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีความสำเร็จ ในเรื่องการพึ่งตนเอง ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้ และนำไปปฏิบัติได้เองซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ตัวอย่างของความสำเร็จทั้งหลายได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ ทั้งประเทศ วิธีการให้ความรู้แก่ประชาชนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการส่งเสริมว่า^{๓๒} “การใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยในงานต่างๆ นั้น ว่าโดยหลักการควรจะให้ผลมาก ในเรื่องประสิทธิภาพการประหยัดและการทุ่มแรงงาน แต่อย่างไรก็ตามก็คงยังจะต้องคำนึงถึงสิ่งอื่นเป็นพื้นฐานและส่วนประกอบของงานที่ทำด้วย อย่างในประเทศของเราประชาชนทำมาหาเลี้ยงตัวด้วยการกสิกรรมและการลงแรงทำงานเป็นพื้น การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมจะมีปัญหา เช่นอาจทำให้ต้องลงทุน

^{๓๒} มูลนิธิชัยพัฒนา , แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์] , แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html>, [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

มากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้นเป็นต้น ผลที่เกิดก็จะพลาดเป้าหมายไปทางไกลและกลับกลายเป็นผลเสีย ดังนั้นจึงต้องมีความระมัดระวังมากในการใช้เทคโนโลยีที่ปฏิบัติงานคือ ควรพยายามใช้ให้พอเหมาะพอดีแก่สถานะของบ้านเมืองและการทำกินของราษฎรเพื่อให้เกิดประสิทธิผลด้วย เกิดความประหยัดอย่างแท้จริงด้วย”

๒. ทรงนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปถึงมือเกษตรกรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยทรงมุ่งเน้นให้เป็นขบวนการเดียวกับที่เป็นเทคโนโลยีทางการผลิตที่ชาวบ้านสามารถรับไปและสามารถไปปฏิบัติได้ผลจริงในทางปฏิบัติเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงเลือกใช้เทคนิควิธีการต่างๆ หลายประการเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่ทรงมุ่งหวังดังกล่าวนี้มีหลายแนวทางทาง เช่น

ก. การรวมกลุ่มประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาหลักของเกษตรกร ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการส่งเสริมพึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันเป็นรูปของสหกรณ์ ดังนั้นในทุกพื้นที่ที่เสด็จพระราชดำเนิน และมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นมาไม่ว่าลักษณะใด จะทรงเน้นเสมอถึงความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกษตรกรเผชิญอยู่ร่วมกัน หรือเพื่อให้การทำมาหากินของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด จนเห็นได้ว่า กลุ่มสหกรณ์ในโครงการพระราชดำริที่ประสบความสำเร็จหลายโครงการนั้น ส่งเสริมขึ้นมาจากความร่วมมือกันของราษฎรกลุ่มเล็กๆ เช่น สหกรณ์หุบกระพงเกิดจากกลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนผักในย่านนั้นเป็นต้น

ข. การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำเกษตรกร ให้เป็นผู้นำในการส่งเสริมก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอปป้าอมารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น จากนั้นทรงอาศัยโครงสร้างสังคมไทยโดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์ กระตุ้นให้ผู้นำเกษตรกรที่มักจะมีฐานะดี ให้เป็นผู้นำในการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น โดยชาวบ้านที่ยากจนให้ความสนับสนุนร่วมมือ ซึ่งในที่สุดแล้วผลแห่งความเจริญที่เกิดขึ้นจะตกแก่ชาวบ้านในเกษตรกรนั้นทุกคน ดังพระราชดำริที่ว่า “ในการทำงานทั้งปวงนั้นทุกคนจะต้องตั้งใจจริง อดทนและขยันหมั่นเพียร ซึ่งตรงเห็นอกเห็นใจกันถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีเมตตาเมตตาเมตตาเมตตาต่อกัน ยึดมั่นในสามัคคีธรรม ความสุจริตทั้งในความคิดและการกระทำ ถือเอาความมั่นคงและประโยชน์ร่วมกันเป็นจุดหมายสำคัญ”

ค. การส่งเสริมเพื่อพึ่งตนเองนั้นจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่รีบร้อนที่จะให้เกิดผลในทางความเจริญอย่างรวดเร็ว สิ่งสำคัญที่มีพระราชดำริอยู่เสมอ คือ เกษตรกร จะต้องพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การส่งเสริมในเรื่องอื่นๆ การขยายการผลิตเพื่อการค้าใดๆ ก็ตาม ทรงมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความพร้อมในด้านการตลาด โดยเฉพาะ

ในด้านความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีธุรกิจการเกษตรของชาวบ้านอย่างง่าย ๆ อีกด้วย ซึ่งในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานพระราชดำริแก่กรมการ กปร. และคณะเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย ความตอนหนึ่งว่า “ในด้านหนึ่งที่ไม่เคยคิดกัน ในด้านการส่งเสริม เช่น เจ้าหน้าที่บัญชี ถ้าหากว่าทำการเพาะปลูก ชาวบ้านทำการเพาะปลูก เมื่อมีผลแล้ว เขาบริโภคเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งก็ขายเพื่อให้ได้มีรายได้ แล้วก็เมื่อมีรายได้แล้วก็ไปซื้อของที่จำเป็น และสิ่งที่จะมาเกื้อกูลการอาชีพของตัวอย่างนี้ไม่ค่อยมีการศึกษากัน เมื่อผลดีอะไรแล้วก็จำหน่ายไปก็มีรายได้ก็ต้องทำบัญชี ชาวบ้านทำบัญชีบางที่ไม่ค่อยถูก”

๒.๓.๖ ความสำเร็จของเกษตรกรในการดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริ

๑. ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : ความหมายและแนวทางพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ด้วยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงมุ่งหวังจะส่งเสริมประชาชนในชนบทให้สามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในระดับ พออยู่ พอกิน เสียก่อน จากนั้นก็จะเพิ่มระดับการพึ่งตนเองได้เป็นลำดับ

แนวทางพระราชดำริเพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการส่งเสริม อันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งหลายนี้อาจกล่าวได้ว่าเพื่อสนองพระราโชบาย ในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่เกษตรกรเพื่อจักได้พึ่งตนเองได้ กล่าวคือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชประสงค์ในการจัดตั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙^{๓๓} มีพระราชอาธิบายว่า ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีลักษณะดังนี้ เป็นศูนย์หรือเป็นที่แห่งหนึ่งที่มีการศึกษาเพื่อดูว่า ทำอย่างไร จะส่งเสริมได้ผล นอกจากนี้ได้พระราชทานพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า “ศูนย์ศึกษานี้เป็นคล้ายๆ พิพิธภัณฑ์ใหญ่ที่มีชีวิตที่ใครๆ จะมาดูว่าทำอะไรกันวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งนั้น มีพระราชดำรัสว่า”

๑.๑ เพื่อเป็นแหล่งสาธิตให้เกษตรกรได้เรียนรู้ ที่ตั้งศูนย์ศึกษานี้เพื่อจุดประสงค์สำคัญยิ่ง ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งก็ถือเป็นการสาธิตการส่งเสริมเบ็ดเสร็จ หมายถึงว่าทุกสิ่งทุกด้านของชีวิตประชาชน ที่จะหาเลี้ยงชีพในท้องที่จะทำอย่างไรและได้เห็นวิทยาการแผนใหม่จะสามารถที่จะหาวิธีที่จะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพ

^{๓๓} มุลินธิชัยพัฒนา, การพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

๑.๒ เป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยทดลองจุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ ก็เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่เพราะว่าแต่ละท้องที่สภาพฝนฟ้าอากาศและประชาชนในท้องที่ต่างๆ กันก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน

๑.๓ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็นในการส่งเสริมกรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้านของการส่งเสริมชีวิตของประชาชนได้สามารถมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรองดองกัน ประสานงานกัน

๑.๔ เป็นศูนย์รวมบริการประชาชนทางด้านความรู้และวิชาการ ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมเป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรมกองทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านงานการส่งเสริมการศึกษามาอยู่ด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชนซึ่งจะต้องใช้วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกัน ซึ่งเป็นสองด้านก็หมายถึงว่าที่สำคัญปลายทางคือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์

สรุปได้ว่าศูนย์ศึกษาการส่งเสริมตามพระราชดำริ คือ แหล่งค้นคว้าหาความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ของเกษตรกร สืบเนื่องจากพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงมุ่งหวังส่งเสริมความเป็นอยู่ของราษฎรให้สามารถช่วยเหลือพึ่งตนเองได้ โดยวิธีการหนึ่งที่ทรงเห็นว่าได้เรียนรู้และพบเห็นด้วยประสบการณ์ตนเองนั้น เป็นการสร้างการเรียนรู้ในการส่งเสริมชนบท ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ จึงพระราชทานพระราชดำริให้มีศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยทำหน้าที่เสมือน พิพิธภัณฑสถานชาติที่มีชีวิต เพื่อเป็นศูนย์รวมของการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย และแสวงหาแนวทางและวิธีการส่งเสริมด้านต่างๆ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนั้นๆ และเมื่อค้นพบพิสูจน์ได้ผลแล้ว ก็จะนำผลที่ได้ไปส่งเสริม ราษฎรในหมู่บ้านใกล้เคียงจนกระทั่งขยายผลแผ่กระจายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ เพื่อให้สำเร็จสูงสุดสู่ราษฎรต่อไป

๒. แนวทางของศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๒.๑ การแก้ไขปัญหาตามสภาพความเป็นจริงที่แตกต่างกัน การส่งเสริมจะต้องเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริง ศึกษาว่าปัญหาของพื้นที่นั้นคืออะไร และเลือกใช้วิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ แปรเปลี่ยนไปตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน

๒.๒ การแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติและประชาชน การศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัยต่างๆ ที่ได้ผลแล้ว ควรจะนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่จริงได้ ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมจึงควรเป็นแหล่งผสมผสานวิชาการและการปฏิบัติเป็นแหล่งความรู้ของราษฎร เป็นแหล่ง

ศึกษาทดลองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางทางแก้ไขปัญหาระหว่างคน ๓ กลุ่ม คือ ราษฎร เจ้าหน้าที่ ซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมส่งเสริมและนักวิชาการ

๒.๓ การส่งเสริมแบบผสมผสาน ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมแต่ละแห่งเป็นแบบจำลองของพื้นที่และรูปแบบการส่งเสริมที่ควรจะเป็น ในพื้นที่ลักษณะหนึ่งๆ นั้น จะสามารถใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ได้อย่างไรบ้าง มิใช่การส่งเสริมเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง แต่พยายามใช้ความรู้หลายสาขาที่สุด โดยให้แต่ละสาขาเป็นประโยชน์เกื้อหนุนกับการส่งเสริมสาขาอื่นๆ ด้วย

๒.๔ การประสานงานระหว่างหน่วยราชการ แนวทางทางการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการส่งเสริมทุกแห่ง เน้นการประสานงาน การประสานแผนและการจัดการระหว่าง กรม กอง และส่วนราชการต่างๆ ให้เกิดเป็นจริงขึ้น

๒.๕ เป็นศูนย์รวมในการให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้ได้รับความสะดวกและประสิทธิภาพในการนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์สูงสุด ตลอดจนได้รับการจากทางราชการของส่วนราชการต่างๆ ทำให้ประชาชนสามารถดำเนินการได้รวดเร็วประหยัดค่าใช้จ่ายในการติดต่อราชการนับเป็นการปฏิรูปมิติใหม่ของระบบบริหารราชการแผ่นดินในการบริการของทางราชการแบบใหม่ที่สิ้นสุดตรงจุดเดียว One Stop Service หรือที่เรียกกันว่า การบริการแบบเบ็ดเสร็จนั่นเอง

๒.๓.๗ แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

นักวิชาการด้านการส่งเสริมชนบทและผู้ปฏิบัติด้านการส่งเสริมมักถกนออยู่เสมอว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงใช้กลยุทธ์ใดในการแนะนำเผยแพร่ประชาชนให้ยอมรับแนวพระราชดำริของพระองค์ เพราะในการส่งเสริมชนบทตามแผนส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยนั้น จำต้องยอมรับด้วยความจริงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายสมบูรณ์ดังที่ใ้วางไว้ ปัญหาสำคัญที่ยังต้องคาอยู่เหนียวแน่น คือ การยอมรับการส่งเสริมจากผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)

เมื่อวิเคราะห์จากแนวทางคิดของ Everett M. Rogers เกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation Theory) มีสาระสำคัญว่า การที่บุคคลจะยอมรับแนวทางการส่งเสริมได้นั้น จะต้องมียปัจจัยเกี่ยวข้องมากมายขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ระบบสังคม ระบบสื่อสารของนวัตกรรม และระยะเวลาการดำเนินการด้วย ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ขั้นตอนการยอมรับของประชาชนในแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แล้วพบว่าทรงเป็นนักส่งเสริมชนบทที่ประสบความสำเร็จยิ่งดังรายละเอียดดังนี้ คือ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงปลูกฝังแนวทางพระราชดำริให้ประชาชนยอมรับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยให้วงจรกิจกรรมส่งเสริมดำเนินไปตามครรลองธรรมชาติ^{๓๔} กล่าวคือ

๑. ทรงสร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้รับรู้ (Awareness) ในทุกคราเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชนในทุกภูมิภาคต่างๆ จะทรงมีพระราชปฏิสันถารให้ประชาชนได้รับทราบถึงสิ่งที่ควรรับรู้ เช่น การปลูกหญ้าแฝกจะช่วยป้องกันดินพังทลาย และใช้ปุ๋ยธรรมชาติจะช่วยประหยัดและบำรุงดิน การแก้ไขดินเปรี้ยวในภาคใต้สามารถกระทำได้ การตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้ฝนแล้ง เป็นต้น ตัวอย่างพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการสร้างความตระหนักให้แก่ประชาชน ได้แก่ ประเทศไทยนี้เป็นที่ที่เหมาะสมมากในการตั้งถิ่นฐาน แต่ว่าต้องรักษาไว้ ไม่ทำให้ประเทศไทยเป็นสวนเป็นนา กลายเป็นทะเลทราย ก็ป้องกันทำได้

๒. ทรงสร้างความสนใจแก่ประชาชน (Interest) หลายท่านคงได้ยินหรือรับฟังโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่มีนามเรียกขานแปลกหู ชวนฉงนน่าสนใจติดตามอยู่เสมอ เช่น โครงการแก้มลิง โครงการแกล้งดิน โครงการเส้นทางเกลือ โครงการน้ำดีไล่น้ำเสีย หรือโครงการน้ำสามรส ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนชวนเชิญให้ติดตามอย่างใกล้ชิด แต่พระองค์ก็จะมีพระราชอธิบายแต่ละโครงการอย่างละเอียดเป็นที่เข้าใจอย่างรวดเร็วแก่ประชาชนทั้งประเทศ

๓. ในประการต่อมา ทรงให้เวลาในการประเมินค่าหรือประเมินผล (Evaluate) ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระองค์นั้นเป็นอย่างไร สามารถนำไปปฏิบัติได้ในส่วนของตนเองหรือไม่ ซึ่งยังคงยึดแนวทางที่ให้ประชาชนเลือกการส่งเสริมด้วยตนเองที่ว่า ขอให้ถือว่าการงานที่ทำนั้นต้องการเวลาเป็นงานที่มีผู้ดำเนินมาก่อนแล้ว ท่านเป็นผู้ที่จะเข้าไปเสริมกำลัง จึงต้องมีความอดทนที่จะเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ต้องปรองดองกับเขาให้ได้ แม้เห็นว่ามิจุดหนึ่งจุดใดจะต้องแก้ไขปรับปรุงก็ต้องค่อยพยามแก้ไขไปตามที่ถูกที่ควร

๔. ในขั้นทดลอง (Trial) เพื่อทดสอบว่างานในพระราชดำริที่ทรงแนะนำนั้นจะได้ผลหรือไม่ ซึ่งในบางกรณีหากมีทดลองไม่แน่ชัดก็ทรงมักจะมีให้เผยแพร่แก่ประชาชน หากมีผลการทดลองจนแน่พระราชหฤทัยแล้วจึงจะออกไปสู่สาธารณชนได้ เช่น ทดลองปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์

^{๓๔} มุลินธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ดินและน้ำนั้นได้มีการค้นคว้าหาความเหมาะสมและความเป็นไปได้จนทั่วทั้งประเทศว่าดียิ่ง จึงนำออกเผยแพร่แก่ประชาชน เป็นต้น

๕. ชั้นยอมรับ (Adoption) โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นเมื่อผ่านกระบวนการมาหลายขั้นตอน บ่มเวลาการทดลองมาเป็นเวลานานตลอดจนทรงให้ศูนย์ศึกษาส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริและสถานที่อื่นๆ เป็นแหล่งสาธิตที่ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาดูได้ถึงตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ดังนั้นแนวทางพระราชดำริของพระองค์จึงเป็นสิ่งที่ราษฎรสามารถพิสูจน์ได้ว่าจะได้รับผลดีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของตนได้อย่างไร^{๓๕}

สรุป แนวทางพระราชดำริทั้งหลายดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงถึงพระวิริยะอุตสาหะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ตรากตรำพระวรกายเพื่อค้นคว้าหาแนวทางทางการส่งเสริมให้พสกนิกรทั้งหลายได้มีความร่มเย็นเป็นสุขสภาพที่ยั่งยืนนานนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงที่ได้พระราชทานแก่ปวงไทยตลอดเวลา ๕๐ ปี จึงกล่าวได้ว่าพระราชมหากุณิกกิจของพระองค์นั้นสมควรอย่างยิ่งที่ทวยราษฎรจักได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทตามที่ทรงแนะนำสั่งสอน อบรมและวางแนวทางไว้เพื่อให้เกิดการอยู่ดีมีสุขโดยถ้วนเช่นกัน

๒.๓.๘ การส่งเสริมการเกษตรกรด้วยศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชาเพื่อการส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension Science) คือ องค์ความรู้ที่ใช้ในการเกื้อหนุนให้การทำกิจกรรมในด้านการส่งเสริมและการส่งเสริมการเกษตรสามารถที่จะกระทำได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมโดยใช้หลักการและความรู้ในด้านวิชาการที่มีความสอดคล้องกับ บริบทและสภาพการณ์ของเกษตรกร สังคมและ/หรือกระแสโลก หรือก็คือองค์ความรู้ที่จะช่วยทำให้การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง ป่าไม้ การจัดการฟาร์ม เคหะกิจเกษตรและ/หรืออุตสาหกรรมเกษตร เกิดประสิทธิภาพและให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าทั้งในปัจจุบันและในอนาคต โดยศาสตร์พระราชาเพื่อการส่งเสริมการเกษตรนั้น ประกอบด้วย องค์ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับหลักการส่งเสริมการเกษตร รูปแบบในการส่งเสริมการเกษตร กลยุทธ์ในการส่งเสริมการเกษตร วิธีการและขั้นตอนในการส่งเสริมการเกษตร และเทคนิคในการส่งเสริมการเกษตร คือ

๑. หลักการส่งเสริมการเกษตร ในด้านหลักการส่งเสริมการเกษตร (Principle of Agricultural Extension) คือ สารสำคัญที่ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้การส่งเสริมการเกษตร

^{๓๕} มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือโดยนัยที่เป็นสากลก็คือข้อกำหนดที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมนำมาใช้เป็นแนวทางทางในการสร้างเสริมขีดความสามารถให้แก่เกษตรกรในการใช้ทรัพยากรและสิ่งที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมกับศักยภาพและความพร้อมที่มีอยู่จริง เพื่อที่จะทำให้ได้รับผลตอบแทนที่มีความคุ้มค่า ดังนั้น หลักการส่งเสริมการเกษตรจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความสอดคล้องกับนิยามของการส่งเสริมการเกษตรซึ่งก็ได้มีผู้ให้คำ นิยามของการส่งเสริมการเกษตรที่แตกต่างกันไป ตามแต่บทบาทหน้าที่และมุมมองส่วนบุคคล ตัวอย่างเช่น ผู้เชี่ยวชาญจากกรมส่งเสริมการเกษตรกรมประมงกรมส่งเสริมที่ดินสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยนเรศวรมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ได้เข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกับ สถาบันการจัดการดินสากล (IBSLAM) หลักสูตร “โครงการนำร่องเพื่อสร้างเครือข่ายงานส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทย”ระหว่างวันที่ ๒๑ มิถุนายน-๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๒ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งผู้เขียนก็ได้รับเชิญให้เข้าร่วมด้วยเช่นกันได้มีการสรุปออกมาเป็นมติร่วมกันว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการเผยแพร่ความรู้ ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีให้ แก่เกษตรกรโดยใช้การศึกษานอกระบบและการศึกษาแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกษตรกรคิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น มีการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เพื่อการปรับปรุงกระบวนการผลิตและคุณภาพชีวิตโดยไม่ทำลายระบบนิเวศในปัจจุบัน และก็ไม่ก่อให้เกิดเป็นความเสียหายตามมาในอนาคต ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังให้เกิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน” (กองวิเทศสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒)

ดังนั้น โดยสรุปแล้วหลักการส่งเสริมการเกษตรคือ สารสำคัญที่ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในการส่งเสริม เพื่อที่จะทำให้เกษตรกรได้มีความสามารถในการใช้สิ่งที่มีอยู่ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ตรงตามความพร้อมและศักยภาพที่มีอยู่จริง ให้สามารถที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

๒. รูปแบบในการส่งเสริมการเกษตร ในส่วนรูปแบบในการส่งเสริมการเกษตร (Form or Pattern of Agricultural Extension) คือภาพปรากฏหรือแบบจำลองที่แสดงถึงกิจกรรมการทำงานในองค์รวมของการส่งเสริมการเกษตรว่ามีขั้นตอนและลักษณะการดำเนินงานเป็นอย่างไร ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงจุดสิ้นสุดของการดำเนินงานรูปแบบในการส่งเสริมการเกษตรที่ถูกต้องและมีความเหมาะสมกับธรรมชาติและเป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตรนั้นจะเป็นปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนให้การส่งเสริมการเกษตรเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จได้โดยง่าย

๓. กลยุทธ์ในการส่งเสริมการเกษตร ในส่วนกลยุทธ์ในการส่งเสริมการเกษตร (Strategic in Agricultural Extension) คือ ชุดของเทคนิค หรือสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนให้ได้มีความสามารถในการใช้วิธีการและเทคนิคในการส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปได้อย่างเป็นระบบและครบวงจร ซึ่งก็จะช่วยให้การส่งเสริมการเกษตรประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ ได้อย่างมั่นใจ ยุทธวิธีในการส่งเสริม

การเกษตรอาจจะมีการเตรียมการและกำหนดไว้แล้วล่วงหน้าในแผนการดำเนินงานให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องมากที่สุดกับบริบทและสภาพการณ์ตามที่เป็นจริง เพื่อการส่งเสริมในอนาคต หรืออาจจะเป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติในระหว่างที่ได้มีการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมเพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งไม่ว่าจะมีการจัดทำเป็นกลยุทธ์ในการส่งเสริมการเกษตรในช่วงเวลาใดก็ตาม ต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยในการผลักดันให้กิจกรรมการส่งเสริมการเกษตรนั้นบรรลุผลได้ตามเป้าหมายที่ต้องการและอย่างมีประสิทธิภาพด้วยความมั่นใจ นั่นเอง

๔. วิธีการและขั้นตอนในการส่งเสริมการเกษตร มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการในการทำกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการทำงานที่มีความต่อเนื่องและสอดคล้องกันในเชิงระบบ เพื่อที่จะช่วยทำให้การส่งเสริมการเกษตรประสบความสำเร็จซึ่งก็จะช่วยทำให้เกษตรกร และ/หรือสังคมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามลำดับเวลาและที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตร วิธีการในการส่งเสริมการเกษตร (Method of Agricultural Extension) คือ การปฏิบัติตามหลักการด้านการส่งเสริมการเกษตรที่มีลักษณะในการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน และ/หรือมีความต่อเนื่องและที่สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งวิธีการในการส่งเสริมการเกษตรสามารถทำการจำแนกได้ใน ๒ ลักษณะคือการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตรอย่างครบถ้วนในทุกขั้น ตอน กับการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตรเฉพาะในบางขั้น ตอนเท่านั้น

ขั้นตอนในการส่งเสริมการเกษตร (Step of Agricultural Extension) คือ การปฏิบัติงานการส่งเสริมการเกษตรตามลำดับขั้นหรือตามช่วงเวลา ซึ่งก็มีลักษณะของการปฏิบัติงานที่มีความต่อเนื่องและที่สอดคล้องสัมพันธ์กันเพื่อให้การส่งเสริมการเกษตรนั้นประสบความสำเร็จได้อย่างมั่นใจ โดยจะประกอบด้วยการวางแผนการส่งเสริม การดำเนินกิจกรรมการส่งเสริม การประเมินผลและการนิเทศการส่งเสริม และการรายงานผลและการจัดทำธนาคารข้อมูล

๕. เทคนิคในการส่งเสริมการเกษตร (Technique of Agricultural Extension) คือศิลปะหรือกลวิธีเฉพาะที่ใช้ ในการทำกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้บรรลุผลได้ตามเป้าหมายที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพและด้วยความมั่นใจ โดยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกใช้เทคนิคที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อการทำกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตร ได้แก่เป้าหมายที่ต้องการจะมีการนำเทคนิคในการส่งเสริมไปใช้ประโยชน์ความสอดคล้องในระหว่างกิจกรรมการส่งเสริมกับประเภทและคุณลักษณะของเทคนิคที่ใช้ในการส่งเสริมความรู้และความเข้าใจในคุณลักษณะของเทคนิคในการส่งเสริม ศักยภาพและความพร้อมในการใช้เทคนิคในการส่งเสริมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วงระยะเวลาที่ควรได้มีการนำเทคนิคในการส่งเสริมไปใช้ประโยชน์จริงในภาคสนาม

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีของเกษตรทฤษฎีใหม่

แนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการส่งเสริมที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง ในระดับต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่างๆ โดยอาศัยความพอประมาณ และความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคีคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ได้กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการ และแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ในขณะที่แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการส่งเสริมภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอนนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม^{๓๖}

ปรียานุช พิบูลสรารุช ดร. ได้กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ ๓ ขั้นกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่าทฤษฎีใหม่มี ๓ ขั้น คือ^{๓๗}

ขั้นที่ ๑ เป็นการจัดการทรัพยากรที่แต่ละคนมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อคนเหล่านั้นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน เทียบได้กับเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า

ขั้นที่ ๒ การร่วมมือ รวมกลุ่มกันของคนที่มีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้แล้วในระดับต่างๆ เพื่อร่วมมือกันช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ เทียบได้กับเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า

ขั้นที่ ๓ เป็นความร่วมมือกันในระดับเครือข่าย ซึ่งพอมืออยู่บ้างแล้ว เช่น เครือข่ายกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น อันนี้เป็นความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า หรือทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้วิเคราะห์ทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริว่า ทฤษฎีใหม่ เป็นส่วนหนึ่งในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นสัมมาทฤษฎีที่อยู่เหนือระบบแนวความคิดในทฤษฎีของการส่งเสริมต่างๆ ที่ขาดและพร่องทางจริยธรรม โดยเห็นว่ามีมิติทางจริยธรรมของทฤษฎีใหม่ และเศรษฐกิจพอเพียงนั้น

^{๓๖}คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

^{๓๗}ปรียานุช พิบูลสรารุช ดร., การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

มีอยู่ในพุทธปรัชญาแล้วแต่ยังไม่มีผู้ใดนำมาจัดระบบ และนำเสนออย่างเป็นรูปธรรมเท่านั้น “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เป็นทฤษฎีที่แตกต่างไปจากทฤษฎีอื่นๆ ตรงที่มีจริยธรรมกำกับจึงเรียกได้ว่าเป็นสดมภ์หลักของระบบความคิด และเชื่อมโยงกับมนุษย์โดยตรง ดังที่เรียกกันว่า “คนเป็นศูนย์กลาง” (Human – Centered) โดยเฉพาะคนผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีมิติด้านจริยธรรมของการอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างหลากหลาย โดยไม่จำเป็นต้องคู่ตรงข้าม ชัดแย้ง แข่งขัน ครอบงำซึ่งกันและกัน หากแต่เอื้ออาทร เกื้อกูล และทำให้เกิดดุลยภาพที่เคลื่อนไหวได้ (Dynamic Balance) ช่วยกันแบบน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่าอันเป็นการพึ่งพิงอิงกัน (Interdependence) มากกว่าเป็นเพียงการ “พึ่งพาอาศัย” (Dependence) ซึ่งเป็นหลักการในการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยทั่วไปอยู่แล้ว^{๓๘}

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีและบทเรียนจากการส่งเสริม หรือร่วมมือกันส่งเสริมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร และธุรกิจต่างๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้มากที่สุด เกษตรกรในอดีตจนถึงปัจจุบันปัญหาหลักของที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่อาศัยน้ำฝน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ และส่วนมากเป็นนาข้าวและพืชไร่ นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงกับความแปรปรวนของสภาพดินฟ้า อากาศและฝนทิ้งช่วง แม้ว่าจะมีการขุดบ่อหรือสระเก็บน้ำไว้ใช้บ้างแต่ก็ไม่มีขนาดแน่นอน หรือมีปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นปัญหาให้น้ำใช้ไม่เพียงพอ รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ และส่วนใหญ่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวด้วยเหตุนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ จึงได้พระราชทานพระราชดำริเพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบากดังกล่าวให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤติโดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระราชดำรินี้ทรงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” อัน

^{๓๘}ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิคอนราดอเดนาัวร์, ๒๕๔๑), หน้า ๙ - ๑๑.

เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๓๙}

๒.๔.๑ หลักการแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่ตรัสถึงเรื่องดังกล่าวนี้ว่า “ในประเทศอย่างประเทศไทย น้ำจะมีมากเป็นระยะหนึ่งจนน้ำท่วม จนกระทั่งทำให้เดือดร้อน ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเสียหายไปตายไป เน่าไปและเมื่อเสร็จแล้วหลังจากระบายน้ำออกไป ด้วยความเหน็ดเหนื่อยและมีความสิ้นเปลืองก็แห้งไม่สามารถที่จะทำการเพาะปลูกก็อดจน ฉะนั้นจึงทำทฤษฎีใหม่เพื่อมีโอกาส ถ้าน้ำมีพอดีในปีไหนก็สามารถที่จะทำการเกษตร หรือการปลูกข้าวที่เรียกว่านาปี ทำได้และถ้าต่อไปในหน้าแล้งน้ำมีน้อยก็สามารถที่จะใช้น้ำที่กักเอาไว้ในสระเก็บน้ำของแต่ละแปลงมาปลูก แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ ไม่ต้องไปเบียดเบียนชลประทานระบบใหญ่ และก็อาจจะปลูกผัก หรือเลี้ยงปลา หรือทำอะไรก็ตาม ฉะนั้น ทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับป้องกัน หรือถ้าในโอกาสปกติทำให้ร่ำรวยขึ้น ถ้าในโอกาสที่มีอุทกภัยก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้โดยไม่ต้องให้ราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ดี”^{๔๐}

“ทฤษฎีใหม่” จึงเป็นหลักและวิธีการพื้นฐานสำหรับเกษตรกร ซึ่งอาจรวมไว้ในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรัสได้ เดิมที “ทฤษฎีใหม่” มองดูคล้ายกับเป็นวิธีการ (Methodology) หรือมาตรการ (Measures) ในด้านเทคนิคเชิงปฏิบัติของการใช้ประโยชน์สูงสุด จากพื้นที่เกษตรกรรมขนาดเล็ก ที่ถัวเฉลี่ยของเกษตรกรใช้เป็นที่ทำกินทั่วประเทศ คือประมาณไม่มากกว่า ๑๕ ไร่ และภายในพื้นที่เกษตรกรรมอันจำกัดนี้ จะถูกแบ่งเป็นสัดส่วนตามความจำเป็นและความสำคัญเพื่อสร้างผลผลิต โดยมีนาข้าวขนาดเล็กเป็นหลักสำคัญเหตุผลต่างๆ ในเฉพาะประเด็นเรื่องข้าว ก็คือ คนไทยทุกคนต้องบริโภคข้าว ข้าวคือสิ่งจำเป็นที่สุดในการครองชีวิตมีข้าวสำรองในครัวเรือน ก็คือมีอาหารสำหรับบริโภค และแม้ในสภาพที่ยากแค้นที่สุด คือ ไม่มีเงินออมไว้ซื้ออาหารเลยก็ตาม แต่การมีข้าวเป็นหลัก ก็สามารถเก็บพืชผักอื่นและปศุสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด เป็นอาหารเลี้ยงตนและครอบครัวได้ต่อเมื่อมีมากเกินไปจึงนำไปจำหน่ายแลกเปลี่ยนกันในชุมชนนั้น เมื่อมีนาข้าวเป็น

^{๓๙}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.), **จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา ทฤษฎีใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๒-๓.

^{๔๐}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.), **จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา ทฤษฎีใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.

หลัก สำหรับการปลูกข้าวแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดต่อมาก็คือต้องมี “น้ำ” เพื่อนาข้าวและการเพาะปลูก
 ดังที่มีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่า “สำคัญคือ ต้องมีน้ำ น้ำคือชีวิต ไม่มีไฟยังพออยู่ได้ แต่หากขาดน้ำ
 ชีวิตก็อยู่ไม่ได้”^{๔๑}

หลักการแนวคิดดังกล่าว เป็นวิธีการทำเกษตรพื้นฐานไม่ซับซ้อน แต่แฝงไปด้วยแนวคิด
 การดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเอง มีการบริหารจัดการพื้นที่ทำกินอย่างเป็นระบบไม่ต้องรอคอยความ
 ช่วยเหลือจากทางราชการเพียงอย่างเดียว ดังที่พระองค์มีดำรัสไว้ว่า “ทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับป้องกัน
 ความขาดแคลนในยามปกติก็จะทำให้มีรายได้มากขึ้น ในยามที่มีอุทกภัย ก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็ว
 โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้อย่างดี ฉะนั้นจึงได้
 สนับสนุนให้มีการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่...”^{๔๒}

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยสงเสริม ได้กล่าวถึงการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ว่า
 “บ้านเมืองเรานั้นขาดมากที่สุดคือ เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการนี้เป็นเรื่องที่เรา
 บกพร่องมากที่สุด ไม่ว่าเรื่องอะไรทั้งสิ้นหยิบขึ้นมาเถอะครับ เรามีความล้มเหลวทางการจัดการ
 ทั้งสิ้น” ในหลวงพระองค์ทรงเริ่มจากข้อมูลพื้นฐานก่อนว่า การถือครองโดยทั่วไปในปัจจุบันก็เห็นว่า
 ประมาณคนละ ๑๕ ไร่ แต่ความจริงแล้วสูตรของพระองค์ครอบจักรวาล คือหมายถึงเท่าไรก็แล้วแต่
 โดยทั่วไปจะครองถัวเฉลี่ย ๑๕ ไร่ ก็เลยตั้ง ๑๕ ไร่ เป็นเกณฑ์ตัวอย่าง จะมีการวางระบบการจัดการ
 ทรัพยากรธรรมชาติ คือบนพื้นที่นั้นจะต้องมีน้ำ ดิน ปัจจัยต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตผลที่สุด
 พระองค์ได้เสนอสูตร ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ กล่าวโดยสรุป คือการแบ่งพื้นที่ทำกินออกเป็น ๔ ส่วนโดย
 อาศัยสูตร ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐

๓๐ แรก ประมาณ ๓-๔ ไร่ ในกรณีทีประมาณ ๑๕ ไร่ ต้องขุดสระน้ำ

๓๐ ที่สอง ต้องปลูกไม้ผลยืนต้น ผักหญ้าต่างๆ ใช้อุปโภคด้วย ขายด้วย

๓๐ ถัดไปปลูกข้าวอีก

๑๐ % เป็นเรื่องของโครงสร้างถนนหนทาง บ้านเรือนที่อยู่อาศัยฯ...”^{๔๓}

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มีความเห็นว่า “ทฤษฎีใหม่” มีความลึกซึ้งและเป็นแก่นแห่ง
 การส่งเสริมอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่อง

^{๔๑}มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, **ประทีปแห่งแผ่นดิน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทไทยประกันชีวิต
 จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗.

^{๔๒}ราศี บุรุษรัตนพันธุ์, **ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง**, หน้า ๕๐.

^{๔๓}สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๙๕.

กับ ชุมชน เกี่ยวเนื่องกับชนบท เกี่ยวเนื่องกับการผลิต เกี่ยวเนื่องกับวิทยาศาสตร์ เกี่ยวเนื่องกับ ธรรมชาติ เกี่ยวเนื่องกับการปกครอง เกี่ยวเนื่องกับการรวมตัวของสมาชิกครอบครัว และที่สำคัญที่สุด คือ เกี่ยวเนื่องกับวิถีคิดและจิตสำนึกของคน ทั้งนี้เพราะปรัชญาแห่งทฤษฎีใหม่เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยการ ส่งเสริมอย่างสมบูรณ์ที่สุด เป็นการมองสังคมอย่างองค์รวมไม่แยกการส่งเสริมออกจากกัน^{๔๔}

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ให้มุมมองเรื่องหลักการและแนวคิดทฤษฎีใหม่นี้ว่า ทฤษฎีใหม่ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นความยิ่งใหญ่ทางความคิด เนื่องจากเป็นความคิดที่แหวกออกจาก กรอบความคิดเก่าของตะวันตก ซึ่งครอบงำสังคมไทยและสังคมอื่นมาเป็นเวลาช้านาน และได้ระบุด้วย ว่า “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นเขตแดนความคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectical) ซึ่งถือว่ามี thesis-Antithesis-Synthesis ทฤษฎีใหม่จึงแตกต่างไปจากแนวคิดดังกล่าวเนื่องจากยอมรับการดำรงอยู่ รวมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่น เกษตรแบบพึ่งตนเอง การดำรงอยู่รวมกับการผลิตทางเกษตร อุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูง หรืออุตสาหกรรมประเภทให้บริการได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการ เปลี่ยนแปลงจากลักษณะเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น ทฤษฎีที่หลายประเทศนำมาใช้ เป็นหลักการปกครองคือทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากระบบคิดแบบวัตถุนิยมวิภาษ (Dialectical Materialism) ซึ่งวิเคราะห์ถึงการครอบงำที่ทำให้คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาคนส่วนน้อย(Dependence) การพึ่งพา (Dependence) จึงเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาจำต้องปลดปล่อยออกไป^{๔๕}

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้กล่าวถึง เกษตรทฤษฎีใหม่ว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่” นั้นเป็นสัมมา ทฤษฎีขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และให้น้ำหนักเรื่อง คุณธรรมและจริยธรรมเป็นหลัก “ทฤษฎี” นี้จึงแตกต่างจากทฤษฎีอื่นตรงที่ได้มีลักษณะปลอดจากข้อพิจารณาด้านคุณค่าหรือ Value-Free ในทางตรงกันข้ามกลับมีจริยธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญ เป็นทฤษฎีและแนวคิดที่ เฉพาะเจาะจงเน้น “คนเป็นศูนย์กลาง” (Human-Centered) โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ยากไร้ซึ่งเป็นคน ส่วนใหญ่ของประเทศนั้นเองโดยมีความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายและวิเคราะห์ สารสำคัญและความหมายที่แท้จริงของ“ทฤษฎีใหม่” อันเป็นกระบวนการวิธีหนึ่ง ในแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่ได้ทรงพระกรุณา พระราชทานไว้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางด้านเศรษฐกิจของชาติซึ่งพสก นิกรชาวไทยทั้งประเทศกำลังประสบอยู่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้

^{๔๔}พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ปรัชญาการพัฒนา: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

^{๔๕}พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ปรัชญาการพัฒนา:ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

“ทฤษฎีใหม่” ของพระองค์ที่ได้พระราชทานไว้ มีนัยสำคัญคือ อยู่เหนือระนาบแนวคิดเชิงทฤษฎีของนักวิชาการ ซึ่งถ่ายทอดมาจากตำราอันปลูกฝัง มาจากสำนักวิชาการทางด้านตะวันตกเกือบทั้งสิ้น นั่นก็คือทฤษฎีที่ทวนกระแสศาสตร์และทฤษฎีทั้งหลาย เนื่องจากการมุ่งเน้นทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสำคัญและตั้งมั่นอยู่ในความอาทรเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ มีมิติที่หลากหลาย และมองสรรพสิ่งเป็นองค์รวม (Holistic) และมีได้มีลักษณะปลอดจากข้อพิจารณาด้านคุณค่า (Value – Free) อันเป็นไปตามหลักแห่งพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นกระบวนการวิธีหนึ่งของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งอาจถือได้ว่าเป็น “เศรษฐกิจทางเลือก” และเป็นประโยชน์ในการที่จะนำไปปรับใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดต่อบ้านเมืองสืบไป

“ทฤษฎีใหม่” หากมองด้วยสายตาของนักวิชาการเกษตรจะต้องให้ความเห็นตรงกันว่าคือการจัดสรรที่ทำกินขนาดเล็กให้มีส่วนของพื้นดิน น้ำ และการทำเกษตรกรรมครบวงจร อย่างไรก็ตาม “ทฤษฎีใหม่” มิใช่การจัดการพื้นที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในครัวเรือนเพียงประการเดียว แต่ทฤษฎีใหม่มุ่งเน้นความหมายกว้างขวางไปถึงปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องการพึ่งพาตนเอง การพึ่งพิงอิงอาศัยกัน (Inter-dependence) เรื่องคุณธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันตามแนววิถีชีวิตคนไทยโดยมุ่งเน้นในเรื่อง ความอาทร เกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบ และการไม่โลภ เป็นต้น^{๕๖} สอดคล้องกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ชัดเจนในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า ในบรรดาองค์ประกอบของการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่มีหลากหลายนั้น สิ่งสำคัญที่ควรพูดถึง คือ “จริยธรรม” ซึ่งมีผลสัมพันธ์กับเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม การไม่โลภ การไม่เอารัดเอาเปรียบ ความซื่อสัตย์สุจริตล้วนแต่เป็นปัจจัยให้เกิดความมั่นคงและตั้งงามทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น คุณค่าทางจิตใจเหล่านี้จึงเป็นทั้งปัจจัยและตัวแปรในเชิงการสร้างผลผลิต และประสิทธิภาพในการผลิตทั้งสิ้น^{๕๗}

วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จ.ชลบุรี ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (๒๓ พฤศจิกายน ๖๐) กล่าวถึง ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริว่า เป็นการส่งเสริมด้านการเกษตร โดยทำการเพาะปลูกพืชหลายอย่างในที่

^{๕๖}มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๓.

^{๕๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

เดียวกัน หรือปลูกผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน โดยได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้มูลนิธิชัยส่งเสริมทดลองทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๒ ในที่ดินประมาณ ๑๕-๑๖ ไร่ ที่มีสภาพแห้งแล้งขาดธาตุอาหาร ซึ่งอยู่ติดกับวัดมิ่งมงคลชัยส่งเสริม จังหวัดสระบุรี โดยใช้หลักการประสานงานระหว่าง “ชาวบ้าน” “วัด” และ “ราชการ” เรียกอ่ ๆ ว่า “บวร” ทรงให้วัดเป็นศูนย์กลางความร่วมมือเพราะทรงมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้าน วัดและราชการได้รู้จักสามัคคีช่วยเหลือกันส่งเสริมท้องถิ่น หลังจากทดลองจนประสบผลสำเร็จในปี ๒๕๒๕ จึงขยายผลไปดำเนินการที่บ้านกุดต่อแก่น ตำบลคุ้มเก่า อำเภอลำลูกกา จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นถิ่นทุรกันดารแห้งแล้งมาก อาศัยเพียงน้ำค้างหล่อเลี้ยงเมล็ดข้าวเท่านั้น นา ไร่ ได้ผลผลิตเพียง ๒-๓ ถังต่อไร่ เมื่อนำหลักการส่งเสริมทฤษฎีใหม่ไปใช้ก็ประสบผลสำเร็จ โดยได้ผลผลิตไร่ละกว่า ๒๐ ถัง ทำให้ชาวบ้านมีความสุข บุตรหลานที่จากไปต่างถิ่นก็กลับมาอยู่บ้านกับครอบครัวอย่างอบอุ่น^{๔๘}

เกษตรทฤษฎีใหม่จึงเป็นวิธีการทำเกษตรแบบผสมผสานภายใต้หลักการบริหารจัดการที่ดินและน้ำที่เกษตรกรมีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทดแทนการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ที่มีความเสี่ยงเรื่องราคาที่ไม่แน่นอน เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตเองได้ และมีค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ยและยาพอสสมควร ส่งผลให้มีหนี้สินจำนวนมาก เกษตรกรบางรายจำเป็นต้องขายไร่นาตนเองเพื่อใช้หนี้ ฉะนั้นเกษตรทฤษฎีใหม่จึงเป็นทางออกสำหรับเกษตรกร ในการบริหารจัดการที่ดินไร่นาสวนอย่างเป็นระบบสามารถนำเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาชาวบ้านมาบูรณาการให้เกิดผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพในเรื่องดังกล่าวนี้

ส่งเสริม สุขประเสริฐ คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มองว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory of Agri-Farming System หรือ New Theory of Agriculture) เป็นระบบการเกษตรที่ให้ความสำคัญมากกับการใช้เหตุผลและความรู้ในเชิงวิชาการ ในการบริหารจัดการกับสิ่งที่มีอยู่จริง และสอดคล้องกับภูมิสังคมโดยการได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัจจัยการผลิต เช่น ปัจจัยการผลิตและสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งที่มีสำคัญต่อการผลิต โดยการที่เกษตรกรต้องใช้ความมุ่งมั่น ความอดทนและมีความตั้งใจจริง พร้อมด้วยความรู้วิริยะอุตสาหะอย่างต่อเนื่อง ร่วมกับการส่งเสริมขีดความสามารถและการสร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างต่อเนื่องในเรื่องการทำกิจกรรมอย่างเต็มกำลังความสามารถ ดังนั้นเกษตรทฤษฎีใหม่จึงเป็นระบบการเกษตรที่จะต้องใช้อย่างรู้ทักษะและประสบการณ์ด้วยความรอบคอบ เพื่อให้ได้รับผลตอบแทนตรงตามเป้าหมายที่ต้องการ และก่อให้เกิดเป็นกลุ่มและเครือข่ายของการส่งเสริมได้อย่างต่อเนื่อง นำไปสู่ความมีเสถียรภาพและความสมดุลทั้ง

^{๔๘} วิวัฒน์ ศัลยกำธร, “ทฤษฎีใหม่ : แนวคิดและปฏิบัติการสำหรับเกษตรกรรายย่อย”, วารสารพัฒนาสังคม ๑ (๑). (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๐) : ๔๐-๔๕.

ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม^{๔๙}ซึ่งจะนำไปสู่ภาวะความยั่งยืนได้อย่างมั่นใจ เพราะเป็นระบบการเกษตรที่เกิดจากการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิสังคมได้อย่างสอดคล้องกับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่

สรุปแนวคิดทฤษฎีใหม่ คือการนำเอาแนวคิดทฤษฎีแบบเดิมจากพื้นที่เกษตรกรรมขนาดเล็กมาประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันให้มีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน เป็นทฤษฎีที่เน้น“คนเป็นศูนย์กลาง”(Human-Centered) โดยใช้การประสานงานระหว่าง“ชาวบ้าน” “วัด” และ “ราชการ” ร่วมมือเพราะมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้และพึ่งพิงอิงอาศัยกัน (Inter-dependence) มีคุณธรรมตามแนววิถีชีวิตคนไทยโดยมุ่งเน้นในเรื่องการเอื้อเพื่อเอื้อแก่ซึ่งกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ทำให้ชาวบ้านมีความอบอุ่น อยู่บ้านกับครอบครัวอย่างมีความสุข เพราะได้นำทฤษฎีใหม่มาบูรณาการในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๒.๔.๒ ขั้นตอนการดำเนินงานตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่

“ทฤษฎีใหม่” เป็นทฤษฎีที่มีลักษณะง่ายๆ ไม่สลับซับซ้อน (Simplicity) อันเป็นลักษณะเด่นชัดของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยทั่วไป คือ “ต้องง่าย” และนำไปปฏิบัติได้จริงจะไม่ทรงโปรดอะไรที่เป็นศาสตร์ยากๆ และ นำไปปฏิบัติได้ยาก ดังที่ได้เคยมีพระราชดำรัสเสมอว่า“ต้องทำให้ง่าย”^{๕๐} มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน มีการคำนวณโดยหลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเพาะปลูกได้ตลอดปีและมีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบสำหรับเกษตรกรรายย่อย โดยพระองค์ทรงแบ่งขั้นตอนการทำทฤษฎีใหม่ไว้เป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๒.๔.๒.๑ เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ ขั้นต้น (การผลิต)

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิต หลักพื้นฐานที่สำคัญที่จะปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่งนี้ คือ เกษตรกรหรือเจ้าของที่ดินต้องมีพื้นที่ทำมาหากินแปลงเล็ก ๆ หรือค่อนข้างจำกัด ไม่เกิน ๑๕ ไร่ ทั้งนี้สถานะพื้นฐานของเกษตรกร คือ มีพื้นที่น้อย ค่อนข้างยากจนอยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ ๑ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิต

^{๔๙} พัฒนา สุขประเสริฐ, ก้าวอย่างจากเกษตรทฤษฎีใหม่ สูเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน, ๒๕๕๘), หน้า ๖๔.

^{๕๐}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : บ.๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

เสถียรภาพด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชนชนบทเป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเองมากขึ้น ซึ่งในระยะเริ่มแรกเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ประหยัด มีความพอเพียงและสามารถเลี้ยงตัวเองได้ก่อน ทั้งนี้ต้องอาศัยความขยัน มานะ อดทน รวมถึงต้องรู้จักสามัคคี ในท้องถิ่นของตนเอง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หลังจากนั้น จึงกำหนดเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของการผลิตว่า ต้องการผลิตข้าวสำหรับการบริโภคได้เพียงพอตลอดปี โดยครอบครัวหนึ่งทำนา ๕ ไร่ ก็จะมีข้าวพอกิน สำหรับหลักปฏิบัติในการดำเนินงานจะต้องมีหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำเป็นสำคัญร่วมกับการบริหารจัดการเวลา เงินทุนและกำลังคน^{๕๑}

พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง : สระกักเก็บน้ำ พื้นที่ประมาณร้อยละ ๓๐ ส่วนแรกให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้สำหรับเก็บน้ำฝนในฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำ และพืชน้ำ ต่างๆ เช่น เลี้ยงปลา ปลูกผักบุ้ง ปลูกผักกะเฉดและอื่นๆ เป็นต้น การขุดสระน้ำจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะของดินว่า มีความสามารถเก็บน้ำได้หรือไม่ ดังนั้น จึงควรมีการตรวจสอบสภาพดินก่อนดำเนินการขุดสระและอีกประการหนึ่ง คือตำแหน่งของการขุดสระน้ำ เนื่องจากสระน้ำต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ จึงควรอยู่ในพื้นที่ที่สามารถรับน้ำได้มากที่สุด ส่วนพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ ควรขุดสระอยู่ใกล้และต้องสะดวกต่อการนำน้ำไปใช้ประโยชน์ด้วย ขนาดของสระน้ำที่ขุดต้องมีความสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม กล่าวคือถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝนธรรมชาติอย่างน้อยต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ (การทำนา ๕ ไร่ ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ๕ ไร่ รวมพื้นที่ ๑๐ ไร่ ต้องใช้น้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร) ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการระเหยของน้ำในอ่างเก็บน้ำหรือสระน้ำ เพราะโดยเฉลี่ยแล้วในแต่ละวัน น้ำจะระเหยออกไปประมาณวันละ ๑ เซนติเมตรถ้าฝนไม่ตกนานวัน ก็ต้องคำนวณปริมาณน้ำ และใช้น้ำอย่างประหยัดและเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด ขณะเดียวกันก็ต้องหาแหล่งน้ำเพิ่มเติมไว้ด้วยส่วนพื้นที่ทำการเกษตรที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำหรือเขตชลประทาน สระน้ำอาจมีขนาดเล็กหรือตื้น แควหรือกว้างตามความเหมาะสม เพราะมีน้ำเข้ามาเติมอยู่เรื่อย ๆ อย่างไรก็ตามการขุดสระหรืออ่างเก็บน้ำ เกษตรกรจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชนหรือองค์กรมูลนิธิต่างๆ สำหรับการจัดการดิน ในระหว่างการขุดสระน้ำจะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก หน้าดินควรแยกกองไว้ต่างหาก เพื่อนำดินไม่ตีมาถมทำขอบสระหรือยกร่องเพื่อปลูกไม้ผล การดูแลรักษาสระน้ำ ควรปลูกหญ้าแฝกล้อมรอบบริเวณขอบสระเพื่อเป็นการป้องกันการพังทลายของดินและสามารถป้องกันการระเหยของน้ำได้อีกด้วย

^{๕๑}มูลนิธิชัยพัฒนา, “ทฤษฎีใหม่”, วารสารมูลนิธิชัยพัฒนา, (เดือนสิงหาคม ๒๕๓๗) : ๒๓ - ๒๘.

พื้นที่ส่วนที่สอง : ปลุกข้าว พื้นที่ส่วนที่สองร้อยละ ๓๐ นี้ให้ปลุกข้าวเพื่อใช้บริโภค สำหรับครอบครัวให้พอเพียงตลอดทั้งปี ไม่ต้องไปซื้อหาในราคาแพง ทุกครัวเรือนสามารถอยู่รอด และพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้การปลุกข้าวจะต้องพิจารณาถึงการคัดเลือกพันธุ์และเทคโนโลยีในการผลิตที่มี ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ตลอดจนลักษณะสังคมของเกษตรกร ควรปลุกข้าวสำหรับการบริโภค ก่อนแล้วจึงใช้พื้นที่นาที่เหลือปลุกข้าวพันธุ์อื่นที่ตลาดต้องการเป็นลำดับรองลงมา

พื้นที่ส่วนที่สาม : ปลุกไม้ผล พืชไร่ พืชผัก พื้นที่ส่วนที่สามร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ ให้ปลุก ไม้ผล พืชไร่ พืชสวน พืชสมุนไพรฯ เพื่อใช้ในการบริโภค ถ้าเหลือจากการบริโภค ก็นำไปจำหน่าย เพื่อเป็นการเสริมรายได้ การปลุกพืชหลากหลายชนิดจะเป็นการช่วยกระจายเงินทุน แรงงาน น้ำและ ปัจจัยการผลิตต่างๆ ตลอดจนช่วยลดความเสี่ยงของความแปรปรวนอันเกิดจากธรรมชาติ เศรษฐกิจ และความเสียหายที่เกิดจากโรคพืช หรือแมลงศัตรูพืชด้วยแนวทางในการเลือกปลูกพืชผสมผสานพืช หลายชนิดทำประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งอย่าง หรืออเนกประสงค์ การเลือกปลูกพืชผสมผสานหลาย อย่างในพื้นที่เดียวกันต้องอาศัยคำแนะนำทางวิชาการและประสบการณ์หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเพราะ พืชพรรณบางชนิดอยู่ร่วมกันได้ บางชนิดปลูกร่วมกันไม่ได้

นอกจากนี้ พระองค์ยังส่งเสริมให้มีการปลูกป่าเสริมในพื้นที่ทำกินด้วยหลักปลูกป่า ๓อย่าง ได้ประโยชน์ ๔ อย่าง^{๕๒} ซึ่งเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยพระปรีชาญาณอย่างชาญฉลาดให้ เกิดประโยชน์แก่ปวงชนมากที่สุดยาวนานที่สุดและทั่วถึงกันเป็นการปลูกป่าในเชิงผสมผสานทั้งด้าน เกษตรวนศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมไว้เป็นมรดกวิธีปลูกป่าแบบลักษณะเบ็ดเสร็จนั้นไว้ด้วยดังพระ ราชดำรัสว่า

ป่าไม้ที่จะปลูกรุ่น สมควรที่จะปลูกแบบป่าใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้ เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แยกออกไปเป็นกว้างๆใหญ่ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ดังนี้ในคำ วิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเหลือเพื่อต้นน้ำลำธารนั้น ป่า ไม้เช่นนี้จะป็นสวนผลไม้ก็ตามหรือเป็นส่วนไม้พืชนั้นแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้องเพราะทำหน้าที่ เป็นป่า คือ เป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับให้ผลที่มาเป็นประโยชน์แก่ประชาชน ได้ และได้มีพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า “การปลูกป่าถ้าจะให้เกษตรกรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธี ปลูกไม้ ๓ อย่าง แต่มีประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ไม้เศรษฐกิจ โดยรองรับการ

^{๕๒}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.rdpb.go.th/th> [๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ชลประทาน ปลูกรับซึบน้ำ และปลูกอุดช่วงไหลตามร่องห้วย โดยรับน้ำฝนอย่างเดียวประโยชน์อย่าง
๔ ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ

พระราชดำริเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ดำเนินการในหลายส่วนราชการ ทั้งกรมป่าไม้และ
ศูนย์ศึกษาการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกแห่ง คือ การปลูกป่าใช้สอย โดยดำเนินการปลูก
พันธุ์ไม้โตเร็วสำหรับตัดกิ่งมาทำฟืนเผาถ่าน ตลอดจนไม้สำหรับใช้ในการก่อสร้างและหัตถกรรมส่วน
ใหญ่ได้มีการปลูกพันธุ์ไม้โตเร็วเป็นส่วนป่า เช่น ยูคาลิปตัส ชี้เหล็ก ประดู่ แคน กระจินยักษ์ และสะเดา
เป็นต้น แปลความสรุปอย่างเข้าใจง่าย ปลูกไม้ให้พอกอยู่ พอกิน พอใช้ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและระบบ
นิเวศ

พอกอยู่ หมายถึง ไม้เศรษฐกิจปลูกไว้ทำที่อยู่อาศัย และจำหน่าย

พอกิน หมายถึง ปลูกพืชเกษตรเพื่อการกินและสมุนไพร

พอใช้ หมายถึง ปลูกไม้ไว้ใช้สอยโดยตรงและพลังงาน เช่น ไม้ฟืนและไม้ไผ่ เป็นต้น

ประโยชน์ต่อระบบนิเวศ สร้างความสมบูรณ์และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพใน
พื้นที่ป่า

โดยวิธีการดำเนินการปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง มีวิธีการดังต่อไปนี้

๑. การจัดแบ่งที่ดินทำกินเพื่อใช้ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง จากพื้นที่ทำกินอยู่
เดิมที่เป็นพื้นที่ส่วน ไร่หรือนา แบ่งพื้นที่ออกมาร้อยละ ๓๐-๕๐ โดยมีรูปแบบการจัดแบ่ง ๓ รูปแบบ
ดังนี้

๑.๑ พื้นที่จัดแบ่งปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง

จัดแบ่งโดยใช้พื้นที่รอบแนวเขตพื้นที่ทำกิน ปลูกในพื้นที่ร้อยละ ๓๐-๕๐ ตามแนว
เขตแดนพื้นที่ทำกินพื้นที่จัดแบ่งปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง

๑.๒ จัดแบ่งออกมาชัดเจนเป็นส่วน ปลูกในพื้นที่ร้อยละ ๓๐-๕๐ โดยจัดส่วนอยู่ด้าน
หนึ่งของพื้นที่จัดแบ่งเป็นริ้วหรือแถบตามความเหมาะสม

๑.๓ พื้นที่จัดแบ่งปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง

๒. การจัดองค์ประกอบพันธุ์ไม้ตามวัตถุประสงค์ โดยการปลูกพันธุ์ไม้ในพื้นที่ตามความ
เหมาะสม แต่ให้ต้ององค์ประกอบซึ่งให้เกิดความพอกอยู่ พอกิน พอใช้ ดังนี้

๒.๑ ปลุกเพื่อให้เกิดความเพียงพอในด้านพอยอยู่ เช่น การปลุกต้นไม้สำหรับใช้เนื้อไม้ มาปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เช่น ไม้ตะเคียนทอง สัก ยางนา มะฮอกกานีกระเทียมเทา จำปาทอง ฯลฯ

๒.๒ ปลุกเพื่อให้เกิดความเพียงพอในด้านการพอกิน เช่นการปลุกต้นไม้สำหรับใช้กิน เป็นอาหาร เป็นยาสมุนไพร เป็นเครื่องดื่ม ตลอดจนพืชที่ปลุกเพื่อการค้าขายผลผลิตเพื่อดำรงชีพ เช่น ไม้ผลต่างๆ ได้แก่ เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง มะม่วง ฯลฯ ไม้ที่ให้ผลผลิตเพื่อขาย เช่น ปาล์ม มะพร้าว ยางพารา ฯลฯ

๒.๓ ปลุกเพื่อให้เกิดความเพียงพอในด้านการพอใช้ เช่น ปลุกต้นไม้สำหรับใช้สอยในครัวเรือน ใช้พลังงาน ใช้เป็นเครื่องมือต่างๆ ในการประกอบอาชีพ ได้แก่ ไม้ไผ่,หวาย สำหรับจักสาน เป็นเครื่องมือของใช้ ฯลฯ ไม้โตเร็วบางชนิดที่ใช้เป็นไม้พิน ถ่าน ไม้พลังงาน เช่น สบู่ดำ ปาล์ม ฯลฯ ไม้ทำเครื่องมือการเกษตร ได้แก่ การทำด้ามจอบ มีด ขวาน ทำรถเข็น โต๊ะ เก้าอี้ ฯลฯ องค์ประกอบตามวัตถุประสงค์ ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง

๓. จัดโครงสร้างและลำดับชั้นต้นไม้ในป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง เป็นการจัดโครงสร้าง พันธุ์ไม้ให้มีสภาพใกล้เคียงกับป่า เพื่อเป็นประโยชน์ต่อความสมดุลของระบบนิเวศ โดยให้มีชั้นเรือนยอด ๓ ชั้น ได้แก่ เรือนยอดชั้นบน เรือนยอดชั้นกลาง เรือนยอดชั้นล่าง และหากจัดโครงสร้างด้านการใช้ประโยชน์จะเป็น ๔ ระดับ คือ ชั้นบน ชั้นกลาง ชั้นล่างและชั้นใต้ดิน ตามรูปแบบเกษตร ๔ ชั้น ส่วนโบราณ ส่วนสมรม

๓.๑ ไม้เรือนยอดชั้นบนได้แก่ ไม้ที่ปลุกใช้เนื้อไม้ทำที่อยู่อาศัย เช่น ตะเคียนทอง สัก ยางนา สะเดา จำปาทอง ฯลฯ และไม้ที่ลำต้นสูงและที่ลูกเป็นอาหารได้ เช่น สะตอ เหยียง กระท้อน มะพร้าว หมาก ฯลฯ

๓.๒ ไม้เรือนยอดชั้นกลางส่วนใหญ่เป็นไม้เพื่อการกิน การขาย การใช้เป็นอาหาร และสมุนไพร เช่น มะม่วง ขนุน ชมพู่ มังคุด ใผ่ ทุเรียน ลองกอง ปาล์ม ฯลฯ

๓.๓ ไม้ที่ปกคลุมผิวดิน ทั้งที่เป็นอาหาร สมุนไพรและของใช้ เช่น กาแฟ ผักป่าชนิดต่างๆ ชะพลู มะนาว หวาย สบู่ดำ ฯลฯ

๓.๔ พันธุ์พืชที่ใช้ประโยชน์จากส่วนที่อยู่ใต้ดิน (พืชหัว)เป็นพืชที่ปลุกเพื่อความพอเพียงในด้านการกิน ได้แก่ กลอย ชিং ข่า กระชาย กระเทียม ฯลฯ ซึ่งกระบวนการปลุกในรูปแบบดังกล่าวจะได้พันธุ์ไม้ที่เกิดป่า ๓ อย่าง คือ ป่าเพื่อพอยอยู่ ป่าเพื่อพอกินและป่าเพื่อพอใช้ และจะได้ประโยชน์เพิ่มในด้านการรักษาสมดุลด้านสิ่งแวดล้อม

๔. กระบวนการสร้างมูลค่าต้นไม้ ในโครงการปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง เป็นการให้คุณค่าไม้ ให้เป็นมูลค่าเพื่อเกิดการพอยู่ตามนัยที่ให้พอรักษาที่ดินทำกินให้อยู่กับเจ้าของผู้ทำกินให้เป็นมูลค่าเพื่อการศึกษาเรียนรู้ ในการลดค่าใช้จ่ายจากพืชที่ปลูกไว้บริโภคเอง

๕. พื้นที่ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง

๕.๑ ในพื้นที่ทำกินของประชาชนในชุมชนที่อยู่ในหรือรอบแนวเขตป่า

๕.๒ ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามความเหมาะสม

๕.๓ ในพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

พื้นที่ส่วนที่สี่ : ที่อยู่อาศัยและโรงเรียนรวมถึงอื่นๆ พื้นที่ส่วนที่สี่ คือร้อยละ ๑๐ สำหรับไว้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนน คันดิน โรงเรียน เรือนเพาะชำและอื่นๆ การเลี้ยงสัตว์และเลี้ยงปลา ควรคำนึงถึงแรงงาน เงินทุนและพื้นที่ที่เหลือเพื่อเป็นรายได้เสริม และอาหารประจำวันสำหรับครอบครัว เช่น หมู ไก่ ปลา เป็ด กบ เป็นต้น สำหรับเทคนิคในการเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางทฤษฎีใหม่สามารถขอคำแนะนำและคำปรึกษาจากนักวิชาการ เช่นเดียวกับการ ปลูกพืช การสร้างโรงเรียน คอกสัตว์หรือเล้าสัตว์ครอบบ่อปลาหรือการขุดบ่อปลาให้มีระดับความลึกต่างๆ กัน เป็นต้น นอกจากนี้การบริหารจัดการทฤษฎีใหม่

เกษตรทฤษฎีขั้นที่ ๑ ยังกินความหมายรวมไปถึงการบริหารจัดการภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับกิจการหรือบริษัท ที่เน้นถึงการดำรงอยู่ของกิจการหรือความอยู่รอดในธุรกิจ^{๕๓}

สามารถส่งเสริมองค์กรให้มีความเข้มแข็ง เป็นอิสระ (Independent) ดำเนินกิจการโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรเองได้ มีรายรับที่เพียงพอต่อการดำเนินกิจการปราศจากภาระหนี้สิน หรือมีความสามารถในการชำระหนี้ในระยะเวลาที่กำหนดหรือ เมื่อเจ้าหนี้ทวงถามโดยชอบ เมื่อพิจารณาเทียบทุนหรือรายรับของกิจการ มีบริษัทภิบาล (Corporate Governance) โดยยึดหลักของความถูกต้อง มีคุณธรรม และโปร่งใส จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน

สรุปว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ ขั้นการผลิต เป็นขั้นตอนที่เกษตรกรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนในการบริหารจัดการที่ดินทำกินของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้หลักการ ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ แต่จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพบริบทความเป็นจริงของแต่ละพื้นที่ว่า มีความเหมาะสม

^{๕๓}พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงอะไร, (กรุงเทพมหานคร : วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๐.

มากนักน้อยเพียงใด ที่จะนำหลักการดังกล่าวมาใช้ โดยจะต้องสามารถยืดหยุ่น ปรับให้เข้ากับพื้นที่ได้จริง และจะต้องดำเนินการภายใต้กรอบของความพอเพียง คือค่อยเป็นค่อยไป เพราะการขุดสระจะต้องใช้งบประมาณมากพอสมควร การปลูกพืชที่จะต้องมีความรู้เรื่องโรค แมลงและการต้องการของน้ำในแต่ละชนิดของพืช ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารจัดการที่ดิน และสภาพแวดล้อมของภูมิประเทศที่เกษตรกรอาศัยอยู่ด้วย

๒.๔.๒.๒ เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ ชั้นกลาง (การรวมพลัง)

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลผลิตแล้ว ก็ต้องเริ่มก้าวไปสู่ขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ในการที่เข้ามาร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การผลิต เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ ชั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำและอื่นๆ เพื่อการเพาะปลูก

๒. การตลาด เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์ สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาขุ่ยรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจน การรวมตัวกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและเป็นการลดค่าใช้จ่ายลงด้วย

๓. ความเป็นอยู่ เกษตรกรจะต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่างๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้าที่พอเพียง

๔. สวัสดิการ ในแต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็นเช่น มีสถานีนอนมัย เมื่อยามป่วยไข้หรือมีกองทุนไว้ให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ

๕. การศึกษา มีโรงเรียนและชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

๖. สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน กิจกรรมทั้ง ๖ กิจกรรมดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อาทิ ส่วนราชการ องค์กรเอกชน มูลนิธิต่างๆ ตลอดจนสมาชิกในชุมชนด้วย

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง หรือชั้นกลางนี้ ยังรวมไปถึงความพอเพียงในระดับกลุ่มธุรกิจ หรือจัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่เน้นถึงการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น กิจกรรมร่วมค้า (Joint Venture) สหพันธ์ธุรกิจ (Consortium) เพื่อต้องการบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจร่วมกัน ด้วยการแบ่งปันหรือใช้ทรัพยากรในกิจกรรมร่วมกัน หรือการรวมกลุ่มในแนวตั้งตามสายอุปทาน (Supply Chain) เพื่อการสร้างประสิทธิภาพและการลดต้นทุนค่าใช้จ่าย จากการควบคุมรวมหน่วย

ธุรกิจในสายอุปทานนั้น ๆ ตลอดจนการรวมกลุ่มในลักษณะสมาคมการค้า (Association) เพื่อการรับรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในธุรกิจที่ดำเนินอยู่^{๕๔} ทั้งนี้ การรวมกลุ่มในระดับที่สองนี้ จะต้องเป็นไปเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามกำลังและความสามารถของตน จึงจะสามารถทำให้กลุ่มในรูปแบบต่างๆ ดังที่กล่าวมา เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

๒.๔.๒.๓ เกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ ก้าวหน้า (การร่วมมือกับแหล่งทุน)

เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้นฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือ กลุ่มเกษตรกรก็ควรส่งเสริมก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือการติดต่อประสานงานเพื่อจัดหาทุนหรือ แหล่งเงินทุน เช่น ธนาคารพาณิชย์ องค์กรการเงิน รวมถึงบริษัทห้างร้านเอกชน เช่น บิมน้ำมันร้านขายปุ๋ย เป็นต้น เข้ามาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุนและส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ฝ่ายเกษตรกรและ ฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ

๑. เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง ไม่ถูกกดราคา
๒. ธนาคารกับบริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ ซื้อข้าวเปลือกโดยตรงจากเกษตรกร และนำมาสีเอง
๓. เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ ซื้อในราคาขายส่ง)
๔. ธนาคารกับบริษัทจะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ จัดว่าเป็นความพอเพียงในระดับเครือข่าย จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ที่เน้นถึงการรวมกลุ่มในแนวราบในลักษณะของเครือข่ายวิสาหกิจ (Cluster) เพื่อการส่งเสริมขีดความสามารถในการแข่งขัน มีการติดต่อประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ กับหน่วยอื่น ๆ ในสังคม ก่อให้เกิดการส่งเสริมภายใต้รูปแบบของการพึ่งพิงอิงกัน (Inter-dependent) สงเคราะห์เกื้อกูลมีจริยธรรม มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม หรือบริษัทบริหาร (Corporate Social Responsibility) ร่วมกันทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายได้รับประโยชน์กันโดยถ้วนหน้า^{๕๕}

^{๕๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๕๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐-๙๑.

การร่วมมือกันของทุกฝ่าย จนกลายเป็นเครือข่ายนี้ เรียกอีกอย่างว่า เศรษฐกิจชุมชน ย่อมส่งเสริมให้เกิดระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการวิภาคของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยระบบเศรษฐกิจชุมชน มิใช่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่สนับสนุนให้ผู้เป็นเจ้าของทุนแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเอง แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีใช้ระบบเศรษฐกิจที่ควบคุมโดยรัฐและบงการจากรัฐ เศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ โดยมุ่งให้บรรลุถึงความพอเพียง ความเป็นธรรม และความสงบสุข ภายในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนสามารถดำเนินการได้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของประเทศ และมีศักยภาพเพียงพอในการแข่งขันกับภาคเอกชนในตลาดสินค้าเดียวกัน ในขณะเดียวกันก็จะปกป้องคุ้มครองมิให้เศรษฐกิจทุนนิยมเข้าครอบงำชุมชนในพื้นที่ชนบท ทั้งนี้โดยความร่วมมือกันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคในการดำเนินเศรษฐกิจของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์

สหกรณ์ในบริบทของเศรษฐกิจชุมชนจะเป็นสหกรณ์อเนกประสงค์ คือสหกรณ์ที่ดำเนินการครบวงจร โดยทำการผลิตสินค้าและบริการเพื่อความพอเพียงของชุมชนเท่าที่จะพึงกระทำได้ทั้งในแนวตั้งและในแนวนอน เช่น ในกรณีข้าว ก็ตั้งแต่การทำนา การสีข้าว การแปรรูปข้าวไปสู่ผลิตภัณฑ์ต่างๆ การบรรจุหีบห่อ การตลาดภายในประเทศและการส่งออก และกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะไม่จำกัดเฉพาะในเรื่องข้าว แต่จะขยายไปสู่ผลผลิตการเกษตรอื่นๆ ที่สามารถผลิตควบคู่ไปกับข้าวได้และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ในการผลิตทุกขั้นตอน จนกระทั่งถึงการตลาดที่สมบูรณ์กิจกรรมรวมพลังจัดตั้งสหกรณ์จะให้ความเป็นปึกแผ่นและมีอำนาจต่อรองกับนายทุนทั้งในด้านการผลิตและการตลาด ที่แน่นอนที่สุดก็คือการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ รวมทั้งการพึ่งตนเองในด้านการเงินภายใต้ระบบธนาคารสหกรณ์

สำหรับรัฐนั้นก็มิบทบาทสำคัญในการให้ความสนับสนุน เศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านงานวิจัยและส่งเสริมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อให้สามารถผลิตสินค้าได้หลากหลายมีคุณภาพและมาตรฐาน อีกทั้งมีต้นทุนการผลิตที่จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีราคาจำหน่ายที่แข่งขันในตลาดเสรีได้ การใช้ระบบสหกรณ์สำหรับการดำเนินเศรษฐกิจชุมชนจะเป็นวิถีชุมชนแบบใหม่ที่ก้าวหน้าและทันสมัย และสามารถยืนอยู่บนขาของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก หรือความช่วยเหลือจากต่างประเทศ วิถีชุมชนดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่การส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความต้องการ เพราะเป็นแนวทางที่จะจัดบรรดาจุดอ่อนของการส่งเสริมเศรษฐกิจในระยะที่ผ่านมาได้มาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการวิภาคโภคทรัพย์การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น ชุมชนแออัด อาชญากรรม และ

การย้ายภูมิลำเนาเพื่อแสวงหางานและเงิน ที่สำคัญที่สุดก็คือวิถีชุมชนดังกล่าวนี้ คือแนวทางการจัดปัญหาความยากจนให้หมดสิ้นไปได้ที่มีประสิทธิผลดีที่สุด^{๕๖}

ทฤษฎีใหม่จึงมีเป้าหมายขั้นต้น คือ พึ่งตนเองให้ได้ และก้าวสู่ความเข้มแข็งด้วยการรวมกลุ่มชุมชน สร้างความร่วมมือในรูปแบบของสหกรณ์ เพื่อดูแลกันและกันในชุมชน สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีศาสนาเป็นศูนย์กลาง ก่อนขยายสู่ขั้นที่สาม คือ การต่อยอดความยั่งยืนในรูปของการเชื่อมโยงแหล่งทุนภายนอก และบริษัทพลังงานเพื่อขยายรูปแบบการผลิตสู่วิสาหกิจชุมชนด้วยการสนับสนุนของธนาคาร และบริษัทห้างร้าน หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ เป็นการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว แม้จากทฤษฎีจะดูเหมือนว่าสามารถดำเนินการได้เป็นขั้นเป็นตอน และน่าจะสำเร็จได้โดยง่าย แต่การจะนำ ๓ ขั้นตอนของทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัติให้สำเร็จนั้นมิสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงหลายประการ และที่สำคัญต้องไม่ลืมเรื่องของ “ความยืดหยุ่น” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงกล่าวไว้บ่อยครั้งว่า “อย่าติดตำรา” เหตุเพราะสิ่งที่พระองค์ท่านทรงพระราชดำรินั้นเป็น “ทฤษฎีใหม่” ย่อมยังไม่มีการในตำราใดๆ และด้วยความเป็นทฤษฎีใหม่นี้สิ่งต่างๆ ที่กำหนดขึ้นก็เป็นเพียง “Tentative Formula” หรือสูตรคร่าวๆ เมื่อนำไปปฏิบัติจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของสภาพพื้นที่และปัจจัยอื่นๆ ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละครอบครัวซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามภูมิสังคม

สรุปเกษตรทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ เป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างเกษตรกรในชุมชน โดยระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ ให้เป็นระบบแบบยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับความเชื่อของใครทั้งสิ้น แต่เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมุ่งให้บรรลุถึงความพอเพียง ความเป็นธรรม และความสงบสุข ภายในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนสามารถดำเนินการได้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของประเทศ

๒.๔.๓ ความแตกต่างของเกษตรทฤษฎีเก่าและเกษตรทฤษฎีใหม่

วิวัฒน์ ศัลยกำธร^{๕๗} ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างเกษตรทฤษฎีเก่าและเกษตรทฤษฎีใหม่ไว้อย่างน่าสนใจว่า หลักการของทฤษฎีเก่าเน้นเรื่องกำไรสูงสุด การสร้างผลผลิตมวลรวมเน้นการดูแลตลาดเป็นตัวกำหนดราคา ซึ่งเป็นแนวคิดเดิมของ อัดัม สมิท บิดาแห่งเศรษฐศาสตร์ เช่นถ้าเริ่มจะปลูกอะไร ต้องศึกษาตลาดก่อน ราคานี้ดี ก็ปลูกตามตลาด แต่เกษตรทฤษฎีใหม่ของพระองค์ท่านคิดขึ้นใหม่ แต่ก็ไม่ได้ยึดตามทฤษฎีคอมมิวนิสต์อีก เพราะโลกมันมีสองข้างมีค่ายเสรีนิยมมาจากอังกฤษ ค่าย

^{๕๖} วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ดร., ราชบัณฑิต, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ กับปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๑ - ๑๙๓.

^{๕๗} มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, ความแตกต่างของเกษตรทฤษฎีเก่าและเกษตรทฤษฎีใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dsdw๒๐๑๖.dsdw.go.th/doc_pr/ndc [๒ กันยายน ๒๕๖๖].

สังคมนิยมมาจากเยอรมันเป็นคนสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้น เราก็ต้องเข้าใจว่าสองทฤษฎี มันไม่ตรงกัน พระองค์ท่านก็ไม่ได้ว่าอะไร แล้วพระองค์ก็มาสร้างทฤษฎีที่สามใหม่ เป็นของพระองค์ท่านเอง

ประการต่อมาคือ ทุกทฤษฎีใหม่ มักจะพบนวัตกรรมใหม่ จึงจะเรียกมันว่า ทฤษฎีใหม่ ถ้าไม่มีนวัตกรรมอะไรเลย ก็เป็นเรื่องเหมือนเดิม แล้วมันจะเป็นทฤษฎีใหม่ได้อย่างไร คำถามคือ ทฤษฎีใหม่ของพระองค์ท่าน มีอะไรเป็นนวัตกรรมบ้าง ก็ต้องรู้ ฉะนั้น การทำงานสิ่งใหม่ๆ มันก็เกิดความรู้ใหม่ ๆ เข้ามา อันนี้ เรียกว่า นวัตกรรม และสุดท้ายวิธีทำงานแบบทฤษฎีเก่า คือ ให้ลงทุนมากๆ ของพระองค์ท่านบอก ไม่ให้ลงทุนมาก ให้ทำแบบคนจน ถ้าไปลงทุนมากๆ เล็งตลาดเลย ตลาดนี้ ก็โลละ ร้อย ออกรวยลงทุนไปเลยหนึ่งล้านหวังจะขายได้ห้าล้าน บังเอิญราคาตกลงทุนเป็นล้าน ขายได้แปดแสนขาดทุนไปแล้วสองแสน อันนี้คือระบบทฤษฎีเก่าเรียกว่า เสรีนิยม หรือ ทุนนิยม แต่พระองค์ท่านบอก ไม่ใช่ความโลภเห็นราคาร้อยหนึ่ง ก็เฮกันพากันปลูก เหมือนอย่างพาราราคาขึ้นไปเป็นร้อย เฮกันพากันปลูกทั้งประเทศ สุดท้ายเหลือ ๓๐ บาทสุดท้ายก็เจ๊งในที่สุด เพราะเอาตลาดนำนั่นคือทฤษฎีเก่า แต่ท่านก็ไม่ได้ว่าไม่ดีนะ ใช้ตลาดนำดีก็ต้องยอมรับนะว่า มันเป็นทฤษฎีเก่าทฤษฎีเก่าดี แต่มีความเสี่ยงก็ต้องมาบริหารความเสี่ยง ราคาดีก็แน่นอนเมื่อราคาดี คนก็ต้องแย่งกันปลูกแย่งกันขาย สุดท้ายราคาก็ต้องตก

ทฤษฎีใหม่ของพระองค์ท่าน ไม่ได้คิดแบบนั้น ต้องคิดว่า พอกินก่อน เน้นที่พอเพียง พอกินหรือยัง พอใช้หรือยัง มีสภาพแวดล้อมพอหรือยัง มีบ้านพออยู่หรือยัง ทำบุญทำทาน พอหรือยัง ไม่ใช่มุ่งแต่จะขายเอาตลาดนำ ผลิตแล้วเหลือ มันก็ต้องเน้นเอามาทำบุญทำทาน เพราะทฤษฎีใหม่ของพระองค์เน้นที่คุณธรรม ท่านบอกว่ามันจะไปไม่รอดถ้าไม่มีคุณธรรม การแข่งขันเสรีทฤษฎีเก่า เขาไม่สนใจเรื่องคุณธรรม เขาสนใจแข่งกันว่าใครชนะก็รวยไป ใครแพ้กก็เจ๊งไปนี่คือเรื่องแรกเลย เรื่องที่ห้าคือปรัชญาเบื้องหลังมัน

สรุปแล้วถ้าจะรู้จักทฤษฎีใหม่ให้ลึกซึ้งเพียงพอ ให้สมกับที่ทรงได้คิดค้นมา ต้องรู้อย่างน้อยมา ๕ เรื่อง ๑. ปรัชญาเบื้องหลังทฤษฎีเก่าและใหม่คืออะไร ๒. กฎเกณฑ์ของทฤษฎีใหม่ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น มันมีกฎเกณฑ์อะไรบ้าง ๓. มันแปลงไปสู่การปฏิบัติได้อย่างไร มีขั้นตอนอย่างไรในการแปลงไปสู่การปฏิบัติ ๔. มันมีอะไรที่เป็นสิ่งใหม่ มันก็ต้องมีอะไรใหม่ ถ้ามันเหมือนเก่าจะไปเรียกทฤษฎีใหม่ได้อย่างไร มันก็ต้องมีอะไรใหม่ๆ เข้ามาซึ่งเรียกว่า นวัตกรรม อะไรที่ใหม่ๆ กิจกรรมใหม่ และสุดท้าย ข้อ ๕ วิธีบริหารจะต้องไม่ลงทุนมากเหมือนกับทฤษฎีเก่าๆ คือทำแบบคนจน ฉะนั้นเราต้องศึกษาให้รอบด้าน

ดังนั้น ทฤษฎีใหม่ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ นอกจากจะเป็นการบริหารจัดการพื้นที่จำนวนน้อยแล้ว สำคัญกว่านั้นคือ เป็น “แนวทางในการดำเนินชีวิต” เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นจุดเด่นที่สำคัญของทฤษฎีใหม่ นอกจากนี้แนวคิดในการดำเนินการ

ของเกษตรทฤษฎีใหม่ก็มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นลักษณะของการทำเกษตรแบบองค์รวม หรือการทำเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการกระจายความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศความไม่แน่นอนของราคาสินค้าตลาด และความไม่แน่นอนเรื่องโรคที่เกี่ยวกับพืช หลักการบริหารจัดการของเกษตรทฤษฎีใหม่แตกต่างจากเกษตรทฤษฎีเก่าอย่างชัดเจน

เนื่องจากเกษตรทฤษฎีเก่ามุ่งเน้นที่กำไรเป็นหลัก เน้นการทำให้มาก ซึ่งเสี่ยงต่อการขาดทุน และอาจก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการย้ายถิ่นฐาน ปัญหาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการแนวคิดที่ขาดการนำไปใช้อย่างรอบคอบ และมุ่งเน้นที่การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักไม่ได้สนใจผลกระทบที่จะตามมา ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจให้เห็นประเด็นความแตกต่างของแนวคิดทั้งทฤษฎีใหม่และเกษตรทฤษฎีเก่าให้ชัดเจนเพื่อเป็นการง่ายต่อการนำไปใช้ได้จริงโดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างในการจัดการด้านต่างๆ กับการทำเกษตรทฤษฎีเก่า^{๕๘} ซึ่งสามารถสรุปข้อเปรียบเทียบ ดังตารางที่ ๒.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ การจัดการเกษตรทฤษฎีเก่า และเกษตรทฤษฎีใหม่

การจัดการ	เกษตรทฤษฎีเก่า	เกษตรทฤษฎีใหม่
พื้นที่	เกษตรเชิงเดี่ยว ปลูกพืชชนิดเดียวเต็มพื้นที่	แบ่งพื้นที่ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐
ดิน	ทำนาแบบขั้นบันได ลดการชะล้างหน้าดินทำนาแบบขั้นบันไดลดการชะล้างหน้าดิน	ทำนาแบบขั้นบันไดลดการชะล้างหน้าดิน ปลูกแฝกยึดหน้าดินลดการพังทลาย ปลูกแฝกรอบโคนต้นไม้ช่วยกักเก็บน้ำใน
น้ำ	ระบบเขื่อนกักเก็บน้ำและปล่อยน้ำ ตามระบบชลประทาน	ขุดสระโดยการคำนวณปริมาณน้ำ ให้เพียงพอต่อการทำนา ทำสวนจัดหาแหล่งน้ำเสริมโดยการใช้ทฤษฎีอ่างใหญ่เติมอ่างเล็ก
อาหาร	ขายผลผลิตเพื่อนำเงินไปซื้ออาหาร	ปลูกข้าวพอกินในครัวเรือนปลูกผักสวนครัว พืชน้ำ ปลูกผลไม้เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ฟังตนเองได้ด้านอาหาร
ที่อยู่อาศัย	ขายผลผลิตเพื่อนำเงินไปสร้างบ้าน	ปลูกไม้เพื่อสร้างบ้าน ทำเฟอร์นิเจอร์และเครื่องเรือน
ข้าวของที่จำเป็น	ขาดสน เมื่อราคาสินค้าผลผลิตตก หรือได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติ	เพื่อ จับ จ่ายใช้สอยใน สิ่งที่ จำเป็นฟังตนเองได้ แม้มีภัยธรรมชาติ

^{๕๘}มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ, ความแตกต่างของเกษตรทฤษฎีใหม่และเกษตรทฤษฎีเก่า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://agrinateure.or.th/node/๑๖๐>, [๒ กันยายน ๒๕๖๖].

ยารักษาโรค	เจ็บป่วยจากเกษตรเชิงเดี่ยวการใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมี	พึ่งตนเองด้วยปุ๋ยชีวภาพลดการใช้เคมีใช้ธรรมชาติสู่ธรรมชาติภูมิปัญญาชาวบ้านสมุนไพรต้านโรค
------------	---	---

สรุป เกษตรทฤษฎีเก่าเป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ปลูกพืชชนิดเดียวเต็มพื้นที่ ทำนาแบบระบบเขื่อนกักเก็บน้ำและปล่อยน้ำตามระบบชลประทาน ผลผลิตการเกษตรที่ทำได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ทำให้ราคาตกต่ำสาเหตุจากการใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมี เกษตรทฤษฎีใหม่การแบ่งพื้นที่ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ ทำนาแบบขึ้นบันไดลดการชะล้างหน้าดิน ปลูกแฝกยึดหน้าดินลดการพังทลาย ปลูกแฝกรอบโคนต้นไม้ช่วยกักเก็บน้ำในชุดสะโดยการคำนวณปริมาณน้ำให้เพียงพอต่อการทำนา ทำสวนจัดหาแหล่งน้ำเสริมโดยการใช้ทฤษฎีอ่างใหญ่เติมอ่างเล็กปลูกข้าวพอกินในครัวเรือนปลูกผักสวนครัว พืชน้ำ ปลูกผลไม้ เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ พึ่งตนเองด้ด้านอาหาร ปลูกไม้เพื่อสร้างบ้าน ทำเฟอร์นิเจอร์และเครื่องเรือนเพื่อจับจ่ายใช้สอยในสิ่งที่จำเป็นพึ่งตนเองได้ ใช้ปุ๋ยชีวภาพให้ธรรมชาติกลับสู่ธรรมชาติ และยามเจ็บป่วยใช้สมุนไพรต้านโรคร้ายต่างๆ ได้

๒.๔.๔ ประโยชน์ของเกษตรทฤษฎีใหม่

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่ได้พระราชทานในโอกาสต่างๆ นั้น พอจะสรุปถึงประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ได้ ดังนี้

๑. เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปี ทฤษฎีใหม่นี้ ทำให้ประชาชนพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้^{๕๙} เพราะโดยปกติแล้วเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานนั้น จะประกอบอาชีพหรือปลูกพืชเพียงปีละครั้ง มีช่วงระยะเวลาการทำงานในแต่ละปีประมาณ ๓-๔ เดือน เท่านั้นเวลาที่เหลือก็เป็นการว่างงาน ตามฤดูกาล บางรายก็ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น แต่เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว ทำให้มีงานทำตลอดทั้งปี ไม่ต้องระเห่ร้อนไปหางานทำในต่างถิ่นเหมือนเมื่อก่อน นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ ช่วยแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่น ในยามว่างตามฤดูกาลในเขตชนบทได้เป็นอย่างดี^{๖๐}

๒. แก้ปัญหาสังคม เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ เกษตรกรไม่ต้องไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมหรือบริการตามเมืองหลวงหรือหัวเมืองใหญ่ๆ

^{๕๙}มูลนิธิชัยพัฒนา, **ทฤษฎีใหม่**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.chaipat.or.th/๒๐๑๐-๐๖-๐4-๐๖-๑๗-๒๙.html>, [๘ กรกฎาคม ๒๕๖๖].

^{๖๐}สุพรรณ เพ็ญบุญ, “การพัฒนาสื่อประสม เรื่อง เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ร.๙ ผ่านระบบเครือข่าย”, การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

ของประเทศ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาในด้านครอบครัวของเกษตรกรเอง ครอบครัวขาดความอบอุ่น เนื่องจากคนในวัยแรงงาน ต้องจากครอบครัวไปทำงานที่อื่น ทำให้คนชราและเด็กๆ อยู่บ้านตามลำพัง สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย เช่น เด็กๆ ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดามารดา ขาดความอบอุ่น หรือปัญหาเด็กติดยาเสพติด ปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัว สังคม และประเทศชาติโดยรวม เมื่อเกษตรกรเข้าร่วมทำเกษตรทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกรมีงานทำที่บ้านตนเอง มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ปัญหาต่างๆ เหล่านี้จะลดน้อยไป^{๖๑}

๓. ลดปัญหาขาดแคลนน้ำสำหรับทำเกษตรในหน้าแล้ง เป็นที่ทราบกันดีว่า พื้นที่การทำเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทย ร้อยละ ๗๐ อยู่นอกเขตชลประทาน ซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประเทศไทยมีระบบชลประทานทั้งประเทศประมาณ ร้อยละ ๒๑ ของพื้นที่ทำเกษตรเท่านั้น หากแบ่งตามรายภาค พบว่าภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้มีระบบชลประทาน ประมาณร้อยละ ๒๓ และ ๑๖ ตามลำดับ หลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ การขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง ทำให้เกษตรกรเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระ มาปลูกพืชผักต่าง ๆ ได้ แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ โดยไม่ต้องเปียกเปียกชลประทาน โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับว่าเป็นวิธีแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ภัยแล้งแก่เกษตรกรไทยได้ในระดับหนึ่ง^{๖๒}

๔. มีอาหารเพียงพอ ปลอดภัย เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีรายได้มากขึ้น เกษตรทฤษฎีใหม่ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนๆ ได้แก่ สวนแรก ร้อยละ ๓๐ สำหรับขุดสระน้ำ เลี้ยงปลาไว้บริโภคในครัวเรือนได้ สวนที่ ๒ ร้อยละ ๓๐ สำหรับปลูกข้าว เกษตรกรมีข้าวไว้บริโภคตลอดทั้งปี โดยไม่ต้องซื้อข้าวกิน สวนที่ ๓ ปลูกพืชหมุนเวียนต่างๆ เช่น พืชไร่ ผลไม้ พืชผักสวนครัว นอกจากนี้ บริเวณที่อยู่อาศัยยังใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด เป็นต้น เอาไว้บริโภคในครัวเรือนสลับเปลี่ยนหมุนเวียนในแต่ละวันได้ เกษตรทฤษฎีใหม่ ส่งเสริมให้เกษตรกรไม่ใช้สารเคมี ที่เป็นอันตรายต่อคนและสัตว์ มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากมูลวัว มูลไก่สำหรับการเพาะปลูกพืชผักสวนครัว ทั้งยังมีการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาจัดการเรื่องแมลงที่มารบกวนพืชผัก ทำให้เกษตรกรไม่ต้องเสี่ยงอันตรายจากสารพิษ ยาฆ่าแมลงการทำเกษตรอินทรีย์ คือกระบวนการทำการเกษตรปลอดสารเคมีทุกชนิด ทั้งการเลี้ยงสัตว์และ

^{๖๑}วัลลภ พรหมทอง, เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒ - ๑๕.

^{๖๒}สุนทร กุลวัฒน์วรพงศ์, ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง - ทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔.

การปลูกพืชผัก ผลไม้ต่างๆ จึงสัมพันธ์กับหลักของเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่มุ่งให้เกิดความปลอดภัยแก่ชีวิตคนและสัตว์ เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พื้นดินและน้ำปลอดภัยจากยาฆ่าหญ้า โดยใช้กระบวนการธรรมชาติบำบัดอิงอาศัยกันและกัน สร้างเสถียรภาพแห่งชีวิตที่ปลอดภัยแก่ตนเองและครอบครัวตลอดถึงชุมชนด้วย ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาลโดยมีน้ำดีตลอดปี ทฤษฎีใหม่นี้ก็สามารถสร้างรายได้ให้ร่ำรวยขึ้นได้ เพราะเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นระบบการจัดสรรพื้นที่ทำกิน โดยปลูกพืชหมุนเวียนหลายชนิดตลอดทั้งปีมีการทำปุ๋ยคอกขนาดเล็ก เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่ไข่ เป็นต้น เกษตรกรสามารถนำผลผลิตเหล่านี้มาจำหน่ายทำให้มีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี^{๖๓}

๕. พื้นตัวเร็วเมื่อเกิดอุทกภัย เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการทำให้เกษตรแบบผสมผสาน เป็นการกระจายความเสี่ยงทางการผลิต ไม่ใช่วิธีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ฉะนั้น เมื่อกรณีเกิดอุทกภัยขึ้นจะสามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็วยกตัวอย่างเช่น เมื่อน้ำท่วมข้าวท่วม แต่ก็ยังมีไม้ยืนต้น ไม้ผลหรือปลาที่เลี้ยงไว้ในกระชังหรือแม่แต่ไก่ไข่ที่อยู่ในเล้า ซึ่งออกแบบให้อยู่ในบริเวณที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้อาหารพืชฟื้นตัวได้เร็วแตกต่างจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกข้าวอย่างเดียว เมื่อน้ำท่วมนาข้าวก็เสียหายทั้งหมด ไม่มีอาหารหรือผลิตผลทางการเกษตรอย่างอื่นมาช่วยให้ฟื้นตัวได้เร็ว เกษตรทฤษฎีใหม่ จึงทำให้เกษตรกรช่วยตัวเองได้ดีในระดับหนึ่ง ไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือของทางราชการอย่างเดียว^{๖๔}

๖. ทำให้เกิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน เกษตรทฤษฎีใหม่อันเป็นศาสตร์ของพระราชา เป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อนำทฤษฎีนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งยึดหลักการส่งเสริมประเทศตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัด สามารถสร้างความมั่นใจได้ว่าประชาชนจะมีความสุข ลดปัญหาการว่างงาน และลดปัญหาขาดแคลนอาหารสำหรับบริโภค ปัญหาต่างๆ ของสังคมจะลดน้อยลงประเทศชาติมีความมั่นคงแข็งแรง ลดการพึ่งพาจากภายนอกหรือต่างประเทศ ดังนั้นการส่งเสริมการประกอบอาชีพการเกษตรทฤษฎีใหม่ของศาสตร์แห่งพระราชา จะเป็นการส่งเสริมประเทศชาติที่ยั่งยืนตลอดไป

สรุป ประโยชน์ของเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นทฤษฎีที่ทำให้เกษตรกรมีงานทำและมีรายได้ทุกวัน ทำให้ประชาชนพออยู่พอกินตลอดทั้งปี เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ การลดปัญหาเรื่องของภัยแล้งโดยการขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ทำการเกษตรและ

^{๖๓}รงค์ ประพันธ์พงศ์, เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๐) หน้า ๖๑.

^{๖๔}มูลนิธิชัยพัฒนา, ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/new-theory> [๘ กรกฎาคม ๒๕๖๖].

เลี้ยงสัตว์น้ำไว้เป็นอาหาร ปลอดภัยจากยาฆ่าหญ้า โดยใช้กระบวนการธรรมชาติบำบัดอิงอาศัยกัน และกัน เมื่อเกิดอุทกภัยน้ำท่วมนาข้าว แต่ก็ยังมีไม้ผลหรือปลาที่เลี้ยงไว้ ไข่ไก่ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เกษตรกรฟื้นตัวได้เร็ว หากได้นำทฤษฎีนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง สามารถสร้างความมั่นใจได้ว่าประชาชนจะมีความสุขตลอดไป

๒.๔.๕ ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรทฤษฎีใหม่

ในการดำเนินการเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการจะต้องศึกษาปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่อย่างรอบคอบและระมัดระวัง และจะต้องมีการศึกษาข้อมูลเป็นอย่างดี เพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับพื้นที่ทำเกษตรของตนเอง โดยปัญหาและอุปสรรค มีดังต่อไปนี้

๑. อ่างเก็บน้ำหรือสระ ที่มีน้ำเต็มและได้รับน้ำให้เต็มเพียงปีละหนึ่งครั้ง จะมีการระเหยวันละ ๑ เซนติเมตร โดยเฉลี่ย ในวันที่ไม่มีฝนตก หมายความว่า ในปีหนึ่ง ถ้านับว่าแห้ง ๓๐๐ วันระดับของสระจะลดลง ๓ เมตร (ในกรณีนี้ ๓/๔ ของ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร น้ำที่ใช้ได้จะเหลือ ๔,๗๕๐ ลูกบาศก์เมตร) จึงต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอ

๒. มีความจำเป็นที่จะมีแหล่งน้ำเพิ่มเติม สำหรับโครงการส่งเสริมพื้นที่วัดมงคลชัย ส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้สร้างอ่างจุ ๘๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร สำหรับเลี้ยง ๓,๐๐๐ ไร่

๓. ลำพังอ่างเก็บน้ำ ๘๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร จะเลี้ยงได้ ๘๐๐ ไร่ (โครงการส่งเสริมพื้นที่วัดมงคลชัยส่งเสริม มีพื้นที่ ๓,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็น ๒๐๐ แปลง) อ่างนี้จึงเลี้ยงได้ ๔ แปลง ลำพังสระในแปลงเลี้ยงได้ ๔.๗๕ ไร่ (๔.๗๕ + ๔ ไร่ = ๘.๗๕ ไร่) จึงเห็นได้ว่า ล่อแหลมมาก แต่ค่านึงว่า ๘.๗๕ ไร่นั้นจะทำเกษตรกรรมอย่างสมบูรณ์ได้ อีก ๖.๒๕ ไร่ จะต้องอาศัยน้ำฝน แต่ถ้าค่านึงว่า ในระยะที่ไม่มีความจำเป็นที่จะใช้น้ำหรือมีฝนตก น้ำฝนที่ตกมาจะเก็บไว้ได้ในอ่างและสระสำรองไว้สำหรับเมื่อต้องการอ่างและสระจะทำหน้าที่เฉลี่ยน้ำฝน (Regulator) จึงเข้าใจว่าในระบบนี้จะมีน้ำเพียงพอ

๔. ปัญหาใหญ่อีกข้อหนึ่ง คือ ราคาการลงทุนค่อนข้างสูงเกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก (ทางราชการทางมูลนิธิ และเอกชน) แต่ค่าดำเนินงานไม่สิ้นเปลืองสำหรับการเกษตรกร”^{๖๕}

^{๖๕} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.), **จอมปราชญ์แห่งการพัฒนา ทฤษฎีใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๒๓-๒๔.

วิวัฒน์ ศัลยกำธร^{๖๖} ได้กล่าวถึง ปัญหาหรืออุปสรรคใหญ่ของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ว่า ความรู้ความเข้าใจ ที่ผิดพลาด ความรู้ที่ขาดๆ วินๆ เปรียบเหมือนตาบอดคลำช้างทะเลาะกัน คนหนึ่ง ก็จับงาบ้าง คนหนึ่งจับวงบ่าบ้าง แล้วบอกว่าไม่เหมือนกัน พอจับขาข้างก็ทะเลาะกัน แล้วก็บอกว่าอันนี้ ของกูเนี่ยแหละข้าง มันก็ถูกทั้งหมด งาก็ใช่ วงก็ใช่ ขาก็ใช่ แล้วก็มาทะเลาะกัน มันไปจับคนละที่กัน เพราะตามันบอด ถ้าจะไม่ให้มันบอด ก็ต้องรู้จักข้างทั้งตัว เหมือนที่ท่านอธิบายไว้ว่า ทฤษฎีใหม่มันมี อยู่ ๕ ระดับ พอไปรู้ระดับเดียว มันก็ไปทะเลาะกันตายเลย งวงกับงา อันนี้ก็ขาข้าง กับสี่ข้างข้างดีกัน อยู่กันแหละ ก็ไม่ได้ลงมือทำซักที แล้วจะไปรู้ว่ามันเป็นข้างได้อย่างไร ถ้าทำแล้วจะรู้ว่า เออ ที่ทำที่ฉัน เข้าใจมา มันถูกอยู่ แต่ถูกชนิดเดียว ถ้าจะให้มันเป็นรูปเป็นร่างข้าง เพราะมันขาดขา ขาดตัว ขาดหางขาด งา ขาดตา ขาดปาก โอ้โฮ ต้องทำอีกเยอะเลย ทำแค่ข้างข้าง มันไม่เป็นข้าง เขาก็จะรู้ ถ้าลงมือทำถ้าเขา เอาแต่เถียงกัน พระองค์ถึงบอกว่า อย่าทะเลาะกัน อย่ามัวแต่พูดมาก ต้องมีความเพียร ทำไปเรื่อยๆ แล้วจะได้คำตอบว่า อ้อ ข้างมันเป็นอย่างนี้เอง

จากข้อความดังกล่าวมานั้น พบว่า การมีความรู้ความเข้าใจในหลักเกษตรทฤษฎีใหม่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง จะทำให้การดำเนินการผิดพลาด ก่อความเสียหาย และล้มเหลวในที่สุดได้

นอกจากนี้ นายนันทกร พุ่มกล่อม^{๖๗} ได้กล่าวถึงปัญหาหรืออุปสรรคสำคัญอื่น ๆ ของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ไว้อย่างน่าสนใจดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาหรืออุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งคือ เกษตรกรเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว เมื่อแก่ตัวไป ไม่มีใครมาช่วยสานต่อ เพราะลูกหลานต่างหนีเข้าเมือง ไม่อยากทำงานหนัก เพราะเกษตรทฤษฎีใหม่ต้องใช้แรงงาน คนหนุ่มสาวแห่งกลับเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานคร ทำให้ขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน เพราะทำงานในโรงงานสะดวกสบาย ไม่ต้องตากแดด ได้เจอเพื่อนฝูง ก็เลยไปไม่ได้

๒. ไม่สามารถที่จะปรับใช้กับทางภาคใต้ได้ เพราะทางใต้ไม่มีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำเหมือนภาคอีสาน และพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ได้ปลูกข้าว เน้นปลูกยางพารา ปาล์ม ไม้ผล เพราะราคาดีกว่าแต่ก็มีทำบ้าง

^{๖๖} มูลนิธิชัยพัฒนา, **ทฤษฎีใหม่**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dsdw๒๐๑๖.dsdw.go.th/doc_pr/ndc_๒๕๕๙-๒๕๖๐/PDF/wpa_๘๒๗๕/ [๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

^{๖๗} มูลนิธิชัยพัฒนา, **ทฤษฎีใหม่**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dsdw๒๐๑๖.dsdw.go.th/docpr/ndc_๒๕๕๙-๒๕๖๐/PDF/wpa_๘๒๗๕/ [๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].

๓. ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ สังคมเมือง เข้ามาเร็ว คนชอบความสะดวกสบาย

๔. เกษตรกรขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง เพราะคิดว่าการให้แบ่งที่ทำกินออกเป็น ๔ ส่วน ชุดสระ ๑ ส่วน แล้วจะเอาเงินที่ไหนไปชุดสระ คนเกิดความรู้สึกว่า พื้นที่ทำกินหายไป บางคนชุดสระหวังเพียงเอามาเลี้ยงปลา จริงแล้ว สามารถทำได้ตามหลักทฤษฎีใหม่ แต่จะต้องเป็นปลากินพืช เพราะถ้ามีอะไรเหลือ ก็โยนให้ปลากินได้ทันที จำพวก ปลานิล ปลาไน ปลาดุกเพี้ยน เป็นต้น พืชผักที่เหลือจากการขายก็เอามาเลี้ยงปลาได้ แต่คนไม่ได้คิด เพราะไม่ได้ให้ความรู้อย่างถูกต้อง

๕. หน่วยราชการไม่ได้เดินไปด้วยกัน กรมส่งเสริม กรมเกษตร กรมการข้าว ไปคนละทางกัน เก่งไปคนละด้าน ไม่ทำงานร่วมกัน

๖. ทุกวันนี้ การร่วมแรงลงแขกใช้ไม่ได้แล้ว เพราะเรามีรถเกี่ยวข้าว ประหยัด สะดวก รวดเร็ว ไม่ต้องเลี้ยงข้าว เลี้ยงน้ำ ไม่ต้องเสียเวลาเอาข้าวมาตาก นี่คือความเจริญที่เข้ามา ซึ่งเป็นอะไรที่ขัดกันอยู่ แล้วเราก็ต้องยอมรับ

๗. เกษตรกรในหลายเขตพื้นที่ ในจังหวัดปทุมธานี ส่วนใหญ่แล้ว เข้าที่จากนายทุนทำการเกษตร จึงไม่สามารถทำเกษตรทฤษฎีใหม่ของในหลวงได้

๘. บางคนขายที่ให้กับนายทุนทำโรงงาน อุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร จึงไม่มีที่ทำกิน

๙. ถ้าทำข้าวนาปรัง แล้วทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ล่มจมแน่ ไม่ใช่เกษตรกร ล่มจม แต่เป็นชาติล่มจม เพราะจะต้องสร้างเขื่อน ต้องใช้เงินมหาศาล แล้วเอาน้ำมาใช้ อันนี้ท่านรับสั่งไว้

สรุป ปัญหาหรืออุปสรรคของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ คือการขาดประสบการณ์หรือแหล่งความรู้ที่มีมาตรฐาน เกษตรกรบางรายยังขาดความรู้จากทฤษฎีใหม่ที่ใช้ได้ผลจริง คือไปได้ความรู้จากแหล่งต่างๆ อย่างละนิดอย่างละหน่อยแล้วเอามาทำ จึงเกิดการผิดพลาดจากความเป็นจริง และอีกอย่างสภาพพื้นที่ของแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน จึงเกิดการลองผิดลองถูกและทำให้ผลผลิตที่ออกมาไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นเกิดจากการได้ลองผิดลองถูก การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและนำการบูรณาการจากทฤษฎีเก่ามาผสมผสานกับทฤษฎีใหม่ ปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจึงทำให้ผลผลิตที่ออกมาสมบูรณ์

๒.๔.๖ ข้อควรระมัดระวังสำหรับเกษตรทฤษฎีใหม่

ในการดำเนินงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้มีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๘ ณ ศาลาดุสิดาลัย มีความตอนหนึ่ง ดังนี้

การทำทฤษฎีใหม่นี้มีใช้ของง่าย ๆ แล้วแต่ที่ แล้วแต่โอกาสและแล้วแต่งบประมาณ เพราะว่าเดี๋ยวนี้ประชาชนทราบถึงทฤษฎีใหม่นี้กว้างขวางและแต่ละคนก็อยากได้ ให้ทางราชการชุดสระแล้วช่วย แต่มันไม่ใช่สิ่งง่ายนัก บางแห่งชุดแล้วไม่มีน้ำ แม้จะมีฝนน้ำก็อยู่ไม่ได้เพราะว่ามันรั่ว หรือ บางทีก็เป็นทีที่รับน้ำไม่ได้ ทฤษฎีใหม่นี้จึงต้องมีพื้นที่ที่เหมาะสมด้วย ฉะนั้นการที่ปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่หรืออีกนัยหนึ่ง ปฏิบัติเพื่อหาน้ำให้แก่เกษตรกร เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ง่ายต้องช่วยกันทำ^{๖๘}

นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร ได้สรุปข้อพึงระมัดระวังในการดำเนินการตามแนวทางทฤษฎีใหม่ ดังนี้

๑. ทฤษฎีใหม่เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ซึ่งยังมีอัตราเสี่ยงอยู่ เพราะยังไม่มีผลที่ชัดเจน ฉะนั้น เกษตรกรควรขอรับคำปรึกษาแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วย

๒. ทฤษฎีใหม่ไม่ได้เป็นการแจกจ่ายที่ดิน แต่เป็นการดำเนินการในที่ดินของเกษตรกรเอง

๓. ก่อนจะขุดสระน้ำต้องพิจารณาลักษณะดินด้วยว่า สามารถเก็บกักน้ำได้หรือไม่

๔. การขุดสระน้ำ ควรที่จะรักษาผิวหน้าดินที่มีความอุดมสมบูรณ์เอาไว้ให้ได้มากที่สุด

๕. การขุดสระน้ำมีค่าใช้จ่ายสูง เกษตรกรอาจจะไม่สามารถแบกรับภาระในส่วนนี้ได้ ฉะนั้น มูลนิธิและหน่วยงานราชการต้องช่วยเหลือเกษตรกร

๖. ควรจะต้องมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถจัดทำระบบส่งน้ำเพื่อเชื่อมต่อมายังสระน้ำที่ขุดไว้ในแปลงเพื่อเป็นการสำรองเอาไว้ใช้ใน ช่วงฤดูแล้ง

๗. ควรเน้นกับเกษตรกรที่ทำนา ทำไร่เป็นหลักอยู่เดิม เกษตรกรที่อยู่ในเขตทำสวนไม้ยืนต้น และส่วนผลไม้อยู่แล้วไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนมาทำเกษตรทฤษฎีใหม่

๘. เจ้าหน้าที่จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องทฤษฎีใหม่อย่างถ่องแท้ สำหรับการเผยแพร่ นั้นจะต้องมีรูปแบบ วิธีการอยู่ในแนวทางเดียวกัน

นอกจากนี้ มูลนิธิบูรณชนบทแห่งประเทศไทย (๒๕๕๕) ยังได้กล่าวถึงข้อสำคัญที่ควรพิจารณา ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

^{๖๘} มูลนิธิชัยพัฒนา , ข้อสำคัญที่ควรพิจารณาทฤษฎีใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th > new-theory> [๘ กันยายน ๒๕๖๖].

๑. ขนาดของพื้นที่ไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่ตายตัว หากพื้นที่การถือครองของเกษตรกรมีน้อยหรือ มากกว่า ๑๕ ไร่ ก็สามารถนำ อัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ ไปปรับใช้ได้

๒. ควรปลูกพืชหลากหลายชนิด เช่น ข้าวเป็นพืชหลัก ไม้ผล ผัก พืชไร่และพืชสมุนไพรอีกทั้ง ยังมีการเลี้ยงปลาหรือสัตว์อื่นๆ ซึ่งเกษตรกรสามารถนำมาบริโภคได้ตลอดปีเป็นการลดค่าใช้จ่ายใน ส่วนของอาหารสำหรับครอบครัวและส่วนที่เหลือสามารถจำหน่ายเป็นรายได้แก่ครอบครัวอีกด้วย^{๖๙}

๓. ความร่วมมือร่วมใจของชุมชนจะเป็นกำลังสำคัญในการปฏิบัติตามหลักทฤษฎีใหม่ เช่นการลงแรงช่วยเหลือกันหรือที่เรียกว่า “ลงแขก” นอกจากจะทำให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชนแล้วยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานได้อีกด้วยจากข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้นจึงสามารถสรุปข้อควรทำและไม่ควรทำตามหลักการทฤษฎีใหม่^{๗๐} ดังตารางที่ ๒.๓

ตารางที่ ๒.๓ การจัดการตามหลักการทฤษฎีใหม่

ข้อควรทำ	ข้อไม่ควรทำ
๑. ปรับอัตราส่วนที่กำหนดไว้ให้เหมาะสมกับพื้นที่และสภาพแวดล้อม ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐	๑. อย่าคิดว่าถ้ามีพื้นที่เกษตรน้อยกว่าหรือมากกว่า ๑๕ ไร่ จะทำทฤษฎีใหม่ไม่ได้
๒. ต้องปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี	๒. ไม่ควรเสียดายที่ดินส่วนหนึ่งที่จะต้องนำมาขุดเป็นสระน้ำ และถ้ามีสระน้ำอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องขุดสระใหม่ เพียงแต่ปรับปรุงให้สามารถเก็บกักน้ำได้
๓. ควรศึกษาสภาพดินก่อนดำเนินการขุดสระ ว่าจะสามารถเก็บกักน้ำได้หรือไม่ โดยปรึกษากับเจ้าหน้าที่	๓. อย่าทำลายหน้าดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ในขณะที่ขุดสระน้ำ

^{๖๙} นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๔๙), หน้า ๓๑๒-๓๑๔.

^{๗๐} มูลนิธิชัยพัฒนา, ทฤษฎีใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/new-theory>, [๘ สิงหาคม ๒๕๖๖].

^{๗๑} วิวัฒน์ชัย อรรถากร, ยุทธศาสตร์ใหม่ของชาติกับเศรษฐกิจการเมืองภาคประชาชนในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ ๑๔ ตุลา, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๙.

๔. ควรนำหน้าดินจากการขุดสระน้ำไปถมไว้ในน้ำ บริเวณที่จะทำการเพาะปลูกมากบริเวณคันขอบสระน้ำ	๔. ไม่ควรปลูกพืชหรือไม้ยืนต้นที่ ต้องการ
๕. ควรปลูกผักสวนครัว พืชสมุนไพร บริเวณที่ว่างรอบ บ้าน เพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารในครัวเรือน	๕. ไม่ควรปลูกพืชชนิดเดียว
๖. ควรเลี้ยงสัตว์ที่เกื้อกูลต่อกันและ กัน เช่น ไก่เป็ด หรือหมู บริเวณขอบสระน้ำ หรือบริเวณบ้าน	๖. หากดำเนินการด้านเกษตรกรรมอื่น ได้ผลอยู่แล้ว ไม่ควรปรับเปลี่ยนมาทำ ทฤษฎีใหม่
๗. ควรเลี้ยงปลาในสระน้ำ เพื่อการบริโภคอาหาร โปรตีนแล้ว และยังสามารถขายเป็นรายได้เสริมของ ครอบครัวอีกด้วย	๗. หากสภาพภูมิประเทศไม่เหมาะสม ทำทฤษฎีใหม่ไม่ได้ ก็ต้องหาหนทางอื่น ที่เหมาะสมต่อไป
๘. ควรปลูกหญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายรอบคัน ขอบสระน้ำ	๘. อย่าทอดทิ้งและอย่าเกียจคร้านใน การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่
๙. ควรมีความสามัคคีในท้องถิ่น โดยช่วยกันทำแบบ "ลงแขก" จะทำให้ประสบผลสำเร็จ	
๑๐. ควรปรึกษาเจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมที่ดินกรม วิชาการเกษตร หรือเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	

สรุป สิ่งที่ควรระวังสำหรับเกษตรกรทฤษฎีใหม่นั้น หากมีพื้นที่เกษตรน้อยควรปรับอัตราส่วนที่ กำหนดไว้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ ควรปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี มีแหล่ง เก็บกักน้ำไว้ใช้ในการบำรุงหน้าดินเพื่อปลูกผักสวนครัว และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน หากสภาพภูมิ ประเทศไม่เหมาะสม ควรปรับพื้นที่ให้เหมาะสม ควรปรึกษาเจ้าหน้าที่วิชาการเกษตรที่เกี่ยวข้อง และ การสร้างความสามัคคีโดยการ "ลงแขก" จะทำให้ทฤษฎีใหม่ประสบผลสำเร็จ

๒.๔.๗ เกษตรกรตัวอย่างเกษตรกรทฤษฎีใหม่

เกษตรกรทฤษฎีใหม่หลักมีว่า แบ่งที่ดินเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าว อีกส่วน หนึ่งสำหรับปลูกพืชไร่ พืชสวน และก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำทฤษฎีใหม่นี้จะขยายขึ้นไปได้ อาจจะทำ ทั่วประเทศ แต่ต้องช้าๆ เพราะที่ต้องสิ้นเปลือง สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายไม่ใช่น้อยๆ แต่ว่าค่อยๆ ทำ และเมื่อ ทำแล้ว ก็นี่ถือว่าเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนมีกินแบบตามอัตภาพ คืออาจไม่รวยมาก แต่ ก็พอกิน ไม่อดอยาก

ทำทฤษฎีใหม่เพื่อที่จะให้ประชาชนมีโอกาสทำเกษตรกรรมให้พอกิน ถ้าน้ำมีพอดีในปีไหนก็สามารถที่จะประกอบการเกษตร หรือปลูกข้าว ที่เรียกว่านาปีได้ ถ้าต่อไปในหน้าแล้งน้ำมีน้อย ก็สามารถที่จะใช้น้ำที่กักไว้ในสระเก็บน้ำของแต่ละแปลงมาทำการเพาะปลูก แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ ไม่ต้องไปเบียดเบียนชลประทานระบบใหญ่ เพราะมีของตัวเองแต่ก็อาจจะปลูกผักหรือเลี้ยงปลาหรือทำอะไรอื่นๆ ก็ได้

ทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับป้องกันความขาดแคลน ในยามปกติ ก็จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้น ในยามที่มีอุทกภัย ก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็ว โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้อย่างดี ฉะนั้นจึงได้สนับสนุนให้มีการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่

การทำทฤษฎีใหม่ ต้องสามารถยืดหยุ่นได้ สามารถปรับสัดส่วนการใช้พื้นที่ให้มีความเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ เช่น พื้นที่ที่มีระบบชลประทานเข้าถึง แปลงทฤษฎีใหม่ก็ทำบ่อเก็บน้ำให้เล็กลงแล้วเพิ่มที่ปลูกไม้ผล พืชไร่ พืชผักแทน ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีระบบชลประทาน ก็ต้องทำบ่อเก็บน้ำให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพราะต้องรับน้ำฝนมาเก็บไว้ใช้ทำกินตลอดปี

ศาสตร์พระราชานี้ คือ ศาสตร์การจัดการและการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ทรงศึกษา คิดค้น และวิจัย แล้วพระราชทานให้กับปวงชนชาวไทย เพื่อใช้ในการจัดการลุ่มน้ำ ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ สู่ปลายน้ำ จากภูผาสู่มหานครนี้ เมื่อนำองค์ความรู้นี้มาปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการส่งเสริมอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตรทรงพระราชทานองค์ความรู้ผ่านพระราชดำรัส พระราชปราชญ์ และพระบรมราโชวาท ในหลากหลายวาระ ซึ่งโครงการฯ น้อมนำมาเป็นหลักการ และแนวทางในการปฏิบัติ อาทิ ดิน

ดินนั้นส่งเสริมขึ้นมาได้โดยไม่ยากนัก ดินจะเค็มจะเปรี้ยวจะจืดอะไรก็ตาม สามารถที่จะทำให้ดีขึ้นได้ภายในไม่กี่ปี โดยใช้เทคนิคแบบโบราณคือ ใช้ปุ๋ยหมักหรือใช้ตะกอนที่ลงมาตามลำห้วยมาส่งเสริมดินอันนี้เป็นวิธีที่ง่าย

เตรียมดิน การจัดเตรียมดินสำหรับเพาะปลูกตามพื้นที่ลาดชัน จะต้องเก็บรักษาผิวดินเดิมซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์สูงไว้ และต้องปลูกหญ้าหรือพืชอื่นยึดผิวดินไว้ไม่ให้ถูกฝนหรือกระแสน้ำชะล้างได้ เพราะหากผิวดินถูกชะล้างทำลายเสียแล้วก็จะทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล เนื่องจากดินจะจืดและเสื่อมคุณภาพ

บำรุงดิน เกษตรกรน่าจะหมุนเวียนปลูกพืชประเภทถั่วสลับกับการปลูกข้าวเพื่อบำรุงดินและการใช้ที่ดินสำหรับทำมาหาเลี้ยงชีพให้เป็นประโยชน์ตลอดปี

แฝก การปลูกหญ้าแฝก จะต้องปลูกให้ชิดติดกันเป็นแผงและวางแนวให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ เป็นต้นว่าพื้นที่สูงจะต้องปลูกตามแนวขวางของความลาดชันและร่องน้ำ บนพื้นที่ราบจะต้องปลูกรอบแปลงหรือปลูกตามร่องสลักการปลูกพืชไร่ ในพื้นที่เก็บกักน้ำจะต้องปลูกเป็นแนวเหนือแหล่งน้ำ หญ้าแฝกที่ปลูกโดยหลักวิธีนี้ จะช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดิน รักษาความชุ่มชื้นในหน้าดิน เก็บกักตะกอนดินและสารพิษต่างๆ ไม่ให้ไหลลงแหล่งน้ำ ซึ่งจะอำนวยผลเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การอนุรักษ์ดินและน้ำ ตลอดจนการฟื้นฟูดินและป่าไม้ให้สมบูรณ์ขึ้น

น้ำ หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริเวณและน้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้

ฝาย สำหรับต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บริเวณสองข้างลำห้วยนั้น จำเป็นต้องรักษาไว้ให้ดี เพราะจะช่วยเก็บรักษาความชื้นไว้ ส่วนตามร่องน้ำและบริเวณที่มีน้ำซับ ก็ควรสร้างฝายเล็กๆ กั้นน้ำไว้ในลักษณะฝายชุ่มชื้น แม้จะมีน้ำจำนวนน้อยก็ตาม สำหรับแหล่งน้ำที่มีปริมาณน้ำมาก จึงสร้างฝายเพื่อผันน้ำลงมาใช้ในพื้นที่เพราะปลูก โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่

อ่างน้ำนั้นพิจารณาพื้นที่สำหรับสร้างอ่างเก็บกักน้ำ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ เพื่อป้องกันปัญหาน้ำป่าไหลท่วมที่ลุ่มและแห้งหายไป โดยกักน้ำไว้ด้วยอ่างเก็บน้ำหรือฝายน้ำล้นตามลำห้วยเป็นระยะๆ ให้น้ำซึมลงในดินและไหลตามร่องน้ำใต้ดินมายังที่ต่ำ ซึ่งจะเป็นการยกระดับน้ำใต้ดินและเพิ่มความชุ่มชื้นแก่พื้นที่เพราะปลูก อีกทั้งตามอ่างน้ำต่างๆ ก็สามารถมีน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภคได้ตลอดปีอีกด้วย

แก้มลิง ลิงสมัยโน้นลิงโบราณเขาก็มีแก้มลิงแล้ว เขาเคี้ยวแล้วเอาเข้าไปเก็บไว้ในแก้ม น้ำท่วมลงมาถ้าไม่ทำโครงการแก้มลิง น้ำท่วมนี้จะเประอะไปหมดอย่างที่เประอะปีนี้ เประอะไปทั่วภาคกลางจะต้องทำแก้มลิงเพื่อที่จะเอาน้ำนี้ไปเก็บไว้ เวลาน้ำทะเลขึ้นไม่สามารถที่จะระบายออก เมื่อไม่สามารถระบายออก น้ำทะเลก็ขึ้นมาดันขึ้นตามแม่น้ำขึ้นไปเกือบถึงอยุธยา ทำให้น้ำลดลงไปไม่ได้ แล้วเวลาน้ำทะเลลง น้ำที่เอ่อขึ้นมานั้นก็ไม่สามารถที่จะกลับในแม่น้ำเจ้าพระยาก็อ่วมต่อไป จึงต้องมีแก้มลิงเราพยายามที่จะเอาน้ำออกเมื่อมีโอกาส

สระน้ำ พิจารณาน้ำทฤษฎีใหม่มาใช้งาน โดยให้ขุดสระน้ำเพิ่มเติมในพื้นที่ลุ่มต่ำในเขตโครงการและบริเวณใกล้เคียง เพื่อเป็นแหล่งเก็บกักน้ำในฤดูฝน สระเก็บน้ำดังกล่าวนี้ จะทำหน้าที่เป็นสระเก็บน้ำขนาดใหญ่ เพื่อส่งน้ำเพิ่มเติมให้แก่สระเก็บน้ำขนาดเล็กในไร่นาต่อไป

ป่า การที่จะมีต้นน้ำลำธารไปชั่วกาลนานนั้น สำคัญอยู่ที่การรักษาป่าและปลูกป่าบริเวณต้นน้ำ ซึ่งบนยอดเขา และเนินเขาสูงชัน ต้องมีการปลูกป่าโดยไม่ย่นต้นและปลูกไม้พุ่ม ซึ่งไม้พุ่มนั้นเกษตรกรสามารถตัดไปใช้ได้ แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ย่นต้นนั้นจะช่วยให้อากาศมี

ความชุ่มชื้น เป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนตกแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย ซึ่งถ้ารักษาสภาพป่าไว้ดีแล้ว ท้องถิ่นจะมีน้ำไว้ใช้ชูกาลนาน

ป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง การปลูกป่าถ้าจะให้เกษตรกรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธีปลูก ๓ อย่าง แต่มีประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยปลูกทรงรับชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกอุดช่วงไหล่ตามร่องห้วย โดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่าง ที่ ๔ ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ

ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ถ้าพูดถึงเรื่องปลูกป่านี้น่าจะยืดยามมากไม่มีสิ้นสุด แต่จะต้องอธิบายอย่างนี้ว่า ถ้าได้เลือกที่ที่เหมาะสม แล้วก็ทิ้งให้อยู่อย่างนั้น โคนไม้ไปรังแกป่า ต้นไม้ก็จะขึ้นเอง

ป่าเปียก ป่าเปียกอาจจะเรียกว่าภูเขาป่า ก็ได้ ในปัจจุบันฝนตกน้อย จึงจำเป็นต้องจัดสร้างระบบส่งน้ำด้วยวิธีสูบน้ำขึ้นไปพักในบ่อพักน้ำบนภูเขา แล้วทำระบบกระจายน้ำช่วยการปลูกป่ากึ่งถาวร คือประมาณ ๓-๔ ปี เมื่อไม้โตพอสมควรก็จะมี ความชุ่มชื้นและจะช่วยดูความชื้นจากธรรมชาติด้วย จากนั้นจึงย้ายระบบส่งน้ำดังกล่าวไปช่วยพื้นที่ใหม่ต่อไปอีก^{๗๑}

ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะทำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน ต้องไม่พูดมาก ต้องไม่ทะเลาะกัน ถ้าทำโดยเข้าใจกัน เชื่อว่าทุกคนจะมีความพอใจได้

เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวทางของศาสตร์แห่งพระราชา เป็นหนึ่งในโครงการพระราชดำริอันเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบการทำเกษตรที่มีเป้าหมายหลักในการช่วยเสริมสร้างความมีเสถียรภาพในการประกอบอาชีพการเกษตร ภายใต้หลักการบริหารจัดการที่ดินและน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการนำเอาความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่มาบูรณาการกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้การทำเกษตรที่มีคุณภาพ โดยให้เกษตรกรทำการปลูกพืชหมุนเวียนหรือปลูกพืชไว้ให้หลายหลากชนิดบนพื้นที่เดียวกันอย่างที่เราเรียกว่า “ไร่นาสผสมผสาน หรือไร่นาสวนผสม” ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่าย และมีอาหารไว้สำหรับบริโภคตลอดปี เพื่อเป็นการเฉลี่ยความเสี่ยงไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อตลาดหรือสภาพแวดล้อมเกิดความแปรปรวนหรือเกิดวิกฤติขึ้น เป็นกระบวนการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีการวางแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตลอดจนเน้นความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนส่งผลให้มี

^{๗๑} มุลินธิชัยพัฒนา, ทฤษฎีใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th> > new-theory [๘ สิงหาคม ๒๕๖๖].

ความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เมื่อเกษตรกรมีอาชีพที่มั่นคงจากการทำเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว จะช่วยแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่น การต้องเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น การต้องพลัดพรากจากครอบครัว นับว่าเป็นทฤษฎีที่มีความหลากหลายและได้ผลประจักษ์ในทุกองค์กร สำหรับเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงทดลองครั้งแรกที่ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี บริเวณใกล้วัดมงคลชัยส่งเสริม จนประสบความสำเร็จกลายเป็นต้นแบบแหล่งเรียนรู้ด้านการทำเกษตรแบบทฤษฎีใหม่แก่เกษตรกร โดยมีแนวทางการปฏิบัติพื้นฐานประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ การแบ่งพื้นที่ทำกินทั้งหมด ออกเป็น ๔ ส่วน ในอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ (นาข้าว : พืชสวนพืชไร่ : สระน้ำ : ที่อยู่อาศัย) เป็นรูปแบบการจัดส่วนพื้นที่สำหรับการผลิตขั้นต้น ขั้นตอนนี้เกษตรกรจะสามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยความพอดี มีความมั่นคงทางอาหารเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้เมื่อผลผลิตทางเกษตรมีมาก เกษตรกรสามารถแจกจ่ายไปยังผู้อื่น หรือจะจำหน่ายเป็นรายได้แก่ครอบครัวได้

ขั้นที่ ๒ ได้แก่การบริหารจัดการผลผลิตที่ได้มาโดยเกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มในรูปแบบของสหกรณ์ สำหรับทำการตลาดเพื่อมีอำนาจต่อราคาสินค้าของกลุ่ม เป็นการดำเนินธุรกิจในรูปแบบชุมชน ส่งผลให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกันสร้างเสริมความเข้มแข็งในชุมชน

ขั้นสุดท้ายคือการต่อยอดในภาคธุรกิจให้มีการเติบโตยิ่งขึ้นไป โดยอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุนสินค้าของเกษตรกร กระจายไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เกิดการกระตุ้นสินค้าภาคเกษตรของไทยให้ได้รับการยอมรับจากต่างประเทศ ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีความมั่นคงยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน

โดยสรุปแล้ว “ทฤษฎีใหม่” เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิต การทำการเกษตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานไว้ให้ดำเนินการโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวคิดในการส่งเสริมภาคการเกษตรอย่างเป็นขั้นเป็นตอนในพื้นที่ที่เหมาะสม ทฤษฎีใหม่ มีพื้นฐานความคิดจากการเกษตรผสมผสาน ผนวกกับการบริหารจัดการพื้นที่จำนวนน้อย การบริหารจัดการแหล่งน้ำ เพื่อให้เป็นการผลิตเพื่อยังชีพสำหรับเกษตรกร ให้เกษตรกรมีผลผลิตพอกินตลอดทั้งปี จนเมื่อผลผลิตเหลือแล้วจึงนำไปจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว นั่นจึงเป็นทฤษฎีใหม่ขั้นพื้นฐานเมื่อก้าวข้ามขั้นพื้นฐานสู่ขั้นก้าวหน้าแล้ว ทฤษฎีใหม่กล่าวถึงการรวมกลุ่มกันของเกษตรกร เพื่อส่งเสริมการผลิต สุวีสาทกิจชุมชน และเพื่อการดูแลกันด้วยความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปันตลอดจนให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการศึกษาโดยชุมชน การส่งเสริมสังคมและการอยู่ร่วมกันโดยมีศาสนาเป็นศูนย์กลาง ก่อนขยายผลสู่ก้าวต่อไปด้วยการเสาะแสวงหาแหล่งทุนเพื่อการส่งเสริมผลิตภัณฑ์และยกระดับคุณภาพชีวิตจะเห็นได้ว่า ทฤษฎีใหม่ ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการผลิต ขั้น

การรวมพลัง และขั้นก้าวหน้าเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว พบว่า ในแต่ละขั้นตอน มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในขั้นการผลิต เกษตรกรจะต้องมีความอดทน มีความขยัน แสวงหาความรู้ใหม่ๆ ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความพอดี ส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ฝึกตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นต้น ต่อมาขั้นรวมพลัง เกษตรกรจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน จึงจำเป็นจะต้องมีหลักธรรมที่ส่งเสริมวิธีการปฏิบัติตนให้อยู่ในชุมชนได้และสุดท้ายคือ ขั้นก้าวหน้า เกษตรกรจะต้องมีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้สามารถกระจายความร่วมมือ ร่วมใจ ซึ่งก่อให้เกิดความเข้มแข็งในภาคธุรกิจการทำเกษตรให้ดียิ่งขึ้นไป

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

โลกยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ มีความเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งเสริมสมัยใหม่ นอกจะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า แก่มนุษยชาติแล้วยังทำให้เกิดผลกระทบต่อมนุษย์และธรรมชาติมากมาย จนทำให้เกิดความเสียหาย และวิกฤตการณ์ของโลก ซึ่งเป็นการส่งเสริมที่ไม่ยั่งยืน จนต้องพยายามแสวงหาแนวทางการส่งเสริมที่ยั่งยืนในปัจจุบัน การส่งเสริมที่ยั่งยืน(Sustainable Development)จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่จะช่วยเยียวยาและแก้วิกฤตการณ์ของโลก

การส่งเสริมที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นเป็นการนำหลักพุทธธรรม อันเป็นระบบความรู้เรื่องธรรมชาติหมดทั้งสิ้น นับว่าเป็นหลักความรู้เรื่องชีวิตและโลกเป็นรากฐานของหลักประพฤติปฏิบัติ หรือจริยธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งชี้ทางแก้ปัญหาของมนุษย์ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพตามเป็นจริงของชีวิตและโลก ระบบความรู้นี้เริ่มต้นที่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันเป็นความรู้ในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงมิใช่การเก็งทาย^{๗๒} แต่เป็นเรื่องกฎเกณฑ์ที่มีอยู่จริงตามธรรมดา หรือธรรมชาตินั้นเอง การนำระบบความรู้เรื่องธรรมชาติตามเป็นจริงของพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ในเชิงปฏิบัติการณ์นั้น แตกต่างกับหลักการการส่งเสริมที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายไว้ว่า นอกจากการมีเศรษฐกิจเจริญได้ และธรรมชาตีก้อยคู่กันไปนั้น ต้องเริ่มมาจากการส่งเสริมคน และต้องส่งเสริมแบบองค์รวม ซึ่ง

^{๗๒}ศาสตราจารย์ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓,๕,๙.

เป็นการส่งเสริมทางพฤติกรรมจิตใจ และปัญญาให้ประสานเกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึงเป็นหนทางที่ทำให้การส่งเสริมถูกต้องและยั่งยืนนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน^{๗๓}

๒.๕.๑ แนวคิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน

การส่งเสริมที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงปาฐกถา ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านเจ้าคุณฯ ได้กล่าวถึง แนวความคิดในการส่งเสริมโลกให้ยั่งยืนกับวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาติ นั้น ไม่เพียงพอกับการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ซึ่งท่านเจ้าคุณฯ มีความเห็นว่า พระพุทธศาสนา บัญญัติแนวทางแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างแท้จริงลึกซึ้ง ตรงตามเหตุที่เกิดของปัญหา และสามารถทำให้เกิดการส่งเสริมที่ยั่งยืนได้ มั่นคงไปกว่านั้น เพราะเหตุว่า การที่มนุษย์ประนีประนอมกับธรรมชาติหมายถึง การส่งเสริมด้านพฤติกรรมของมนุษย์ด้านเดียว และยังเป็นไปอย่างที่มนุษย์ต้องฝืนใจไม่สุขจริง ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมแบบแยกส่วนและขณะที่ยังอยู่ในศตวรรษที่ ๒๐ มิได้แก้ไขปรับปรุงส่งเสริมความคิดจิตใจของตน เคยอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิอย่างไร และตราบดีที่มนุษย์ ในศตวรรษที่ ๒๑ ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลสชุดเดียวกันนั้นเหมือนเดิม^{๗๔} การส่งเสริมที่ยั่งยืนก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้กับโลกตราบนั้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มีหลักการเรื่องการส่งเสริมที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธ คือ การส่งเสริมมนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการส่งเสริมระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการส่งเสริมเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็นการส่งเสริมที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๗๕} โดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงส่งเสริมเป็นสำคัญ ดังนี้

ด้านพฤติกรรม เป็นช่องทางให้เกิดการส่งเสริมต่อเนื่องไปถึงการส่งเสริมด้านจิตใจและด้านปัญญาได้ดีด้วย ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้วินัย และวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสีงแวดล้อมอย่างเอาจริง ท่านฯให้ความสำคัญกับพฤติกรรมการหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อส่งเสริมมาก จึงควรทำให้คู่กับการได้ การเอาด้านจิตใจ ส่งเสริมจิตให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้น เสพบริโภคด้วยเท่าที่มีก็ได้ ไม่มีก็ได้ จนถึงขั้นมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ อย่างฉลาดและ

^{๗๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒.

^{๗๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๗๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๘.

มีจุดหมายที่นิรามิสสุข หมายถึงการมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพ มีคุณธรรมและมีความสุข เพียรพยายาม ขยัน อดทนเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมด้านปัญญา มีความรู้เข้าใจโลกและชีวิต ตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เสพบริโภครู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการส่งเสริม มนุษย์ และเป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะบรรลุจุดหมายการ ส่งเสริมที่ยั่งยืน^{๗๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เน้นหลักการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธ โดยยึดหลักบูรณาการ (Intergration) คือ หลักการของความสมดุล หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ด้วยการนำหน่วยย่อยแต่ละ หน่วยซึ่งมีความที่ยั่งยืนโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันมารวมกันทำให้เกิดความพอดีหรือสมดุล และองค์ รวมนั้นมีการดำเนินไปด้วยดี มีภาวะและคุณสมบัติในตัวเอง เช่น คนเป็นองค์รวมเกิดจากกายกับใจ นอกนั้นยังมีส่วนประกอบอื่น ๆ มากมายและส่วนประกอบอื่น ๆ ก็เข้ามาบูรณาการประสานกัน โดย แต่ละส่วนก็มีการส่งเสริมการในตัวเอง ธรรมชาติและสังคมก็มีสภาพในทำนองเดียวกันนี้ คือต่างเป็น องค์รวม^{๗๗}มนุษย์ที่บรรลุจุดหมายการส่งเสริมมนุษย์ทั้งระบบแล้วจะเป็นปัจจัยตัวกระทำนำระบบ สัมพันธ์ใหญ่ให้เข้าไปในทางที่ดีเกื้อกูล แก่การดำรงอยู่ที่ดีของมนุษย์ เป็นแกนกลางประสานบูรณา การกับระบบองค์รวมใหญ่เรียกว่า การส่งเสริมที่ยั่งยืน^{๗๘}

ส่งเสริมการของผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้ส่งเสริมแล้ว ๔ ด้าน อัน ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา โดย ๔ ด้าน^{๗๙}ต้องเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่ง กันและกัน เสริมซึ่งกันและกัน กระบวนการของการศึกษามุ่งอบรมและส่งเสริมคนทุกระดับ (เน้นคน เป็น ศูนย์กลางโดยประกอบด้วยการศึกษาแบบทั่วไป ที่จะได้จากภายนอก (ปรโตโฆสะ)^{๘๐}และ การศึกษาแบบไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ)^{๘๑} ทำให้มีทัศนคติถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)^{๘๒} และการส่งเสริมปัญญา (ปัญญาสิกขา)^{๘๓} ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิด

^{๗๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

^{๗๗}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”. หน้า ๑๕๑

^{๗๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๗.

^{๗๙}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙.

^{๘๐}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๘๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๘๒}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๘๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๕, อง.ทุกก. (ไทย) ๒๐/๘๒/ ๓๐๙.

เป็นองค์รวมหรือระบบบูรณาการทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน ในส่วนของแนวคิดพื้นฐานของการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง^{๘๔} คือ

๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์ แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่ส่งเสริมได้ ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการสำคัญนี้ คือ ไตรสิกขาจริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์ส่งเสริมแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

๔. ศักยภาพของการส่งเสริม คือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริมกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่ส่งเสริมแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

หลักการและแนวคิดการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ทำให้เกิดหลักการที่เป็นผลต่อการแก้ปัญหาการส่งเสริมที่ยั่งยืนได้^{๘๕}ดังนี้

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ มนุษย์สามารถส่งเสริมตนเองในระบบเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ให้ประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายประสานกลมกลืนกันได้ ทำให้มนุษย์มีศักยภาพอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น และศักยภาพนี้มีผลสัมพันธ์กับการส่งเสริมมนุษย์ ยิ่งมนุษย์ส่งเสริมมากขึ้นธรรมชาติแวดล้อมอยู่ดีมากขึ้น ได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายกลมกลืน

๒. ในแง่อิสรภาพ ความหมายของอิสรภาพในแนวคิดหลักการ พระพุทธศาสนาเมื่อมนุษย์ส่งเสริมตนแล้ว มนุษย์มีอิสรภาพจากภายในตนเกิดความโปร่งโล่งใจไม่ติดขัดคับข้องเป็นความสุขโดยไม่ต้องแสวงหาจากวัตถุภายนอก ไม่ขึ้นต่อหรือต้องพึ่งพาวัตถุสิ่งของบำเรอความสะดวกสบายภายนอก

^{๘๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

^{๘๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๖๓.

๓. ในแง่ความสุข มนุษย์ฝึกฝนส่งเสริมตนแล้วจะเข้าใจว่าระดับความสุขมีชั้นที่ละเอียดกว่าเดิมเช่นความสุขจากการได้การเอาจากวัตถุสิ่งของ บำเรอความสุขจากภายนอก ที่เรียกว่า อามิสสุข เมื่อส่งเสริมแล้ว ความสุขเกิดขึ้นในตนเองเรียกว่า นิรามิส แม้ว่าไม่พึ่งพาวัตถุ

สรุป พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านฯ ให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ของชาวเกษตรกรเพราะมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตมาก จึงได้มีการส่งเสริมจิตใจในการหาความสุข เพื่อจะได้มีความเท่าเทียมกันในด้านความสุข โดยให้มีคุณธรรมและมีความขยันหมั่นเพียร อดทนต่ออุปสรรคทุกอย่างทำให้มีชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ส่งเสริมแล้วก็สามารถมีอิสรภาพและเกิดความสุขที่เกิดขึ้นเองได้จริง

๒.๕.๒ ความเป็นมาของการส่งเสริมที่ยั่งยืน

การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่นำเสนอในบทนี้ มุ่งเน้นศึกษามุมมองแนวคิดหลักการส่งเสริมที่ยั่งยืนที่นำเสนอ โดยเฉพาะเจาะจงค้นคว้ามาจากหนังสือเรื่องการส่งเสริมที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นปาฐกถาที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดง ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๓๖ และท่านได้อนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่ได้ในเวลาต่อมา^{๘๖} จึงกล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระที่นำเสนอต่อไปนี้ทั้งหมดที่มีต่อเรื่องการส่งเสริมที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธนี้ มิได้ปรากฏว่าในคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาหมายถึง พระไตรปิฎกที่มีชื่อตรงกันว่า “การส่งเสริมที่ยั่งยืน” โดยเฉพาะเจาะจงก็ตาม แต่สาระสำคัญในคำสอนมีส่วนที่เป็นหลักการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยท่านได้ นำเสนอหลักการแนวคิดว่าการส่งเสริมที่ยั่งยืนมีสาเหตุมาจากการที่โลกประสบปัญหาการส่งเสริมมาเป็นเวลานาน คำว่า “การส่งเสริมที่ไม่ยั่งยืน”^{๘๗} ซึ่ง เกิดจากการส่งเสริมที่ผิดพลาดตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือ เป็นการส่งเสริมที่มุ่งคำนึงถึงผลเลิศของการส่งเสริมเศรษฐกิจ เพื่อความสุขสบายของมวลมนุษยย์ด้านวัตถุเป็นหลักสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณาประเด็นจุดกำเนิดแห่งปัญหาที่เกิดจากการส่งเสริมที่ผ่านมา^{๘๘}

^{๘๖}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๘๗}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านวิเคราะห์ว่าเกิดจากการที่บุคคลขาดจริยธรรมในการส่งเสริม เพราะมีเหตุมาจาก กิเลส ๓ อย่าง^{๘๘} คือ ตัญหา หรือความอยากได้ มานะหรือความต้องการมีอำนาจ และทิฐิ หรือความยึดมั่น ความคลั่งไคล้แนวคิดลัทธิศาสนา และอุดมการณ์ต่าง ๆ ท่านอธิบายโดยเน้นหลักการทางพระพุทธศาสนายอมรับความจริงทุกแง่ โดยเฉพาะเรื่องธรรมชาติมนุษย์มีกิเลส แต่สามารถแก้ไขได้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่สามารถฝึกส่งเสริมและแก้ไขปรับปรุงได้^{๘๙} และได้ผลดียอดเยี่ยม เปลี่ยนกิเลสให้เป็นคุณธรรมและปัญญาได้ในที่สุด ด้วยวิธีการฝึกอย่างถูกต้องครบ กระบวนการส่งเสริมแนวพุทธที่ท่านหมายถึง การศึกษาจริยธรรมที่แท้ทำให้มนุษย์ มีความสุขอิสรภาพในตน ก่อให้เกิดผลของการส่งเสริมที่ยั่งยืนได้

สรุป พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นคนต้นคิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน ท่านทรงได้นำหลักการและแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายมารวมกันจนเกิดการส่งเสริมที่ยั่งยืนขึ้น เพราะท่านทรงเห็นว่าเหล่าประชากรในพื้นที่ยังบางส่วนประสบภัยแล้งบ้าง น้ำท่วมบ้าง จึงเกิดแนวทางการส่งเสริมพื้นที่เหล่านั้นให้มีแหล่งทำมาหากินได้เหมือนภาคอื่น ๆ ที่เขาได้ทำอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างสมบูรณ์ โดยการให้เน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมต่อตนเองและคนอื่น เป็นต้น

๒.๕.๓ ความหมายของการส่งเสริมที่ยั่งยืน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๙๐} ได้ให้ความหมายคำว่า “ส่งเสริม” อธิบายว่า หมายถึง ทำให้เจริญ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมีการส่งเสริมแยกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่ง คือ การส่งเสริมคน เรียกว่า ภาวนา และอีกส่วนหนึ่งคือการส่งเสริมวัตถุ ส่งเสริมสภาพแวดล้อม เรียกว่า วัฒนา หรือ ส่งเสริม^{๙๑} หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยรวมแล้วชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธ หมายถึง กระบวนการส่งเสริมคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการส่งเสริมระบบการดำเนินชีวิต ของคน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาติให้

^{๘๘} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๖.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๖.

^{๙๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๙, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๙๑.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป และท่านได้แสดงทัศนะมีนัยสำคัญของการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า องค์ประกอบฝ่ายมนุษยมีความสำคัญยิ่ง การส่งเสริมที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการส่งเสริมคนเป็นแกนกลาง^{๙๒} จึงต้องมีการส่งเสริมมนุษย์ โดยถือเอาการส่งเสริมมนุษย์และเอามนุษย์ที่มีการส่งเสริมเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริม ซึ่งระบบการส่งเสริมมนุษย์ประกอบด้วย ๓ ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กัน ในกระบวนการส่งเสริม จึงต้องส่งเสริมเต็มทั้งคน และด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตน์จำนงหรือเป็นปัจจัยตัวกระทำในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วน คือ ในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนรวมในสังคม และในฐานะชีวิตที่เป็นสภาวะอันมีในธรรมชาติคือธรรมชาติส่วนหนึ่ง การแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติไปดีด้วยกันและดียิ่งขึ้น ด้วยกันอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

ดังนั้น การส่งเสริมที่ยั่งยืน จึงหมายถึง การส่งเสริมคน ครอบคลุมพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และให้คนที่ส่งเสริมเต็มระบบเป็นแกนกลาง หรือปัจจัยตัวกระทำนำการส่งเสริมคน และคนที่ส่งเสริมแล้วนั้นไป ประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการส่งเสริม คือ ทั้งมนุษย์สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี^{๙๓}

ทัศนะการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในนัยของความหมายต่อการแก้ปัญหาการส่งเสริมที่ผิดพลาดขององค์การสหประชาชาติที่ผ่านไปก่อนหน้านี้ นั้น หมายถึงการแก้ปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด^{๙๔}ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแสของอารยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการ แก้ปัญหา แล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนะที่มีต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น อารยธรรมตะวันตก เดิมมองว่ามนุษย์แยกต่างหากออกจากธรรมชาติ และมีอำนาจครอบงำเหนือธรรมชาติจึงเป็นตัวการก่อปัญหาให้แก่มนุษยชาติเมื่อจะแก้ปัญหาให้การส่งเสริมเป็นการส่งเสริมที่ยั่งยืน ก็ต้องเปลี่ยนรากฐานความคิดใหม่เพราะว่าปัญหาการส่งเสริม มิใช่มีเฉพาะ ด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ปรากฏทางด้านความคิดชีวิตทั้งกายใจ และสังคมด้วยรากฐานความคิด และปัจจัยต่าง ๆ ทางภูมิธรรมภูมิ

^{๙๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗๕.

^{๙๓}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://sukanrat.blogspot.com> > sustainable-development. [๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๖].

^{๙๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑๕.

ปัญญา ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและปรับปรุงแก้ไขส่งเสริมเพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ^๕อย่างแท้จริง

สรุป ความหมายของการส่งเสริมคือ การส่งเสริมสิ่งที่มีชีวิตให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนให้ทุกสิ่งอย่างมีความสมดุลกันระหว่างคนธรรมชาติและเทคโนโลยี หากทั้ง ๓ อย่างนี้มีความสัมพันธ์กันเชื่อว่าทุกอย่างจะมีการส่งเสริมที่ดีขึ้น เพราะว่าคนเรามีสติปัญญาสามารถทำให้ธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลกับการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอได้

๒.๕.๔ หลักการของการส่งเสริมที่ยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การแก้ปัญหาการส่งเสริม หมายถึง การแก้ปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานทางความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแสอารยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการแก้ปัญหาแล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนคติที่มีต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้นอารยธรรมตะวันตกเดิมมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และมีอำนาจครอบครองเหนือธรรมชาติจึงเป็นตัวการก่อปัญหาแก่มนุษยชาติ เมื่อจะแก้ปัญหาให้การส่งเสริมเป็นการส่งเสริมที่ยั่งยืนก็ต้องเปลี่ยนรากฐานทางความคิดใหม่ เพราะปัญหาการส่งเสริม มิใช่เฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ปรากฏทางด้านความคิด ชีวิต ทั้งกายใจ และสังคมด้วยรากฐานทางความคิด และปัจจัยต่างๆทางภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและการปรับปรุงแก้ไขส่งเสริมเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมมนุษย์อย่างแท้จริง ในส่วนของแนวความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านได้นำมากล่าวไว้ ๔ อย่างคือ

๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่ง ในระบบความสัมพันธ์แห่งปัจจัยของชาตินั้น

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

^๕วิชย ตันติวิทยาพิทักษ์, "สัมภาษณ์พิเศษ", สารคดี, ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม ๒๕๔๑): หน้า

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่ส่งเสริมได้ซึ่งเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการนี้ จริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์ส่งเสริมแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

๔. ศักยภาพของการส่งเสริม คือ การทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริมกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่ส่งเสริมแล้วจะประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

อนึ่ง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายถึงแนวความคิดเดิมของตะวันตกที่มองคนแยกออกจากธรรมชาติโดยสรุปแนวคิด ดังกล่าวไว้ดังนี้

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ การที่มนุษย์สามารถส่งเสริมเทคโนโลยีมาพิชิตและจัดการกับธรรมชาติได้

๒. ความหมายของอิสรภาพ คือ ความสามารถที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ ตามประสงค์จนอยู่เหนือธรรมชาติ

๓. ความสุข คือ การจัดการนำธรรมชาติมาปรุงแต่งเพื่อเป็นวัตถุอำนวยความสะดวกสบาย

๔. ภาวะของมนุษย์ จะมองคนแบบเดียวกันหมดว่าคนจะมีความสุขด้วยวัตถุจึงจะมีความสุข แม้การศึกษาที่กำหนดให้มีความสำคัญเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลก็เป็นความแตกต่างปลีกย่อยที่เน้นในแนวนอน เช่น ความถนัด แนวโน้ม ความสนใจ แต่ไม่ใส่ใจและไม่มี ความชัดเจน ในมองความแตกต่างใน แนวตั้ง คือ ความแตกต่างในระดับ แห่งการส่งเสริมของความเป็นมนุษย์

ยุทธศาสตร์ของแนวทางการส่งเสริมที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ยุทธศาสตร์ของแนวทางการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธ สรุปดังนี้

๑. มุ่งการส่งเสริมคนด้วยการศึกษา หรือแนวทางการศึกษา คือการส่งเสริม ที่ยั่งยืน

๒. เป็นการส่งเสริมที่ดำเนินไปอย่างกลางๆคือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๙๖} ไม่ดำเนินการไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง โดยส่งเสริมคนไปตามศักยภาพ เพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมให้ประกอบด้วย ศีลสมาธิ ปัญญา

^{๙๖}ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๒/๓๑-๓๒, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๙๒, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/ ๓๖๔/ ๔๒๑.

๓. เน้นการปรับปรุงคุณภาพของคน เพื่อเกื้อหนุนการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้เข้าใจตามความเป็นจริง

๔. กระบวนการส่งเสริมที่ยั่งยืน เน้นระบบการส่งเสริมคน โดยใช้กระบวนการศึกษาแบบไตรสิกขา เพื่อส่งเสริมพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทำให้ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลต่อมนุษย์ที่ประกอบด้วย นาม รูป ธรรมชาติ และสรรพสิ่งให้ดำเนินไปด้วยดี ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลเกื้อกูลแก่กันทำให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีร่วมกัน คนที่ส่งเสริมแล้วจะเป็นแกนกลางของระบบส่งเสริมต่อไป

สรุป หลักการของการส่งเสริมที่ยั่งยืน คือ การได้นำเอาแนวคิดของผู้มีประสบการณ์หรือผู้ที่เคยประสบปัญหาของการส่งเสริมมาเทียบเคียงกับหลักในพระพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนานั้นความสุขอย่างแท้จริงคือการทำให้อื่นมีความสุขด้วยคือความสามัคคีนั่นเอง ความสามัคคีเป็นบิให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในการส่งเสริมทุกสิ่งอย่าง หากทุกอาชีพได้นำหลักการของความสามัคคีไปใช้ในการทำงานหรือกิจการต่าง ๆ จะส่งผลให้องค์กรนั้นประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป

๒.๕.๕ ตัวชี้วัดการส่งเสริมที่ยั่งยืน

มาตรฐานชี้วัดการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า เกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่หลักการทางพระพุทธศาสนา ใช้วัดการส่งเสริม^{๙๗} ถึงการบรรลุผลสำเร็จนั้น คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่ส่งเสริมไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ระบบการส่งเสริมที่ถูกทางอันยั่งยืนจะไม่ก่อความเบียดเบียน คนที่ได้รับการส่งเสริมย่อมมีความสามารถมากยิ่งขึ้น ในการสร้างผลดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่เบียดเบียนก่อโทษแก่ผู้อื่น และทำให้โลกเบียดเบียนกันน้อยลง อันมาจากความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ด้านสังคม การส่งเสริมจิตใจ และการส่งเสริมปัญญา เมื่อพ้นการเบียดเบียนไปสู่การส่งเสริมที่ยั่งยืน เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งโลก^{๙๘}

^{๙๗}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๙๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องระบบความสัมพันธ์ในการชี้วัดการส่งเสริมที่ยั่งยืน จึงไม่มองแบบแยกส่วน แต่อยู่ในระบบความเคลื่อนไหว^{๙๙}ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัดอยู่ตรงนั้นซ้อนกันสองส่วน คือ

๑. ตัวชี้วัดของการส่งเสริมชีวิตมนุษย์และ ๒ ตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัดที่ ๑ การส่งเสริมชีวิตมนุษย์ ได้แก่ ภาวนา ๔ หรือการส่งเสริม (Development) ได้แก่

กายภาวนา (physical development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดีว่าด้วยการใช้อินทรีย์ของมนุษย์ในการรับรู้ เน้นตา หู (และลิ้น) เป็นสำคัญเพราะมีบทบาทในชีวิตมากใช้รับกระทบจากสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้อย่างมีสติมุ่งให้ได้รับความรู้ และคุณค่าที่ดีงาม ไม่ลุ่มหลงเห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงเอาแต่ความเพลิดเพลิน รู้จักเลือกเฟ้นในการเสพบริโภคใช้ทรัพยากรอย่างไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ติดในคุณค่าเทียม ใช้สอยด้วยปัญญาเพื่อใช้คุณค่าแท้ ใช้อย่างเป็นปัจจัยที่สร้างสรรค์ รู้จักใช้ชีวิตที่ดีมีความสุข อย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ^{๑๐๐}

ศีลภาวนา (moral development ; social development) คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ รู้จักสงเคราะห์เกื้อกูลเอาใจใส่ ทำให้เกิดไมตรี และความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในสังคมรู้จักใช้วินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีมีอาชีพสุจริต ไม่ใช่กายวาจา หรือ อาชีพในทางเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย

จิตภาวนา (emotional ; psychological development) คือ การทำจิตใจให้เจริญอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงามความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบานผ่อนคลายสงบสุข ว่าด้วยจิตใจที่มีคุณภาพ มีความเชื่อความรู้ตรงตามความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย มีความเชื่อมั่นในการทำควมดีมีพรหมวิหาร ๔ มีความเสียสละ จิตใจโอบอ้อมอารี และมีหิริโอตตปปะ จิตมีสมรรถภาพมีฉันทะ เพียรพยายาม มีสติไม่เสื่อมถลาไปทางเสื่อม มีสมาธิสงบ ตั้งมั่นมีพลังเหมาะสมแก่การทำงาน จิตมี สุขภาพดีมีความสุขรู้เท่าทันตามความเป็นจริงเป็นอิสระ มีท่าทีต่อความสุขด้วย การส่งเสริมที่ประณีต และสูงขึ้นจนได้รับความรู้สึกเป็นอิสระ

^{๙๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๑๐๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

ปัญญาภาวนา (cognitivedevelopment ; mental evelopment; intellectual development) คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญาเสริมความรู้ความคิด เข้าใจให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติต่อความรู้ที่ถูกต้องตั้งแต่ระดับรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รับรู้ด้วยการฟังจากการถ่ายทอดสื่อสาร และระดับหยั่งเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายด้วยท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย จนถึงปัญญาารู้แจ้งรู้อย่างถึงความจริง ความรู้เข้าใจถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ส่งผลให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ^{๑๐๑}เรียกว่า “สุขแห่งนิพพาน” องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ นี้จะทำงานสัมพันธ์กันอาศัยกันและส่งผลต่อกัน ไม่สามารถแยกขาดจากกัน และต้องมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อทุกองค์ประกอบ คือ ไม่ยึดติด แต่ตั้งมั่น และให้เป็นไปเพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ติงาม เพื่อการส่งเสริมสร้างสรรค์ตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม และ

ตัวชีวิตที่ ๒ การดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือความไม่เบียดเบียนโลก ทางพระเรียกสิ่งแวดล้อมว่าโลกมนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีทัศนคติที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ ด้วยความรักธรรมชาติที่ซาบซึ้งเพราะเห็นคุณค่าประสานสอดคล้องมีความสุขด้วย อยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องการเห็นธรรมชาติงดงามเจริญอยู่ดีจึงอยากดูแลรักษาไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง^{๑๐๒}

สรุปว่า มาตรฐานตัวการชีวิตการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เรื่องความสุข อิสระ เรื่องฉันทะ เรื่องการส่งเสริม ความต้องการเป็นฉันทะ เป้าหมายสูงสุดคือ ความสงบสุขของสังคมและธรรมชาติ ที่อุดมด้วยความยั่งยืน ถ้าองค์กรรวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์กรรวมโลกจะมีสันติสุขด้วย “สุขภาวะ” เป็นคุณลักษณะขององค์กรรวมของการดำเนินชีวิตที่ดี^{๑๐๓} ซึ่งสามารถจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนคือ ระบบส่งเสริมชีวิต หรือการส่งเสริมมนุษย์ด้วยระบบไตรสิกขา ซึ่งส่งเสริมองค์กรรวม ๓ ด้าน คือศีล สมาธิ ปัญญา พระคุณท่านฯ อธิบายว่า ตัวชีวิตหรือการตรวจสอบวัดผลในการส่งเสริมที่ยั่งยืน

๒.๕.๖ ประโยชน์ของการส่งเสริมที่ยั่งยืน

๑.การส่งเสริมที่ยั่งยืน แนวพุทธมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถอนรากถอนโคน พร้อมกับการส่งเสริมที่ต้นเหตุคือ วิธีการส่งเสริมมนุษย์เป็นแกนหลักให้เข้าถึงอิสรภายใน คือจิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลส เมื่อคนบรรลุถึงอิสรภายในก็จะมีท่าทีที่ติงาม เกื้อกูลประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและรวมทั้งเพื่อนมนุษย์ ซึ่งประสานความสุขจากอิสรภาพที่

^{๑๐๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

^{๑๐๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

^{๑๐๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

แท้จริงเช่นกัน^{๑๐๔} การส่งเสริมที่ถึงพร้อม ๓ ด้าน ด้านพฤติกรรม ฝึกให้คนมีการให้คู่กันกับการได้ส่งเสริมด้านจิตใจ ฝึกให้รักษาศักยภาพที่จะมีความสุขโดยไม่ขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพบริโภคมากเกินไปเพื่อพร้อมทุ่มเทในการส่งเสริมชีวิตทำสิ่งดีงาม และด้านปัญญา คือความไม่ประมาท มีสัมมาทิฐิ พ้นจากความยึดติดในสิ่งปรุ้งแต่ง อันไร้แก่นสารใช้พลังงานชีวิตสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแกโลก คนที่ส่งเสริมแนวพุทธ ถือว่าเป็นการส่งเสริมที่ยั่งยืนเต็มคนแล้วนั้น จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสาน เปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่คือ ธรรมชาติ สังคม และเทคโนโลยี ในระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องสืบไป

๒. ประโยชน์ด้านสุขภาวะองค์รวม แนวพุทธเมื่อองค์รวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์รวมโลกจะมีสันติสุข“สุขภาวะ”เป็นคุณลักษณะของการดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุน คือระบบการส่งเสริมชีวิต หรือการส่งเสริมมนุษย์ด้วยไตรสิกขา ซึ่งส่งเสริมองค์รวม ๓ แด่น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีการตรวจสอบวัดผลของสุขภาวะเป็นการก่อให้เกิดอารยธรรมที่ยั่งยืน^{๑๐๕}พร้อมกันด้วยโดยทำได้ด้วยวิธีการ ภาวนา ๔ คือ ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม การส่งเสริมจิตใจ การส่งเสริมปัญญาชีวิต ที่ได้รับการส่งเสริมที่ยั่งยืนแบบพุทธเป็นชีวิตแห่งความสุขที่แท้ มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า“สุขแห่งนิพพาน”

สรุป การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) หมายถึงกระบวนการส่งเสริมคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการส่งเสริมระบบการดำเนินชีวิต ของคนทั้งด้านพฤติกรรมจิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุข ร่วมกันระหว่างบุคคลสังคม และสภาพแวดล้อมอัน หมายถึง ธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป

การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปได้ดังนี้

๑. การส่งเสริม หมายถึง ภาวนา คือการส่งเสริมคนให้เต็มคนพร้อมด้วยศักยภาพและเป็น การส่งเสริมวัตถุ และส่งเสริมสภาพแวดล้อม พร้อมกันด้วยแนวคิดพื้นฐานเรื่องมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

^{๑๐๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

^{๑๐๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖.

๒. ที่มาของการส่งเสริมที่ยั่งยืน เหตุปัจจัย และองค์ประกอบต่าง ๆ อันได้แก่ ส่งเสริมมนุษย์ ส่งเสริมวัตถุ และสภาพแวดล้อม ที่ประกอบด้วยมนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ

๓. ที่มาของปัญหาการส่งเสริม ปัญหาเกิดจากกิเลสของมนุษย์อันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

๔. แนวทางการแก้ปัญหา ปรับท่าทีทัศนคติ และฝึกฝนระบบการส่งเสริมคนเต็มทั้งระบบ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประจำชาติที่ให้ความสนใจและเน้นการส่งเสริมคนอยู่แล้ว เน้นการส่งเสริมคน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้คนที่ส่งเสริมแล้วสามารถประสานปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม อันนำไปสู่การส่งเสริมที่เหมาะสม

๕. เครื่องมือในการส่งเสริม ใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคน ผ่านกลไกทางการศึกษาคือระบบการศึกษาเรียกว่า ระบบไตรสิกขา

๖. การส่งเสริมที่ยั่งยืนเป็นการส่งเสริมโดยการบูรณาการองค์ประกอบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันเพื่อการตอบสนองความต้องการในการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการส่งเสริมที่มีฐานของการส่งเสริมร่วมกันของทุกองค์ในระบบแห่งชีวิต-สังคม-ธรรมชาติ โดยไม่มีการแบ่งแยกการส่งเสริมเป็นภาค

๗. การส่งเสริมคน ต้องส่งเสริมระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ได้แก่ มีวินัยในการหาเลี้ยงชีพและการปฏิบัติตน ฯลฯ ด้านจิตใจอันได้แก่ การมีคุณธรรม ความรู้สึกแรงจูงใจ สภาพจิตใจ และความสุข และด้านปัญญา หรือปรีชาญาณ อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ เหตุผลการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

การส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) แสดงธรรมด้วยหลักพระพุทธศาสนามีแนวคิดพื้นฐานเรื่องมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่แยกจากกัน เพราะตัวมนุษย์เองเป็นธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และเน้นการส่งเสริมที่คน ที่เรียกว่า ภาวนา หมายถึงการส่งเสริม ทั้งด้านพฤติกรรม ความประพฤติ เป็นการส่งเสริมระดับศีลด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม เป็นการส่งเสริมระดับสมาธิ และด้านปัญญา รวมเรียกว่าไตรสิกขาทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันพุทธธรรมที่แนวทางหลักการส่งเสริมสิ่งแวดล้อม หรือ ธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงส่งเสริมมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แบบองค์รวมไม่แยกส่วนออกจากกันในการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ ต้องดำเนินไปด้วยกันกับชีวิตมนุษย์ในลักษณะประสานกลมกลืน มิได้เน้นเฉพาะการส่งเสริมมนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรม หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เพียงด้านใด ด้านหนึ่ง

สรุปได้ว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่กว้างขวางเกื้อกูล ลึกซึ้งกว่า แนวทางของ UN เพราะเหตุว่าการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธนั้นย่อมไม่มีโทษ ไม่มีภัย ผลกระทบข้างเคียงต่อสิ่งใดๆ แม้ระยะเริ่มต้นหรือระหว่างการส่งเสริม และตลอดจนสุดท้ายปลายทางมีแต่คุณค่าอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งมนุษย์ ธรรมชาติและโลกอย่างยิ่ง

๒.๖ หลักคุณธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นแหล่งที่มาของแนวทางในการส่งเสริมมนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับระบบคุณค่า และวิถีการปฏิบัติที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างเป็นระบบ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นความรู้ที่สำคัญยิ่งต่อการส่งเสริม ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการ ส่งเสริมการดำรงอยู่ และการดำเนินไปด้วยดี ทั้งชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ของมนุษย์ในขณะเดียวกันซึ่งทำให้เกิดผลดีต่อทั้งชีวิตและสิ่งแวดล้อม เพราะการเป็นอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติภายนอก และภายในตน จะตอบสนองต่อการแสวงหาทางเลือกในการส่งเสริมที่ยั่งยืน คือจะเป็นการส่งเสริมที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา แต่เป็นการส่งเสริมที่ยึดประโยชน์สุขของคนและสรรพสิ่งในโลกเป็นสำคัญ ซึ่งเมื่อแนวคิดเรื่องการส่งเสริมที่ยั่งยืน ได้กลายเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน คือเป็นหน้าที่ของแต่ละประเทศที่จะต้องเฝ้าดูแลสภาพแวดล้อมของตนเอง และกำหนดมาตรการเพื่อการแก้ไขไม่ให้เกิดการทำลายจนเลยจุดที่จะแก้ไขได้ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นปัจจุบัน และคนในอนาคตต่อไปนั้น การส่งเสริมที่ยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการส่งเสริมที่ยั่งยืน ได้แก่ หลักโภควิภาค ๔ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์, หลักมัชฌิมาปฏิปทา,หลักอิทธิบาท ๔ ,และหลักสังคหวัตถุ ๔, เป็นต้น

๒.๖.๑ หลักโภควิภาค ๔

หลักโภควิภาค ๔ กล่าวถึงหลักการบริหารจัดการทรัพย์ โดยให้แบ่งทรัพย์ที่หามาได้ออกเป็นส่วนๆ หรือกองๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการนำไปใช้ ในหลักของโภควิภาค ได้กล่าวถึงการใช้จ่ายทรัพย์ การเก็บรักษาทรัพย์ การนำทรัพย์ไปลงทุนเพื่อให้ทรัพย์งอกเงยขึ้นมาแนวคิดที่ปรากฏในหลักโภควิภาคนั้น สอดคล้องกับการวางแผนทางการเงินในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนทางการเงินส่วนบุคคล การวางแผนทางการเงินในระบบธุรกิจ ต่างก็มีความสอดคล้องกับหลักโภควิภาค ๔ ทั้งสิ้น คือมีการวางแผนในการใช้จ่าย การวางแผนในการเก็บออมและการวางแผนในการลงทุน สาเหตุที่ทำให้ปัจจุบันนี้การมีความรู้ในเรื่องการวางแผนทาง การเงินมีความสำคัญแก่คนในสังคมไทยมากกว่าสมัยก่อนก็เพราะว่า ปัจจุบันนี้คนเรามีอายุยืนยาวขึ้น การเตรียมเงินให้พร้อมและเพียงพอสำหรับใช้จ่ายตลอดชีวิตจึงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักโภควิภาค ๔ แนวคิดในการจัดการหรือการบริหารนั้น ในพระพุทธศาสนามีมาแล้วตั้งสมัยพุทธกาล เช่นเมื่อจำนวนภิกษุสงฆ์มากขึ้นที่อยู่ไม่เพียงพอ พระพุทธเจ้าตรัสให้มีการแต่งตั้งพระภิกษุในการทำหน้าที่ในการจัดการเสนาสนะ^{๑๐๖}นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังตรัสให้มีการแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อแต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่ในการทำการสงฆ์อื่นๆ เช่น ภิกษุผู้ดูแลเรือนค้ำผู้รับจีวร ผู้แจกจีวร ผู้แจกข้าวยาคุ ผู้แจกผลไม้ ผู้แจกผ้า ผู้แจกบาตร เป็นต้นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับการจัดการบริหารองค์กร นอกจากนี้ในหลักคำสอนของพระองค์นอกจากจะมีหลักคำสอนในส่วนที่เป็นโลกุตระแล้วยังมีส่วนที่เป็นโลกียะคือธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกเช่นความขยันหมั่นเพียร ความอดทน การแสวงหาทรัพย์การใช้จ่ายทรัพย์อีกด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้นสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในปัจจุบันนี้ที่กำลังตกอยู่ในยุคของบริโภคนิยม

ความเป็นมาของวิภควิภาค ๔ มนุษย์ในปัจจุบันนี้ไม่ได้มีความต้องการแค่ปัจจัย ๔ ในการดำเนินชีวิต ความต้องการ ของมนุษย์มีมากกว่าปัจจัย ๔ มนุษย์แต่ละคนจึงพยายามแสวงหา ไขว่คว้าหาเงินหรือทรัพย์เพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น การมีความรู้หรือทักษะในการบริหารจัดการทรัพย์หรือพูดในภาษาปัจจุบันว่าการบริหารเงินจึงมีความสำคัญ เพราะความสามารถในการบริหารเงินจะทำให้มีเงินใช้อย่างไม่ฝืดเคืองไม่ตกเป็นทาสของเงิน ในการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการดำเนินชีวิตเพื่อให้ชีวิตมีความสุขไม่ประสบกับปัญหาด้านการเงินนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในลึงคาลกสูตรน่าสนใจซึ่งมีรายละเอียดดังนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสลึงคาลกสูตรแก่ลึงคาลกคหบดีบุตรผู้กำลังไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ ตามคำสั่งของบิดาที่ได้สั่งไว้ก่อนที่จะเสียชีวิต ในลึงคาลกสูตรนี้ถือได้ว่าเป็นพระสูตรที่เป็นกล่าวถึงโครงสร้างหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดีเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรอาจารย์กับลูกศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนกับเพื่อน ซึ่งแต่ละคนมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสมถือเป็นพระสูตรที่สามารถนำมาประยุกต์กับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี พระพุทธเจ้าได้สอนให้ลึงคาลกมานพไหว้พระอย่างในอริยวินัยไหว้ คือ การเว้นจากบาปกรรม ๑๔ ประการ คือกรรมกิเลส ๔^{๑๐๗}เหตุ ๔^{๑๐๘}

ประการที่ให้ทำบาปกรรม และอบายมุข ๖ ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสองทำให้เกิดความยินดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสวรรค์ ในลึงคาลกสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสแจกแจงบาปกรรม ๑๔ ประการดังกล่าวมาอย่างละเอียดหลัก

^{๑๐๖}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๗/๑๓๕.

^{๑๐๗}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

^{๑๐๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๔๕/๒๐๑.

โภควิภาค ๔ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คิหิปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ เป็นหลักโภควิภาค ๔ ที่ผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์เมื่อนำไปใช้แล้วย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญ ไม่มี ความเสื่อมเช่นการเว้นขาดจากอบายมุข^{๑๐๙}ซึ่งเป็นปากทางแห่งความเสื่อมทั้งเสื่อมโภคทรัพย์ เสียชื่อเสียง ยากจนเพราะเกียจคร้านเหล่านี้เป็นต้น ลิงคาลกสูตรนี้จึงเป็น พระสูตรที่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ควรศึกษาทำความเข้าใจเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต

สรุป โภควิภาค ๔ คือการจำแนก หรือการเงินออกเป็นส่วน เพื่อสะดวกในการบริหารจัดการ หรือเพื่อสะดวกในการใช้สอย จากที่กล่าวมา เมื่อพูดถึงโภค ย่อมหมายถึงเงินด้วย บางครั้ง เรียกโภคทรัพย์ หรือโภคสมบัติ โภควิภาคปัจจุบันหมายถึง การบริหารการคลัง หรือการบริหาร การเงินเพื่อก้าวไปสู่อิสรภาพทางการเงิน ซึ่งการรู้จักวิธีจัดการทางการเงินหรือการบริหารทรัพย์สมบัติ ที่หามาได้อย่างยากลำบากด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมสามารถทำให้ชีวิตตนเองไม่ประสบความ ยากลำบากในการดำเนินชีวิต และสังคมต่อไปในอนาคต

ความหมายหลักโภควิภาค ๔ ในพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของโภควิภาค ๔ ไว้ กว้าง เมื่อนำทั้งสองศัพท์รวมกันเป็นโภควิภาค ก็คือการแบ่งทรัพย์ หรือการใช้สอยทรัพย์นั่นเอง ปัจจุบันนี้เรียกว่าการบริหารจัดการทรัพย์ จะเห็นได้ว่า คำว่าโภคหรือทรัพย์เพราะหมายถึงทั้งส่วนที่ เป็นของใช้สอยและส่วนที่เป็นของกินในชีวิตประจำวัน มีรายละเอียดดังนี้ คำว่า “โภควิภาค” ประกอบด้วยศัพท์ ๒ ศัพท์ คือ “โภค” กับ “วิภาค” การให้ความหมายตามรูปศัพท์ วิภาเคน ภูชิตพ โภติ โภคคํ สิ่งอันคนใช้สอยโดยส่วน (แบ่งกัน) เหตุอันนั้นสิ่งนั้น ชื่อว่า โภคคํ ๆ มาจาก ภูช ธาตุ ในความ บริโภค หรือใช้สอย ลง ฌยปัจฉยในกิริยา กิตก ซึ่งเป็นปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ วิการ อุ เป็น โอ ลบ ฌ เสีย เอ้าช กับ ย เป็น คคสำเร็จรูปเป็น โภคคํ แปลว่า การใช้สอย หรือการบริโภค

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ)^{๑๑๐}ได้ให้ความหมายของคำว่า “โภค” ว่า โภค ป. การใช้สอย, เครื่องใช้, สมบัติ, โภคและคำว่าวิภาค ว่า วิภาค ป. การจำแนก การแบ่ง^{๑๑๑}

พระธรรมกิตติวงศ์^{๑๑๒}ได้ให้ความหมายไว้ว่า โภคหมายถึง สมบัติ ทรัพย์สินโดยมีรูปการณ์ บุรณาการว่า ภูชชียเต ภูชชิตพโภติ ว่า โภค สิ่งอันคนใช้สอย หรือสิ่งที่ต้องใช้สอย เรียกว่า โภคใน

^{๑๐๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๒.

^{๑๑๐}พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พจนานุกรมบาลี-ไทยสำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๖.

^{๑๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๒.

^{๑๑๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด ศัพท์ วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๙๔.

หนังสือธาตุปทีปิกา ได้แสดงความหมายของ โภคไว้ว่า โภค ทรัพย์ สมบัติ ความกิน ความบริโภคน^{๑๑๓} โภค มีสองประเภท คือ อุโภค หมายถึงของใช้ เครื่องใช้สอยและ บริโภค หมายถึงของกินเมื่อนำทั้งสองศัพท์รวมกันเป็นโภควิภาค ก็คือการแบ่งทรัพย์ หรือการใช้สอยทรัพย์นั่นเอง ปัจจุบันนี้เรียกว่าการบริหารจัดการทรัพย์ จะเห็นได้ว่า คำว่าโภคหรือทรัพย์ในพระพุทธศาสนามีความหมายกว้าง เพราะหมายถึงทั้งส่วนที่เป็นของใช้สอยและส่วนที่เป็นของกินในชีวิตประจำวัน

พุทธทาสภิกขุ^{๑๑๔} ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า ทรัพย์ไว้ว่า หมายถึง เครื่องปลื้มใจ ใครมีทรัพย์คนนั้นก็ปลื้มใจ หรือว่าทรัพย์เป็นเครื่องทำความปลื้มใจให้แก่บุคคล พุดง่าย ๆ ก็คือ ความปลื้มใจ เป็นชื่อของสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์ทรัพย์ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ รูปียทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สินเงินทองที่เป็นวัตถุสิ่งของจับต้องได้ สัมผัสได้ จัดเป็นทรัพย์ภายนอก และ อริยทรัพย์ หมายถึงทรัพย์ภายใน ทรัพย์ที่ประเสริฐ คือคุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจ ในนิคคัมภสูตรขุททกนิกายขุททกปาฐะ ได้กล่าวถึงทรัพย์ว่ามี ๔ ชนิด^{๑๑๕} คือ (๑) ถาวรระ คือทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่นา ที่สวนและทอง (๒) ชังคมะ คือทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้เช่น ทาสชาย ทาสหญิง ช้าง ม้า โค กระบือ ไก่และสุกร เป็นต้น (๓) อังคสมะ คือทรัพย์ที่ติดตัว เช่น วิชาความรู้ ศิลปวิทยา เป็นต้น (๔) อนุกามิกะ คือทรัพย์ตามตัวทางคุณธรรมได้แก่ บุญกุศล ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น

ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาทรัพย์ที่เป็นรูปียทรัพย์โดยเน้นไปที่การจัดการหรือบริหารทรัพย์คือเงิน เมื่อผู้วิจัยกล่าวถึงการจัดการทรัพย์ที่ดี การบริหารจัดการทรัพย์ที่ดี หรือกล่าวว่าการบริหารเงินนั้น ผู้วิจัยกล่าวในความหมายเดียวกัน คือกล่าวหมายถึง “เงิน” นั่นเอง เงินนั้นเมื่อกกล่าวในความหมายทางเศรษฐศาสตร์หมายถึงอะไรก็ได้ที่สังคมยอมรับให้ใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน และมีมูลค่าค่อนข้างที่จะคงที่ หรือพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ เงิน คือข้อตกลงร่วมกันของสังคมที่จะใช้อะไรก็ได้เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ดังนั้นจึงปรากฏในประวัติศาสตร์ของการใช้เงินในรูปแบบต่างๆ เช่น หอย โลหะ ทองแดง ทองคำ และเงินเป็นต้นเงินถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการซึ่งหน้าที่หลักของเงินทางเศรษฐกิจมี ๔ ประการ คือ

๑) เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) คือต้องเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของคนในสังคมให้เป็นไปอย่างคล่องตัว

^{๑๑๓}หลวงเทพดรณานุกิษฏ์, พจนานุกรม บาลี-ไทย แผนธธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๗๑.

^{๑๑๔}พุทธทาสภิกขุ, สารนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วย วิธีประชาธิปไตยและหัวใจเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ตถาตา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๔.

^{๑๑๕}ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๖/๑๗-๒๐.

๒) เงินทำหน้าที่เป็นหน่วยวัดมูลค่า (Measure of Value or Unit of Value) คนส่วนใหญ่ในสังคมที่จะทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่อกัน ต้องมีการวัดมูลค่าของสินค้าและบริการต่างๆ โดยการเปรียบเทียบค่าของสินค้าและบริการออกมาในรูปของหน่วยเงินตราเพื่อความสะดวกในการแลกเปลี่ยน

๓) เงินทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการรักษามูลค่า (Store of Value) เนื่องจากในระบบเศรษฐกิจมีทรัพย์สินหลายชนิดให้เลือกเก็บเพื่อให้ผู้เก็บได้รับประโยชน์มากที่สุด การเปลี่ยนเป็นเงินก่อนก็จะทำให้มูลค่าที่เก็บรักษาไว้มีความมั่นคง

๔) เงินทำหน้าที่เป็นมาตรฐานในการชำระหนี้ภายหลัง (Standard of Deferred Payment) การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมีทั้งที่ชำระเป็นเงินสดและชำระในรูปแบบการให้เครดิตหรือการกู้ยืม ซึ่งทั้ง ๒ สิ่งนี้ถือเป็นการชำระในอนาคต ซึ่งปัจจัยที่นิยมกำหนดให้ใช้จ่ายหรือชำระหนี้คืนในอนาคตก็คือเงินนั่นเองเพื่อให้หลักการจัดสรรทรัพย์สินที่เรียกว่าโภควิภาคมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตสามารถนำไปบูรณาการในการดำเนินชีวิตได้

โภคอาทิยะ หรือ โภคาทิยะ ๕ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์ (uses of possessions; benefits one should get from wealth; reasons for earning and having wealth) อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑) เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยาและคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข (to make oneself, one's parents, children, wife, servants and workmen happy and live in comfort)

๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข (to share this happiness and comfort with one's friends)

๓) ใช้ป้องกันภัยอันตราย (to make oneself secure against all misfortunes)

๔) ทำพละ ๕ อย่าง (to make the fivefold offering)

ก. ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ (to relatives, by giving help to them)

ข. อติถิพละ ต้อนรับแขก (to guests, by receiving them)

ค. ปุพเพตพละ ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ (to the departed, by dedicating merit to them)

ง. ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น (to the king, i.e., to the government, by paying taxes and duties and so on)

จ. เทวดาพลี ถวายเทวดา คือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งทีเฝ้าบูชาตามความเชื่อถือ (to the deities, i.e., those beings who are worshipped according to one's faith)

๕) อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ (to support those monks and spiritual teachers who lead a pure and diligent life) เมื่อใช้โคกทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโคกจะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โคกนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถ้าโคกเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี.^{๑๑๖}

ในจุฬินิทเทศ ท่านอธิบายความหมายของ “เทวดา” ไว้ว่า ได้แก่สิ่งที่นับถือเป็นทักษิณีย์ของตนๆ (ये येसुं ทกขิณียยา, เตเตสुं เทวดา -- พวกไหนนับถือสิ่งใดเป็นทักษิณีย์ สิ่งนั้นก็เป็นเทวดาของพวกนั้น) และแสดงตัวอย่างไว้ตามความเชื่อถือของคนสมัยพุทธกาล ประมวลได้เป็น ๕ ประเภทคือ

๑) นักบวช นักพรต (ascetics) เช่น อาชีวกเป็นเทวดาของสาวกอาชีวก นิครนถ์ ชฎิล ปริพาชก ดาบส ก็เป็นเทวดาของสาวกนิครนถ์เป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ

๒) สัตว์เลี้ยง (domestic animals) เช่น ช้างเป็นเทวดาของพวกประพัตติพรตบุชชา ช้าง ม้า โค ไก่ กา เป็นต้น ก็เป็นเทวดาของพวกถือพรตบุชชาสัตว์นั้น ๆ ตามลำดับ

๓) ธรรมชาติ (physical forces and elements) เช่น ไฟเป็นเทวดาของพวกประพัตติพรตบุชชาไฟ แก้ว มณี ทิศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชาสิ่งนั้นๆ ตามลำดับ

๔) เทพชั้นต่ำ (lower gods) เช่น นาคเป็นเทวดาของพวกประพัตติพรตบุชชานาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชานาคเป็นต้นเหล่านั้นตามลำดับ (พระภูมิเจ้าที่ในข้อนี้)

๕) เทพชั้นสูง (high gods) เช่น พระพรหม เป็นเทวดาของพวกประพัตติพรตบุชชาพระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบุชชาพระอินทร์ เป็นต้น

^{๑๑๖}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

สำหรับชนที่ยังมีความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้ พระพุทธศาสนาสอนเปลี่ยนแปลงเพียงให้เล็ก เช่นสรวงสังเวหาชีวิตบุชายัญ หันมาบุชายัญชนิดใหม่ คือบริจาทานและบำเพ็ญกุศลกรรมต่างๆ อุทิศไปให้แทน คือมุ่งที่วิธีการอันจะให้สำเร็จประโยชน์ก่อน ส่วนการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือเป็น เรื่องของการแก้ไขทางสติปัญญา ซึ่งประณีตขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง โดยเฉพาะนักบวชในประเภทที่ ๑ แม้สาวกใดจะเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำให้อุปถัมภ์บำรุง นักบวชนั้นต่อไปตามเดิม^{๑๑๗}

สรุป โภควิภาคคือ ทรัพย์ที่เป็นทั้งทรัพย์สินเงินทองที่เป็นวัตถุสิ่งของจับต้องได้ และทรัพย์ ภายใน ทรัพย์ที่ประเสริฐ คือคุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจ บุญกุศล ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้นวิธีการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงตนเอง ครอบครัวให้มีความสุข วิธีการเก็บรักษาทรัพย์ ปัจจุบัน เรียกว่าการเก็บออมทรัพย์เพื่อไว้ใช้ในคราวจำเป็นและการนำทรัพย์ไปลงทุนเพื่อให้ทรัพย์งอกเงย ขึ้นมาในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

๒.๖.๒ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการส่งเสริมเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือ หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ แปลว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่ง ประโยชน์ในปัจจุบันหมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้อง ทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้อง รอถึงภายภาคหน้าผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่อง สรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทน ทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลต่างๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะได้มาซึ่ง ประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการ และแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) ความขยันหมั่นเพียร (๒) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด (๓) คบคนดีเป็นมิตร และ (๔) เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลัง ทรัพย์ที่หามาได้ จากความหมายของ ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่เป็นไป เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันและหลักธรรมอัน อำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น คือ

๑. อดุจจณสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความขานาญ รู้จักใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุปายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี อดุจจณสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ พระ

^{๑๑๗}ศุ.จุฬ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๕.

สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับ ทีฆชาณู ว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นภสิกรรม พานิชยกรรม โครักขกรรม เป็นช่างศร รับราชการหรือศิลปะ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงาน ที่จะต่อช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา อันเป็นอุปบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุกุณฐานสัมปทาอีกหลักธรรมหนึ่งที่เรียกได้ว่า อุกุณฐานสัมปทา คือ มรรคมีองค์ ๘ นี้ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ อัน ประเสริฐ^{๑๑๘} ได้แก่ สัมมาวาจา มะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย อารักขสัมปทา ที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ เมื่อครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้มี โภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครอง โภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^{๑๑๙}

๓. กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา กัลยาณมิตรตตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตรตตาดังความปรากฏในปฐมมิตตสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพองค์ ๗ ประการอะไรบ้าง คือ ๑.

^{๑๑๘}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓.

^{๑๑๙}อ.จ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ๒. ทำสิ่งที่ทำได้อย่าง ๓. อดทนถ้อยคำที่อดทนได้อย่าง ๔. เปิดเผยความลับแก่เพื่อน ๕. ปิดความลับของเพื่อน ๖. ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ ๗. เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น^{๑๒๐} ตั้งความที่ปรากฏในสังคาลงสูตร แห่งคัมภีร์ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค ว่า ด้วยโทษแห่งการคบมิตรชั่ว ดังนี้ คหบดี บุตร การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ ๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย ๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย ๓. เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย ๔. เขามีคนหลอกหลวงเป็นมิตรสหาย ๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย ๖. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ หลักความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเอง สมชีวิตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับที่ขชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโรคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับเปรียบเหมือนคนชั่งของหรือลูกลมมือของคนชั่งของยกตราชั่งขึ้นดูก็รู้ว่า ต่อดกลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้ ฉนั้นใด กุลบุตรก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโรคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่ากุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโรคทรัพย์ เหมือนคนกินผลมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโรคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๑๒๑}

ดังคำกล่าวที่ปรากฏในทีฆชาณูสูตร แห่งคัมภีร์อังคตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความมีดังนี้ พยัคฆปัชชะ โรคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ไม่มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ ๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง ๒) ไม่เป็นนักเลงสุรา ๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน ๔) ไม่เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงเปิดทางไหลเข้า ปิดทางไหลออกของสระน้ำนั้นและฝนก็ตกต่อตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้ สระน้ำใหญ่นั้นก็เพิ่มปริมาณขึ้น ไม่เหือด

^{๑๒๐}อง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๕๔/๕๖.ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๑๒๑}อง.อัฐก.(ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.อง.อัฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

แห่งไปเลยฉันใด โภคทรัพย์ก็เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนนักเลง^{๑๒๒} และหลักธรรมทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ยังสอดคล้องตรงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส ดังนี้

หลักธรรมข้ออุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความเพียร) ในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีความอดทนและความเพียร ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมข้ออารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีการประกอบอาชีพซื่อสัตย์สุจริต และความรอบคอบในการใช้ชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำรัส หลักธรรมข้อกัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี การมีเพื่อนที่ดีก็ทำให้มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี สอดคล้องตรงกันหลักธรรมข้อสมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) ในทิวฏฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการมีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีสำนึกในคุณธรรม และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ซึ่งเมื่อประชาชนประพฤติปฏิบัติก็จะเกิดการประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริตรอบคอบในการรักษาทรัพย์ใฝ่ดีมีกัลยาณมิตรทำให้ชีวิตความเป็นอยู่สมดุลงามเหมาะสม เรียบง่าย พอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ

๒.๖.๓ หลักมัชฌิมาปฏิปทา^{๑๒๓}

หลักพุทธธรรมที่ต้องใช้ในการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า มีลักษณะ เป็นทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๑๒๔} เป็นวิธีการปฏิบัติเฉพาะเจาะจงมิใช่สายกลางระหว่างความสุขโต้งของกามสุข ซึ่งเป็นความสุขจากการได้เสพบริโภคด้วยความอยากที่ไม่มีขีดจำกัดทันทัน ตั้งข้อสังเกตว่า ๑) การส่งเสริมที่ยั่งยืนแบบทางสายกลางนี้ต่างกับการประนีประนอม ตรงที่การประนีประนอมใช้กับมนุษย์ที่ยังไม่ส่งเสริมเป็นกตिकाเบื้องต้นของการยับยั้งในการสนองความต้องการของตนเอง แต่เมื่อส่งเสริมมนุษย์ให้เข้าใจเรื่องระดับความสุขที่ไม่ต้องการการสนองตอบจากวัตถุภายนอกได้แล้ว กฎหมายก็เป็นเพียงเครื่องหมายรู้ร่วมกันของสังคมเท่านั้น การส่งเสริมแบบนี้ต้องเกิดจากความเต็มใจ ไม่ฝืนหรือบังคับ ทางสายกลางคือการดำเนินชีวิตที่ดำรงหรือประเสริฐ ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรค คือ

^{๑๒๒} อ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

^{๑๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๗.

ทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับสนิทแห่งทุกข์ มรรคมีองค์ ๘^{๑๒๕} รวมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ซ่อนอยู่ในมรรค ๘ นี้ทั้งหมด กล่าวคือหลักมรรค ๘ หลักมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นพื้นฐานสำคัญที่มุ่งหมายจะใช้เป็นหลัก แห่งวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงทีเดียว กล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นระบบคิดที่จะต้องมีการมีจริยธรรมกำกับกล่าวคือความมุ่งหมายของกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นจะสมบูรณ์ไม่ได้เลย หากจริยธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนไม่สามารถปลูกเร้าขึ้นมาได้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ คือ ความซื่อสัตย์ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนแก่งแย่ง หากแต่เกื้อกูลและมีเมตตาต่อกัน ทั้งในส่วนชีวิตต่อชีวิต และชีวิตต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปอีกด้วย มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐมรรคมีองค์ ๘ แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ องค์แปดของมรรค มรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นอริยสัจจ์ ข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอตถกิลมถานุโยค ๑. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่กับกามสุข ๒. อตถกิลมถานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง ทางสายกลางที่แท้จริงมีหลักที่แน่นอน ความแน่นอนของทางสายกลาง นั้น อยู่ที่ความมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้น หรือการกระทำที่ตรงจุดพอเหมาะพอดีที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นแหละคือทางสายกลาง ทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทานี้ มีจุดหมายที่แน่นอนคือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุด พอเหมาะพอดี ให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายคือความดับทุกข์นี้ จึงเป็นทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา อนึ่ง โดยเหตุที่ทางสายกลางเป็นทางที่มีจุดหมายแน่ชัด หรือความเป็นทางสายกลางขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายที่จะเดินทางได้ คือเมื่อจะเดินทางก็ต้องรู้ว่าตนจะไปไหน

ด้วยเหตุนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญาและจึงเริ่มต้นด้วยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ดังมีความปรากฏใน พุทธศาสนสุตฺต แห่งคัมภีร์ อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความว่าบุคคลผู้พูดด้วยมโนตา มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ ๑. ไม่พูดเท็จ ๒. ไม่พูดส่อเสียด ๓. ไม่พูดหยาบคาย ๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๒๖}

^{๑๒๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๑๔, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๑๙.

^{๑๒๖}อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๗.

๒.๖.๔ หลักอิทธิบาท ๔

เป็นหลักธรรมที่มีความน่าสนใจในฐานะหลักธรรมพื้นฐานที่จะช่วย ส่งผลให้เกิดความสำเร็จได้ในทุกบริบทรวมไปถึงการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ด้วยทั้งนี้คำว่าอิทธิซึ่งหมายถึง ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้องการทำให้แจ้งความเข้าถึงสภาวะธรรมเหล่านั้น^{๑๒๗} และคำว่า บาท ซึ่งหมายถึง หนทางหรือหลักพื้นฐานเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ตั้งไว้ ฉะนั้น อิทธิบาท จึงหมายถึง คุณเครื่องให้ถึง ความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จของผลที่มุ่งหมาย อิทธิ มีอธิบายว่า ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง การทำให้แจ้ง ความเข้าถึงธรรมเหล่านั้น คำว่า อิทธิบาท มีอธิบายว่า เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น (ผู้ได้ธรรมที่มี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา) คำว่า เจริญอิทธิบาท มีอธิบายว่าภิกษุเสพอจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จ ๔ ประการ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อิทธิบาทแยกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่า ฐาน เจริญ ดังนี้ อิทธิบาทจึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๑๒๘}

พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายว่า อิทธิบาท ๔ ธรรมที่เป็นเหตุให้ ประสบความสำเร็จ มี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ มีความพอใจ มีใจรัก คือ พอใจที่จะทำสิ่ง นั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี แห่งกิจกรรมหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัล หรือผลกำไร วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่น ประกอบหมั่น กระทำสิ่งนั้น ด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย จิตตะ เอาใจฝึกฝืน คือ ตั้งจิตรับรู้ใน สิ่งที่ทำนั้นด้วยความคิดไม่ ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่น ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น แปลให้ง่าย ตามลำดับว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝืนใช้ปัญญาสอบสวน”^{๑๒๙}

โดยสรุปแล้ว หลักอิทธิบาท ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมในเรื่องของความสุข ความสำเร็จ และการมีอายุยืนยาวได้อย่างมีคุณภาพจึงเป็นหลักธรรม ที่น่าสนใจอย่างยิ่งในแง่มุมมองของ

^{๑๒๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๔๔๓/๓๔๗.

^{๑๒๘} พุทธทาสภิกขุ, **การงานที่เป็นสุข**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมมิก จำกัด , ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๒ .

การส่งเสริมชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในการ ดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ที่ครองเรือน หรือ บรรพชิตผู้บำเพ็ญพรต ล้วนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่อง อิทธิบาท ๔ นี้ มาขยาย ความ เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อีกมากมาย และที่สำคัญเป็น เหตุปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำพาชีวิตให้เข้าไปสู่เป้าหมายในการ ส่งเสริมชีวิต ที่ยั่งยืน ได้อย่างเป็น รูปธรรมในทุกมิติ

๒.๖.๕ สังคหัตถุ ๔

หลักธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการเกื้อกูลกันของครอบครัวหรือสังคม ซึ่งมีการอยู่ร่วมกันให้เกิดความสงบร่มเย็นและมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ คือ สังคหัตถุ ในรูปแบบของการสร้างวิถี ของสังคมสังเคราะห์โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ความหมายของสังคหัตถุ ๔ สังคหัตถุ แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คน รัก, หลักสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิมสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วน กระจายไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ ต้องการสังคหัตถุ มี ๔ ประการ คือ ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วย ปลุก ฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็น แก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา) ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบ คายก้าวร้าวพูดในสิ่งที่ เป็น ประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ) อัถถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิกกันไป) สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความ เสมอต้น เสมอปลายวางตัวดีต่อ กัน^{๑๓๐} (นิสัยเป็นกันเอง) พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมนี้ไว้ใน สังคหสูตร ว่าด้วยวัตถุเป็น ที่ตั้งของ การสังเคราะห์ โดยทรงตรัส ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ สังคหัตถุ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อัถถจริยา (การ ประพฤติประโยชน์)สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ ๔ ประการนี้แล ทาน เปยยวัชชะ อัถถ จริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้ แลช่วย อัมชูลอก เหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่

^{๑๓๐}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิตพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม, กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [https://th.wikipedia.org/wiki/๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๖](https://th.wikipedia.org/wiki/๒๕%20สิงหาคม%20๒๕๖๖)].

พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะ บัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหกรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึง ความเป็นใหญ่และเป็น ผู้นำสรรเสริญ”^{๑๓๑}

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุคือ คุณธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี ตามหลักความสงเคราะห์ อันประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการคือ ทาน การให้เป็นสิ่งของที่เกิดประโยชน์ แก่ผู้อื่น ปิยวาจา ใช้ถ้อยคำวาจาที่ไพเราะ พูดแต่เรื่องที่เป็นสาระเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อุตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ ด้วยความเต็มใจสมานัตตตา เป็นผู้ไม่ถือตัว เข้ากับคนได้ทุกระดับและเสมอต้นเสมอปลาย

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review) ในที่นี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจภาพรวมขององค์ความรู้การวิจัยว่าดำเนินไปในทิศทางใด เพื่อสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ไปเข้าช้อนงานที่นักวิชาการท่านอื่นๆ ได้ทำมาแล้ว และเพื่อชี้ให้เห็นช่องว่างทางวิชาการที่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ยังไม่ได้ศึกษาหรือศึกษาบ้างแล้วยังไม่ครอบคลุมมากพอ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายให้เกิดความเข้าใจว่า การดำเนินการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง และหลักคุณธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ของนักวิชาการได้เขียนไว้หลายท่าน ซึ่งพบว่ามีนักวิชาการได้ศึกษาเรื่องต่างๆ ตามหลักหรือแนวทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

ฤทธิไกร ไชยงาม^{๑๓๒} กล่าวถึง “ศาสตร์พระราชาสู่การส่งเสริมที่ยั่งยืน” ว่า ศาสตร์พระราชาคือภูมิปัญญาของพระราชาราช (king wisdom) รัชกาลที่ ๙ ที่พระองค์ทรงทดลองใช้ นำไปปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จแล้วจึงนำไปบอกแนะนำให้พสกนิกรของพระองค์นำไปใช้ นอกจากบอกแล้วยังตามไปดูว่าได้ผลหรือไม่อย่างไร เป็นกระบวนการทำงานเชิงวิจัยของพระองค์ ซึ่งเป็นไปตามพระประสงค์ที่พระองค์ได้ทรงตั้งปณิธานไว้เมื่อคราวเสด็จขึ้นครองราชย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ศาสตร์พระราชาก็เป็น

^{๑๓๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๑๓๒} ฤทธิไกร ไชยงาม, ศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs), สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๓๕.

โครงการที่ยังชีพให้ประชาชน ได้อยู่ดีกินดี ไม่ว่าจะเป็โครงการฝนหลวง ที่หล่นจากฟ้า กระทบภูเขา ผ่านท้องนา สุ่มหานที โครงการฝายชะลอความชุ่มชื้น โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ โครงการแก้มลิง โครงการใช้น้ำดีไล่น้ำเสีย โครงการกั้นห้วยส่งเสริม โครงการบำบัดน้ำเสียโดยจุลินทรีย์ เป็นต้น

อภิชัย พันธเสน^{๑๓๓} ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธธรรมไว้ว่า มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพราะการนำหลักธรรมมาบูรณาการของประชาชน คือ ๑. อัตตา ทิ อัตตโน นาโถ ๒. อปฺปมาทะ ๓. เมตตา กรุณาหลักการพึ่งตนเอง เป็นหลักการเน้นความสามารถพึ่งพาตนเองเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการเอาเปรียบจากอำนาจต่อรองไม่เท่าเทียมกัน หลักการไม่ประมาท พฤติกรรมไม่ละโมภ ไม่ประมาท นั่นคือ การดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจต้องละเว้นการเกิดความเสี่ยง และหลักการอหิงสา เป็นหลักการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปราศจากการข่มเหงเบียดเบียน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

พระมหามิตร ฐิตปถฺโญ (วันยาว)^{๑๓๔} ศึกษาเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” โดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนภาคสนามใช้วิธีการสัมภาษณ์ เกษตรกรผู้นำเกษตรทฤษฎีใหม่ ผลวิจัยพบว่า ความรู้จักพอประมาณได้เริ่มจากสมมติฐานภายใต้จิตสำนึกในตัวมนุษย์ และเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ตามหลักปฏิบัติที่คำนึงถึงศีลธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยใช้สติปัญญาควบคุมความอยากและกำหนดเป้าหมาย ของการดำเนินชีวิตไปสู่การมีคุณภาพและจิตวิญญาณที่อิสระ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นความพอเพียงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเริ่มจากการ จัดระบบโครงสร้างการผลิตที่ตอบสนองการบริโภคบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง ตามแนวทฤษฎีใหม่ คือขั้นตอนที่ ๑ พึ่งตนเองระดับครอบครัวด้วยการจัดสรรพื้นที่และแหล่งน้ำให้เหมาะสมกับการผลิต ขั้นตอนที่ ๒ การรวมกลุ่มระดับชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ ขั้นตอนที่ ๓ ธุรกิจชุมชน ขยาย โครงสร้างการผลิตและการค้าร่วมกับภาครัฐและเอกชนเพื่อนำไปสู่การส่งเสริมและส่งออก ส่วนที่เหมือนกันคือ มติทางจริยธรรมและสังคม ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกแห่งการพึ่งตนเอง ความสัมพันธ์ในชุมชน มีการรวมกลุ่ม การแบ่งปัน เหล่านี้บ่งบอก

^{๑๓๓} อภิชัย พันธเสน, พุทธธรรมกับสังคมบริโภคนิยม, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙.

^{๑๓๔} พระมหามิตร ฐิตปถฺโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖๓.

ถึงจริยธรรมที่สังคมต้องมี ต้องปฏิบัติร่วมกันคือ การเสียสละ และ ความสามัคคีกันเป็นคุณสมบัติของปัจเจกบุคคล ที่สามารถส่งเสริมศักยภาพ และยกระดับคุณธรรมตนเองได้

สายยุทธ์ รัตนวิสิทธิ์พันธ์^{๑๓๕} ศึกษาเรื่อง “หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษากรณีกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษา พบว่ากลุ่มเกษตรกรชาวบ้านหนองบัวดีหมี ได้นำหลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองไปบูรณาการ ให้เหมาะสมในแต่ละบุคคล โดยหลักพุทธธรรมในการได้แก่ หลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งทำให้มีความประสบความสำเร็จในการทำงาน, หลักทฤษฎีธัมมัตถะ ซึ่งทำให้บุคคลได้รับประโยชน์ในปัจจุบันหลักโภคอาทิยะซึ่งทำให้รู้จักการบริหารจัดการทรัพย์ อย่างมีประสิทธิภาพตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ และหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งทำให้การปฏิบัติตนดำเนินไปสู่เส้นทางสายกลางอย่างพอประมาณ นอกจากนี้ ยังพบว่า กลุ่มแห่งนี้ ได้นำหลักแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๙ ไปปรับบูรณาการในการดำเนินชีวิตและ ประกอบอาชีพของตนเอง โดยมีผลของการประยุกต์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ (๑) การออมทรัพย์ในครัวเรือนของตน (๒) การทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน (๓) การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร (๔) การทำเครื่องจักสาน (๕) การปลูกไม้ไม่เลี้ยง (๖) การเพาะเห็ดฟางและเห็ดชนิดอื่น ๆ (๗) การเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อส่งขาย

สรุปผลการศึกษาแล้ว พบว่า กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านกลุ่มนี้ สามารถดำเนินการต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี เนื่องจากอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐานในด้านการคิด และลงมือปฏิบัติตาม ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง จึงปรากฏผลงานออกมาสู่สังคมอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยความพากเพียรเป็นเวลาหลายปีอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อให้มีวิถีชีวิตเป็นไปตามแนวทางพุทธศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยความสามารถของตน ในสภาวะทางเศรษฐกิจที่แปรปรวน อย่างเช่นปัจจุบันนี้

พระครูสมุห์บัญชา วฑฒโน (คันทรง)^{๑๓๖} ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการดำเนินงานและการเรียนรู้ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการและการเรียนรู้ตามโครงการ

^{๑๓๕}สายยุทธ์ รัตนวิสิทธิ์พันธ์, “หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาเกษตรกรชาวบ้าน บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๓.

^{๑๓๖}พระครูสมุห์บัญชา วฑฒโน (คันทรง), “รูปแบบการดำเนินงานและการเรียนรู้ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๙-๑๕๘.

อันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรี ๒) เพื่อส่งเสริมการดำเนินการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีและ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการดำเนินงานและการเรียนรู้ตามโครงการพระราชดำริของประชาชนในเขตพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญพระสงฆ์นายอำเภอปราชญ์ชาวบ้านและประชาชนในอำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีจำนวน ๔๐๗ รูป/คนเครื่องมือการวิจัยได้แก่แบบสอบถามและแบบการสัมภาษณ์โดยมีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๙ คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ค่าร้อยละค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานผู้วิจัยใช้การสังเคราะห์แบบอุปนัยวิธีการในเชิงเนื้อหาและประมวลผลข้อมูลนำเสนอการวิเคราะห์ผลในรูปแบบเชิงพรรณนาผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการดำเนินการและการเรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีมีองค์ประกอบประกอบด้วย ๔ ด้านผลผลิตด้านสภาพแวดล้อมด้านกระบวนการและด้านข้อมูลนำเข้าเมื่อเรียงตามรายชื่อในแต่ละด้านพบว่าทุกด้าน ๒. การส่งเสริมรูปแบบการดำเนินการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีพบว่าการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามมีความสอดคล้องกับผลการประเมินคุณภาพของผู้ทรงคุณวุฒิมีความเหมาะสมมีความเป็นไปได้และเป็นประโยชน์ในสังคมไทย ๓. รูปแบบการดำเนินการและการเรียนรู้ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดสระบุรีพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาซึ่งถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการส่งเสริมและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐนักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียรมีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

วิชา ภาวจินดา^{๑๓๗}ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการจัดทำตัวชี้วัดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองและชุมชนชนบทโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผลการวิจัยพบว่า ๑. ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองมากที่สุดได้แก่ปัญหาการใช้สารเคมีปัญหาขยะมูลฝอยชุมชนชนบทมีปัญหาเรื่องการใช้สารเคมีและปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ทั้งนี้การพิจารณาว่าชุมชนใดเป็นชุมชนเมืองและชุมชนชนบทนั้นพิจารณาจากการเป็นชุมชนภาคเกษตรกรรมหรือไม่อยู่ภายในเขตหรือนอกเขตเทศบาลมีปัญหามลพิษหรือปัญหาทรัพยากรธรรมชาติชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยมีปัจจัยนำเข้าเช่นนโยบายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมงบประมาณภาคีเครือข่ายการได้รับข้อมูลข่าวสารปัจจัยด้านกระบวนการชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีการจัดการทรัพยากรดินทรัพยากรน้ำการจัดการมลพิษเช่นขยะและน้ำเสียสำหรับปัจจัยด้านผลผลิตเช่นการเกิดเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการสิ่งแวดล้อมและเกิดแหล่งเรียนรู้ ๒. สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองและชุมชนชนบทโดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีในชุมชนภาคีเครือข่ายการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการบริหารจัดการชุมชนขั้นตอนและกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนทั้งนี้ผลผลิตและผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมได้แก่ปัญหาสิ่งแวดล้อมลดลงคุณภาพสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ขึ้นเกิดนโยบายหรือแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมเกิดแหล่งเรียนรู้ประชาชนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประชาชนมีจิตสำนึกที่ดีด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมมีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างพอเพียงและช่วยสร้างอาชีพเสริมให้คนในชุมชนการเป็นตัวอย่างสำหรับชุมชนอื่นชุมชนมีความสามัคคีและลดการพึ่งพาทภายนอก ๓. ตัวชี้วัดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองและชุมชนชนบท (๑) ปัจจัยนำเข้าซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๐.๘๔ ได้แก่ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติปัญหามลพิษในชุมชนภาคีเครือข่ายความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารภายในชุมชน (๒) ปัจจัยด้านกระบวนการซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๐.๙๔ ได้แก่การบริหารจัดการการป้องกันและการจัดการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติการคัดเลือกเทคโนโลยีในการจัดการสิ่งแวดล้อม (๓) ปัจจัยด้านผลผลิตซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๐.๙๗ ได้แก่คุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนดีขึ้นปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนลดลงเกิดนโยบายและแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนมีแหล่งเรียนรู้และ (๔) ปัจจัยด้านผลกระทบซึ่งมีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๐.๘๘ ได้แก่ชุมชนมีความเข้มแข็งสามัคคีลดการพึ่งพาทเทคโนโลยีจากภายนอกคนในชุมชนใช้ทรัพยากรอย่าง

^{๑๓๗}วิชา ภาวจินดา, “การจัดทำตัวชี้วัดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองและชุมชนชนบทโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, รายงานการวิจัย, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

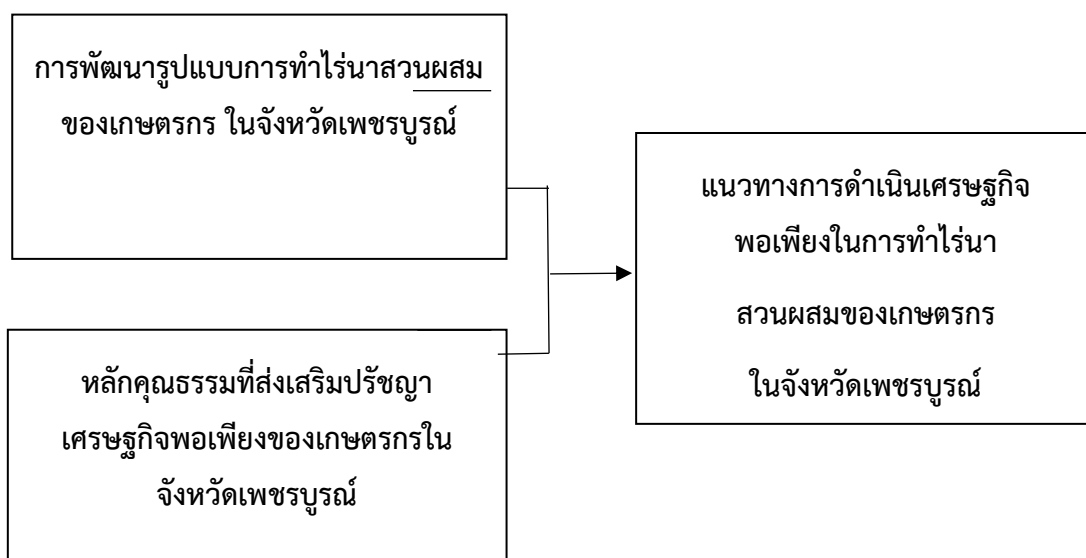
พอเพียงมีอาชีพให้กับคนในชุมชนประชาชนมีจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมเป็นตัวช่วยให้กับชุมชนอื่นมีการขยายผลไปยังชุมชนอื่นและเกิดภาคีเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

มณู มุกข์ประดิษฐ์^{๑๓๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิด“ทฤษฎีใหม่”อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของพสกนิกรชาวไทยทุกระดับตั้งแต่บุคคลชุมชนสังคมและประเทศชาตินั้นมีรากฐานมาจากพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการเดินสายกลางในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธธรรมนั่นเองนอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริยังสอดคล้องและมีพื้นฐานมาจากองค์ธรรมในพระพุทธศาสนาเกือบทุกประการเช่นหลักในเรื่องของความสันโดษความพอเพียงความสมถะความไม่โลภไม่เบียดเบียนความมีเมตตาเกื้อกูลที่ชีวิตพึ่งมีต่อชีวิตต่อชุมชนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนการมีสัมมาอาชีพะเป็นต้นผลการวิจัยพบว่าการส่งเสริมประเทศในช่วง ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา นั้นชี้ให้เห็นชัดถึงผลการส่งเสริมที่ไม่สมดุลทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้เกิดปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากนี้ความอ่อนแอของสังคมไทยภายใต้กระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมยังก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมจริยธรรมและค่านิยมในวิถีชีวิตที่ดึงามของคนไทยอย่างรุนแรงอีกด้วยขณะเดียวกันกับที่โครงการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า ๓,๐๐๐ โครงการที่มุ่งเน้นความพออยู่พอกินพอเพียงและคุณภาพชีวิตของประชากรที่ได้น้อมนำเอาหลักพระพุทธธรรมมาเป็นแนวทางการส่งเสริมของพระองค์โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้ก่อให้เกิดคุณูปการแก่ประชาชนและประเทศชาติเป็นอันมากอนันต์จนกระทั่งภาครัฐได้น้อมนำเอาไปเป็นปรัชญานำในแผนส่งเสริมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมของประเทศไทยการส่งเสริมประเทศตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งมีรากฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นจะทำให้สังคมและประเทศชาติดำเนินไปได้อย่างมั่นคงยั่งยืนมีภูมิคุ้มกันมีดุลยภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

^{๑๓๔}มณู มุกข์ประดิษฐ์, “วิเคราะห์ปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยใช้แนวคิดเรื่องรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ มาเป็นกรอบและเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังแสดงในแผนภาพที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์” ผู้วิจัย ได้ดำเนินการตามลำดับหัวข้อประกอบด้วยวิธีดำเนินการวิจัย รูปแบบการวิจัย กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์” ซึ่งเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ รูป/คน และสนทนากลุ่มเฉพาะย่อย (Focus Group Discussion) จำนวน ๙ รูป/คน โดยศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์การออกแบบ รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อให้รูปแบบและสอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่องนี้ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีรายละเอียดของวิธีดำเนินการศึกษา ที่จะนำเสนอตามแผนภาพดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอน	วิธีการวิจัย	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลการวิจัย
ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษารูปแบบการ พัฒนาไร่นาสวนผสม ของเกษตรกรจังหวัด เพชรบูรณ์	เลือกหมู่บ้านที่ใช้ เศรษฐกิจพอเพียงและ หลักคุณธรรม ๒ หมู่บ้าน	นำข้อมูลมา เปรียบเทียบกัน วิเคราะห์ SWOT	ให้เห็นความแตกต่าง แนวคิดของเกษตรกรทั้ง ๒ หมู่บ้าน
ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษหลักคุณธรรม เกี่ยวกับปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงใน	การสัมภาษณ์ เกษตรกรทั้งหลัก เศรษฐกิจพอเพียง และหลักคุณธรรม	นำข้อมูลมา เปรียบเทียบกัน วิเคราะห์ SWOT	ได้เห็นประโยชน์และ คุณค่าของหลัก เศรษฐกิจพอเพียง

การทำไร่นาสวนผสม ของเกษตรกร ใน จังหวัดเพชรบูรณ์			และหลักคุณธรรม ที่ เกษตรกรนำมาใช้
ขั้นตอนที่ ๓ นำเสนอแนวทางการ ดำเนินเศรษฐกิจ พอเพียงในการทำไร่ นาสวนผสมของ เกษตรกร ในจังหวัด เพชรบูรณ์	วิเคราะห์ความคิดเห็น เสนอแนวทางวิธีการ ขั้นตอนของดำเนิน เศรษฐกิจพอเพียงใน การทำไร่นาสวนผสม ของเกษตรกร	รวบรวมบทเรียนของ เกษตรกรแล้วนำมา ถอดบทเรียน และ ดำเนินการเพื่อได้ รูปแบบใหม่	ได้แนวทางการดำเนิน เศรษฐกิจพอเพียงใน การทำไร่นาสวนผสม ของเกษตรกร ที่มี คุณภาพมากขึ้น

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนนี้ได้มีกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างข้อคำถามสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ผู้วิจัยได้ทำการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริม สนับสนุน ข้อโต้แย้งต่างๆ และให้ความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ รวมทั้งการให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้งหรือเห็นสมควรเพิ่มเติมความรู้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ด้านการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็นกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้ ๓ กลุ่ม โดยมีรายละเอียดและจำนวนดังนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษารูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ๑) มีประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกรในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน ๒ หมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาหลักคุณธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร มีผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ (Interview) ได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกรในจังหวัดเพชรบูรณ์

จำนวน ๒ หมู่บ้าน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อส่งเสริมหลักคุณธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร

ขั้นตอนที่ ๓ เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ มีผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ พระสังฆาธิการและเกษตรกรในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน ๒ หมู่บ้าน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ตารางที่ ๓.๒ กลุ่มที่ ๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

ลำดับ	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	นายถวิล ยวงเงิน	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๒	นายดาวอุทัย ใจพรม	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๒ ตำบลบ้านโสกอำเภอหล่มสัก
๓	นายวิศรุต ตระกูลแดง	เกษตรกรหมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๔	นายวิชาญ วิจารณ์	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๕	นางรุ่งนภา หงส์ลอยลม	เกษตรกรหมู่ที่ ๕ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๖	นายสมชาย เคนยา	เกษตรกรหมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๗	นางสมร ละดาดก	เกษตรกรหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๘	ว่าที่ รต.วสันต์ สท้านหล้า	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๕ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๙	ว่าที่ รต.วิทยา ตาระอุประ	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๕ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๐	นายสนั่น โกหนองแขง	เกษตรกรหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๑	นายประกอบ คงสมบูรณ์	เกษตรกรหมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๒	นายธนากร แสงเพชร	เกษตรกรหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๓	นางสาวบุญช่วย หงส์บุญมี	เกษตรกรหมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๑๔	นายประดิษฐ์ อารมณดี	เกษตรกรหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก

กลุ่มที่ ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์

ด้านพระสงฆ์ในพื้นที่อำเภอหล่มสัก

๑๕	พระครูพัชรปัญญาวุฒิ	เจ้าคณะตำบลบ้านโสก เจ้าอาวาสวัดศรีชะเกตุ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๖	พระอธิการจำลอง ธมมรฤทธิโต	เจ้าอาวาสวัดโสมนัส ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๑๗	พระครูโพธิพัชรบวร	เจ้าคณะตำบลบ้านหวาย ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก

๑๘	พระอธิการลีราช ธีรวโร	เจ้าอาวาสวัดโคกเจริญ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
กลุ่มที่ ๓ ผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจพอเพียง		
๑๙	นายสมใจ ชื่นชม	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๒๐	นางสาวสุธาสิณี สกุลโสตาพันธ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก
๒๑	นางนิภาพร เพชรดี	เกษตรกรหมู่ที่ ๙ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก
๒๒	นายผดุง หมวดสันเทียะ	หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านหวาย อำเภอหล่มสัก

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) โดยมีขั้นตอนลักษณะและการตรวจสอบเครื่องมือดังนี้

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑) ศึกษาหลักการและทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์” จากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เคยมีผู้ดำเนินการวิจัยไว้

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษา

๔) สร้างเครื่องมือแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ตามระเบียบวิธีวิจัยให้มีเนื้อหาสาระครอบคลุมกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๕) ดำเนินการตรวจสอบปรับปรุงเครื่องมือให้สมบูรณ์ แล้วนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบและขอคำแนะนำเพิ่มเติม

๖) ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงเรียบร้อยแล้วเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่าน (ตามรายชื่อในภาคผนวก ก) เพื่อพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา ความเที่ยงตรงทางด้านโครงสร้าง ซึ่งตรวจสอบโดยอาศัยดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญ ความเที่ยงตรงตามเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง และความถูกต้องสมบูรณ์ของเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๗) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ที่ปรึกษา

๘) จัดพิมพ์เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ และนำไปสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

๙) สร้างเครื่องมือแบบสนทนา จากผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ปัญหาและข้อเสนอแนะจึงนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบ ขอคำแนะนำเพิ่มเติมและนำไปเก็บข้อมูลการวิจัยต่อไป

๑๐) กำหนดประเด็นแบบสนทนาดูเฉพาะย่อย (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประเมินแนวทางการพัฒนาและแสวงหาความคิดเห็นที่สอดคล้องกันในบางประการรวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบ ขอคำแนะนำเพิ่มเติมและนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น พระไตรปิฎก หนังสือ วารสาร เอกสาร สิ่งพิมพ์ และแหล่งข้อมูลชนิดอื่น มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร เพื่อสร้างเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม รวมทั้งกำหนดกรอบโครงสร้างรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่ศึกษาอย่างละเอียดและครบถ้วนในรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและรับข้อมูลกลับคืนด้วยตนเองตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนา วิธีการสังเกต การบันทึกเสียง การจดบันทึก และการศึกษาเอกสารของเขตพื้นที่ศึกษา มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. ผู้วิจัยดำเนินการขอหนังสือจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์จากคณาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ไปยังเจ้าคณะผู้ปกครองที่เป็นพื้นที่ศึกษา

๒. ติดต่อประสานงานล่วงหน้า เพื่อนัดหมายวัน เวลา สถานที่ สัมภาษณ์ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นพื้นที่ศึกษา มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการผ่านทางโทรศัพท์ และทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อสร้างความคุ้นเคยก่อนการสัมภาษณ์

๓. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ใช้คำถามตามแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สร้างความคุ้นเคยโดยใช้คำถามปลายเปิดก่อน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็นกับพระสังฆาธิการและเกษตรกรเพื่อให้ได้รายละเอียดและข้อมูลมากยิ่งขึ้น

๔. การสนทนา โดยพระสังฆาธิการและเกษตรกร ใช้คำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อสร้างความคุ้นเคยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็น ซึ่งจะช่วยให้ได้รายละเอียดของข้อมูลที่ต้องการศึกษา และเกิดความเชื่อมโยงไม่ซ้ำซ้อนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประหยัดทรัพยากรทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ดียิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ ๒ นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนที่ ๑ มาสังเคราะห์ร่วมกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ดำเนินการตรวจสอบโครงสร้างรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์แล้วนำผลมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไขและกำหนดร่างรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์

ขั้นตอนที่ ๓ การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ๘ ท่าน เพื่อประเมินแนวทางการพัฒนา แสวงหาความคิดเห็นที่สอดคล้องกันในบางประการและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น การสนทนากลุ่มเฉพาะครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลตามพลวัตรของกลุ่ม โดยใช้หลักการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมและผู้ดำเนินการมีปฏิสัมพันธ์โดยการเผชิญหน้ากัน เป็นการกระตุ้นให้แต่ละคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนคติของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจในขณะดำเนินการ ทำให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียด ลึกซึ้ง รวดเร็วประหยัดเวลา การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะลงเลือกสมาชิกมาร่วมกลุ่มที่มีลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนคติของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความรู้สึกสบายใจที่จะแสดงทัศนคติของตน ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. การเตรียมการก่อนการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑.๑ การกำหนดแนวคำถามที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามจากวัตถุประสงค์การวิจัยออกมาเป็นร่างแนวคำถาม แล้วนำมาสร้างเป็นข้อคำถามที่ถามถึงฐานคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ กระบวนการหรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์และนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด

๑.๒ การเตรียมบุคลากรในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้วิจัยได้เตรียมบุคลากรในการร่วมสนทนากลุ่ม ดังนี้

๑.๒.๑ ผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาดำเนินการถามคำถาม และกำกับการสนทนาให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อที่จะศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนกับประเด็นที่จะศึกษาอย่างละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด และไม่สร้างความตึงเครียดให้แก่ผู้ร่วมสนทนา นอกจากนี้ผู้ดำเนินการสนทนา ต้องให้ความสนใจกับสมาชิกที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มให้มีความรู้สึกทางบวก แสดงบทบาทเป็นผู้ดำเนินการไม่ใช่ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งจะฟังสิ่งที่อาจจะไม่เป็นที่พอใจ

๑.๒.๒ ผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้วิจัยได้กำหนดผู้เข้าร่วมสนทนา โดยเลือกแบบเจาะจงเป็นพระสงฆ์ภิกษุและภิกษุณี จำนวน ๙ รูป/คน

๑.๒.๓ คณะกรรมการและที่ปรึกษาในงานวิจัย

๑.๒.๔ ผู้จัดบันทึกคำสนทนา คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ เขียนแผนผังการนั่งสนทนากลุ่ม จัดบันทึกทุกคำพูดในการสนทนากลุ่มให้ได้มากที่สุด และบันทึกท่าทางของผู้สนทนาเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำพูดและท่าทางของผู้ร่วมสนทนา

๑.๓ การเตรียมอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย เครื่องบันทึกเสียง ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง และเครื่องบันทึกภาพวีดิทัศน์ เนื่องจากในการสนทนากลุ่มเฉพาะนั้น ผู้จัดบันทึกคำสนทนาอาจจะบันทึกไม่ทัน เนื่องจากในการสนทนานั้นอาจมีการถกประเด็นปัญหา การโต้แย้ง การเสนอความคิด ที่สวนกันไปมา บางครั้งอาจมีการพูดพร้อมกันหลายคน หรือมีการโต้ตอบกันอย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการบันทึกเสียงไว้ เพราะจะทำให้เก็บรายละเอียดของข้อมูลได้ดีที่สุด สำหรับให้ผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์ ตีความ และหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีในภายหลัง

๑.๔ สถานที่จัดสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยเลือกหอประชุมประจำตำบล เป็นสถานที่จัดสนทนากลุ่ม เนื่องจากเป็นที่สะดวกสำหรับสมาชิกทุกท่านมากที่สุด และเป็นที่มิดชิดอากาศเงียบ ไม่มีเสียงรบกวน อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่ร้อน และกันผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ออกไปจากพื้นที่ที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑.๕ นัดหมายผู้เข้าร่วมสนทนา โดยผู้วิจัยประสานงาน แจ้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ให้ผู้เข้าร่วมสนทนาทราบ และขอความอนุเคราะห์เรื่องการเข้าประชุมตรงตาม วันเวลา และสถานที่ นัดหมาย

๒. ขั้นตอนการดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ

การดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ดำเนินการสนทนาได้กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมสนทนา และพูดคุยเรื่องทั่วไป เพื่อให้สมาชิกรู้สึกผ่อนคลาย และเป็นกันเอง จากนั้นเมื่อถึงเวลาจึงเริ่มสนทนา

ผู้ดำเนินการสนทนาได้แนะนำตนเอง ผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และผู้เข้าร่วมสนทนาทุกท่าน จากนั้นจึงอธิบายจุดมุ่งหมายของการสนทนา และขออนุญาตในการบันทึกเสียงและการจดบันทึกการสนทนา และดำเนินการสนทนา จากคำถามโดยทั่วไป จนถึงคำถามเชิงลึก ใช้คำถามง่าย ไม่ลำเอียง แต่เจาะจง การดำเนินการสนทนาให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการให้เกิดการอภิปรายครบถ้วน ควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็น เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่กับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์จนกระทั่งมีความเห็นสอดคล้องกัน

๓. ขั้นตอนการยุติการสนทนา

ขั้นตอนการยุติการสนทนา เมื่อผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มเห็นว่าได้เวลาสมควร และมีการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทุกประเด็นที่ต้องการศึกษาแล้ว จึงยุติการสนทนาและกล่าวขอบคุณผู้เข้าร่วมสนทนาทุกท่าน

๔. ผู้วิจัยและผู้ช่วยดำเนินการนำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลักษณะวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ตามลำดับขั้นตอนทางการวิจัย โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากบทสัมภาษณ์ วิธีการนำเสนอและรายงานผลการวิจัย ดังนี้

๑. ข้อมูลเชิงเอกสาร แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบประเมินก่อน/หลัง และบันทึกของผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยจัดพิมพ์ข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา การวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาของผู้วิจัย ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา ข้อมูลที่สอดคล้องกันแล้วนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาความและอธิบายประกอบตารางและแผนภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบและกลุ่มก้อนของข้อมูล ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงของข้อมูล การตีความและหาข้อสรุป มีกำกับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๒. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์จากการจดบันทึก และการวิเคราะห์จากการถอดคำบันทึกเสียง และการวิเคราะห์จากความจำ จัดพิมพ์ข้อมูลและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ข้อมูลทั้งหมดเพื่อจัดหมวดหมู่

ของข้อมูล ตามคุณสมบัติ ของมโนทัศน์ แต่ละกลุ่มและแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมาย และไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้

๓. การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์จากการจดบันทึก และการวิเคราะห์จากการถอดคำบันทึกเสียง และการวิเคราะห์จากความจำ จัดพิมพ์ข้อมูลและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ข้อมูลทั้งหมดเพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล ตามคุณสมบัติ ของมโนทัศน์แต่ละกลุ่มสนทนา และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์ ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมาย และไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจัดหมวดหมู่ ดำเนินการแปลความหมายข้อมูล และเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไข ความสัมพันธ์ บริบท กระบวนการที่ปรากฏจากประสบการณ์ในการศึกษา การวิเคราะห์วาทกรรม และอาศัยแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาไร่นาสวนผสมของเกษตรกรจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะในครั้งนี้นำเสนอข้อมูล โดยการพรรณนาความ

สารบัญ (ชั่วคราว)

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
สารบัญ	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
สารบัญตาราง	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
สารบัญแผนภาพ	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	๑๒๘
บทที่ ๑ บทนำ	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๑.๒ คำถามการวิจัย	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย	๕
๑.๔ เครื่องมือการวิจัย	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊กมาร์ก
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง	๙
๒.๑.๑ เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙	๙
๒.๑.๒ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง	๑๓
๒.๒ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง	๑๕
๒.๒.๑ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง	๑๕
๒.๒.๒ การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ	๒๐
๒.๓ แนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต	๒๗
๒.๓.๑ การสร้างมิติให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง	๒๘
๒.๓.๒ การบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียง	๓๐
๒.๓.๓ หลักการบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร	๓๓
๒.๓.๔ การส่งเสริมเกษตรกรตามแนวพระราชดำริ	๓๗

๒.๓.๕ การส่งเสริมเกษตรกรที่ขาดแคลนตามแนวพระราชดำริ	๔๐
๒.๓.๖ ความสำเร็จของเกษตรกรในการดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริ	๔๒
๒.๓.๗ แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	๔๔
๒.๓.๘ การส่งเสริมการเกษตรกรด้วยศาสตร์พระราชา	๔๖
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีของเกษตรทฤษฎีใหม่	๔๙
๒.๔.๑ หลักการแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่	๕๑
๒.๔.๒ ขั้นตอนการดำเนินงานตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่	๕๖
๒.๔.๔ ประโยชน์ของเกษตรทฤษฎีใหม่	๖๘
๒.๔.๖ ข้อควรระมัดระวังสำหรับเกษตรทฤษฎีใหม่	๗๓
๒.๔.๗ เกษตรกรตัวอย่างเกษตรทฤษฎีใหม่	๗๖
๒.๕.๑ แนวคิดการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๘๒
๒.๕.๒ ความเป็นมาของการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๘๕
๒.๕.๓ ความหมายของการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๘๖
๒.๕.๔ หลักการของการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๘๘
๒.๕.๕ ตัวชี้วัดการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๙๐
๒.๕.๖ ประโยชน์ของการส่งเสริมที่ยั่งยืน	๙๒
๒.๖.๑ หลักโภควิภาค ๔	๙๕
๒.๖.๒ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์	๑๐๑
๒.๖.๓ หลักมัชฌิมาปฏิปทา	๑๐๔
๒.๖.๔ หลักอิทธิบาท ๔	๑๐๖
๒.๖.๕ สังคหัตถุ ๔	๑๐๗
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐๘
๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐๘
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๑๔

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดบุ๊คมาร์ก

๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๑๕
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๑๖
๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๑๗
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๑๘
๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๑๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๑๙

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง (ชั่วคราว)

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ คำอธิบายตาราง...

๑

สารบัญภาพ (ชั่วคราว)

ภาพที่

หน้า

ภาพที่ ๑ คำอธิบายภาพ...

๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในคฤขณินิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๙๖/๑๕๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๖/๒๑๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๑๕๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๒๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ	พระวินัยปิฎก	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.จ. (ไทย)	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์ (ภาษาไทย)
ส.ช. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตุตคก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	สตุตคกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)

ช.ช. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	ชุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ช.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ช.จุฬ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชุททกนิกาย	จุฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)		สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บรรณานุกรม (ชั่วคราว)

๑. ภาษาไทย

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๙. อธิปาทีวิมังค์สุดตันตภา
ชนีย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร: อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑)หนังสือ:

กาญจนา บุญยัง และคณะ. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในองค์การบริหารส่วนตำบล,
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๒.

เกษม วัฒนชัย. การปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. การส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,
๒๕๕๐.

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, ๒๕๔๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ทฤษฎีใหม่: มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคอนราดอเด
เนอวาร์, ๒๕๔๑.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (บรรณาการ). หนึ่งคร้วเรือน สองวิถีการผลิต ทางออกวิกฤต เศรษฐกิจไทย.
กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง, ๒๕๔๑.

ดลพัฒน์ ยศธร. การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการส่งเสริมที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์. หน้า ๑๕๑.

เดือน คำดี. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔.

ถวัลย์ มาศจรัส. นโยบาย ครม. ๓ ผู้เฒ่า เน้นคืนสู่ภูมิปัญญาของมาตุภูมิ. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**

คุณธรรม ความโปร่งใส. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปริทัศน์การศึกษาไทย, ๒๕๔๙.

นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร. **การส่งเสริมที่ยั่งยืน.** จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๔๙.

ประเวศ วะสี. **ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรม และสุขภาพ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑.

ปรียานุช พิบูลสรารุช. **การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๐.

_____. **เศรษฐกิจพอเพียงกับการส่งเสริมด้านการศึกษา,** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๐.

_____. **การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๙.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. **คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต.** สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ และมูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต. **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.** กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **แสงเงินแสงทองของชีวิต.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก. **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมมิก จำกัด , ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘.

_____. **ถึงเวลามารื้อปรับระบบส่งเสริมคนกันใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔.

_____. **สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙.

- _____ .การศึกษาเครื่องมือส่งเสริมที่ยั่งยืนต้องส่งเสริม.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.
- _____ .การส่งเสริมที่ยั่งยืน.กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**.กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ชุมชน สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ .**พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**.พิมพ์ ครั้งที่ ๕.กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มูลนิธิ พุทธธรรม,๒๕๓๙.
- _____ .**การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**.พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๕๓ .
- _____ .**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.
- _____ .**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต).**ศาสตร์พระราช**.ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซนปรินต์ติ้ง, ๒๕๖๐.
- _____ .**วิถีแห่งธรรมราชาศาสตร์แห่งพระราช**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซนปรินต์ติ้ง, ๒๕๖๐.
- _____ .**ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับเป้าหมายการส่งเสริมที่ยั่งยืน (SDGs)**. กรุงเทพฯ:บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๖๒.
- พลเอกเปรม ติณสูลานนท์.**ปรัชญาการส่งเสริม: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ**.กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๑.
- พัฒนา สุขประเสริฐ. **ก้าวอย่างจากเกษตรทฤษฎีใหม่ สู่อเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน, ๒๕๕๘.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์.**เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงอะไร**.กรุงเทพมหานคร: วนิดาการพิมพ์,๒๕๕๐.
- พุทธทาสภิกขุ.**บริหารธุรกิจแบบพุทธ**.กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย, มปป.
- _____ .**ขราวาสธรรม**.กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓.
- _____ .**การงานที่เป็นสุข**.กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์.**จิตวิทยาตามแนวพระราชดำริ**. กรุงเทพมหานคร: คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ .**ประทีปแห่งแผ่นดิน**.พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยประกันชีวิต จำกัด, ๒๕๓๙.

ณรงค์ ประพันธ์พงศ์.เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่.กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๐.

_____ .ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตที่พอเพียง, ๒๕๕๑.

วศิน อินทสระ.โยนิโสมนสิการ.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๔๕.

วัลลภ พรหมทอง.เกษตรทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ.กรุงเทพมหานคร: บริษัท โรงพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิชย์ จำกัด, ๒๕๔๒.

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร.ราชบัณฑิต. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ กับปัญหาเศรษฐกิจ
ของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๖.

วิวัฒน์ชัย อัดถากร. ยุทธศาสตร์ใหม่ของชาติกับเศรษฐกิจการเมืองภาคประชาชนในยุคทุนนิยม
โลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ ๑๔ ตุลา, ๒๕๕๐.

สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. เศรษฐกิจพอเพียง กับ
การดำเนินธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน, ๒๕๕๐.

สรรเสริญ วงศ์ชู่ม. เศรษฐกิจพอเพียง : พื้นฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ส่งเสริม สุขประเสริฐ.ก้าวอย่างจากเกษตรทฤษฎีใหม่ สู่เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการส่งเสริมที่ยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน, ๒๕๕๘.

สุเมธ ตันติเวชกุล.การเดินทางรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจน
และการทุจริต.กรุงเทพมหานคร : สภายูวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์,
๒๕๔๖.

_____ .ใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ ๘.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙.

_____ .ใต้เบื้องพระยุคลบาท.กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๓.

สุนทร กุลวัฒนารพงศ์.ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง - ทฤษฎีใหม่.กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๔๔.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. สำนักงานกปร.
จอมปราชญ์แห่งการส่งเสริม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

_____ .สำนักงานกปร.จอมปราชญ์แห่งการส่งเสริม ทฤษฎีใหม่.กรุงเทพมหานคร: บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

_____ .แนวคิดและทฤษฎีการส่งเสริมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.กรุงเทพมหานคร: บ.๒๑ เซ็น
จูรี จำกัด, ๒๕๔๐.

_____ .จอมปราชญ์แห่งการส่งเสริม ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

อำพน กิตติอำพน.ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกึ่งสังคมไทย.สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ: บริษัทเพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๕๐.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ธัญญารัตน์ นันติกา. “บทบาทของผู้นำชุมชนต่อโครงการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านป่าไผ่อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”. การค้นคว้าแบบอิสระ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระครูสมุห์ปัญญา วฑฒโน (คันทรง). “รูปแบบการดำเนินงานและการเรียนรู้ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของประชาชนในพื้นที่อำเภอลำปางพระเกียรติจังหวัดสระบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พิมพ์พิมล แก้วมณี. “การประเมินตนเองของวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์ตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง”. การค้นคว้าแบบอิสระเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

สายยุทธ รัตนวิสิทธิ์พันธ์. “หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง:กรณีศึกษาเกษตรกรชาวบ้าน บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต .บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๑.

สุพรรณ เพ็ญบุญ.การส่งเสริมสื่อประสม เรื่อง เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ร.๙ ผ่านระบบเครือข่าย. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการศึกษา.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.

สุริพร เอี้ยวถาวร. “การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้: กรณีศึกษาโรงเรียนนวมินทราชูทิศหอวัง นนทบุรี”. ปริญญาานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

อภิชัย พันธเสน. พุทธธรรมกับสังคมบริโภคนิยม.สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ฤทธิไกร ไชยงาม. ศาสนากับเป้าหมาย การส่งเสริมที่ยั่งยืน (SDGs). **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**.
๒๕๖๒.

(๓) รายงานวิจัย:

วิสาชา ภูจินดา. “การจัดทำตัวชี้วัดการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองและชุมชนชนบทโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. **รายงานการวิจัย. คณะส่งเสริมสังคมและสิ่งแวดล้อม: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**, ๒๕๕๗.

อภิชัย พันธเสน. “**พุทธเศรษฐศาสตร์**” ในการสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน ครั้งที่ ๓ เรื่อง **ฐานปัญญาไทยในโลกสากล, กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน**, ๒๕๕๓.
_____. **โครงการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำดัชนีวัดภาวะเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้หลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

(๔) บทความ:

มูลนิธิชัยส่งเสริม. “**ทฤษฎีใหม่**”. **วารสารมูลนิธิชัยส่งเสริม**, ๒๕๓๗.

วรวิทย์ อวิรุทธแวรกุล. “รูปแบบการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปส่งเสริมในภาค ประชาชน ชุมชน เอกชน และภาครัฐ”. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**, (ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒) : ๒๒-๓๒.

วิวัฒน์ ศัลยกำธร. “**ทฤษฎีใหม่ : แนวคิดและปฏิบัติการสำหรับเกษตรกรรายย่อย**”. **วารสารส่งเสริมสังคม ๑ (๑)**. ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๔๐.

วิรัช นิภาวรรณ. **การบริหารจัดการตามแนวทางทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน**. (รัฐสภาสาร, ปีที่ ๕๕ ฉบับที่ ๔, ๒๕๕๐) : ๒๑-๖๐.

วิวัฒน์ ศัลยกำธร. “**ทฤษฎีใหม่ : แนวคิดและปฏิบัติการสำหรับเกษตรกรรายย่อย**”. **วารสารพัฒนาสังคม ๑ (๑)**. ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๐.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. “**สัมภาษณ์พิเศษ**”. **สารคดี**. ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔, ๒๕๔๑.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). **พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่**

- ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๒. ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sufficiencyeconomy.panyathai.or.th/> [๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖].
- มูลนิธิชัยพัฒนา. แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/to-develop-self-reliance-of-farmers.html> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖].
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). ปลุกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.rdpb.go.th/th> [๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๖].
- มูลนิธิสิทธกรรมธรรมชาติ. ความแตกต่างของเกษตรทฤษฎีใหม่และเกษตรทฤษฎีใหม่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.dsdw2016.dsdw.go.th/doc_pr/ndc [๒ กันยายน ๒๕๖๖].
- มูลนิธิชัยพัฒนา. ทฤษฎีใหม่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.chaipat.or.th/2010-06-04-06-17-29.html> [๘ กรกฎาคม ๒๕๖๖].
- มูลนิธิชัยพัฒนา. ข้อสำคัญที่ควรพิจารณาทฤษฎีใหม่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.chaipat.or.th/new-theory> [๘ สิงหาคม ๒๕๖๖].
- ดลพัฒน์ ยศธร. “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://sukanrat.blogspot.com/sustainable-development>. [๒๘ กันยายน ๒๕๖๖].
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙. ราชบัณฑิตพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. วัดราชโอรสาราม. กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖]

(๗) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

๒. ภาษาอังกฤษ

๑. Primary Sources

Brown. Kimberly E. and Medway. Frederic J. School Climate and Teacher Beliefs in School Effectively Serving Poor South Carolina (USA) African-American Students: A Case Study. Teaching and Teacher Education, 23. 2007: 529-540.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

พิมพ์ชื่อภาคผนวก

๑. รายละเอียด

๒. รายละเอียด

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระนพดล สุทธิธมโม / มุลทาทิ
- วัน เดือน ปีเกิด : วันศุกร์ที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๒
- ภูมิลำเนาที่เกิด : บ้านเลขที่ ๕๘ หมู่ที่ ๗ ตำบลดงมูลเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๐๐๐
- การศึกษา : ปีพ.ศ.๒๕๓๐ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเพชรบูรณ์ เกรดเฉลี่ย ๒.๗๕
ปีพ.ศ.๒๕๖๐ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ (เกียรตินิยมอันดับ ๒) เกรดเฉลี่ย ๓.๔๒
พ.ศ.๒๕๖๑ สำเร็จการศึกษาระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พม.บ.) สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกรดเฉลี่ย ๓.๘๗
- ประสบการณ์การทำงาน : ปีพ.ศ. ๒๕๕๗ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
ปีพ.ศ. ๒๕๕๙ เลขานุการเจ้าคณะตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ปีพ.ศ. ๒๕๖๑ อาจารย์บรรยาย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
ปีพ.ศ. ๒๕๖๓ ครูผู้สอน โรงเรียนวัดชัยบอนวิทยา ตำบลกันจ้อ อำเภอปึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์
- อุปสมบท : วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒
- สังกัด : วัดศรีชะเกตุ
- ตำแหน่ง : พระลูกวัด
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๙๙ หมู่ที่ ๒ วัดศรีชะเกตุ ตำบลบ้านโสก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์